

COMENTARII*

DE
EUGEN MUNTEANU

Levitice constituie în *Pentateuh* cartea a treia a Legii lui Moise, denumită de evrei, prin cuvintele de la început, *wayyiqra*², formulă care înseamnă „îl (Domnul) a chemat”, ca și prin sintagmele „legea preoților” sau „cartea preoților”. În LXX această carte este intitulată *λευτικόν* sau *λευτεῖον*, de unde, prin intermediul IER. (*liber Leviticus*, SB, FC, SR, BJ *Levitique*, R-G *Levitul*). Alte ediții indică în titlu (și) poziția sa în *Pentateuh*: LUTHER *Das dritte Buch Mose*, OSTROG. *Третій Книга Мойсейова*, GN *Das dritte Buch Mose*, *Leviticus*. Vechile ediții românești au utilizat variante de titlu diverse: ms. 45 *Carte preoțescă*, BB *Preoția* (ambele denumiri includ semnificația gr. λευτής ‚preot ebraic‘), ms. 4.389 (după IER.) *Cartea a 3-a a lui Moise, preoțescă, ovrește Vatera*, MICU, FILOTEI *Cartea levitilor*, ȘAGUNA *A treia carte a lui Moise, Leviticus*, HELIADE *A treia carte a lui Moise. Leviticus*.

Conform tradiției ebraice, autorul *Levitice*lui, ca și al Intregului *Pentateuh* ar fi fost Moise, legislatorul poporului lui Israel; această atribuție a fost contestată încă din Evul Mediu, de învățați precum Ibn Hazan din Cordoba și Ibn Ezra (sec. al XI-lea), ca și mai târziu de Andreas Bodenstein (sec. al XV-lea), Thomas Hobbes și Spinoza (sec. al XVII-lea). Majoritatea exegetilor moderni acceptă ideea că redactarea finală a acestei cărți datează dintr-un moment de după revenirea israeliților din exilul babilonian și că, probabil, autorul, constituit într-o comunitate de preoți, au prelucrat și asamblat în mod unitar elemente mai vechi.

Tema centrală a cărții este relația ritualică față de divinitate, realizată prin intermediul preoților. Sunt descrise în amănunțime diferențele tipurilor de ritualuri și ceremoniale care circumstânțe dimensiunile morale și sociale ale vieții poporului evreu, conturindu-se cu pregnanță caracterul teocratic al vechii societăți israelite. Conținutul cărții nu poate fi disociat după cum urmează: 1. Tipuri de jertfe, cap. I-VII; 2. Ritualul de consacrare a lui Aaron și a fililor săi, cap. VIII-X; 3. Reguli de purificare și sfântire, cap. XI-XV, XVII-XXII; 4. Ziua Isprășirii, cap. XVI; 5. Reguli relative la relațiile personale în cadrul poporului lui Israel, cap. XVIII-XX; 6. Reguli referitoare la preoție și la cele săptă mari sărbători ale calendarului ebraic, cap. XXI-XXIII; 7. Alte reguli, promisiuni și amenințări, cap. XXIV-XXVII.

Levitice este redactat în varianta juridică a ebraicei literatice, ceea ce implică manifestarea unui vocabular cu pronunțat caracter tehnic, marcat de nevoie de precizie și claritate; de aici și frecvența repetițiilor lexicale și sintactice, care nu exclud totuși rafinamentul expresiei și monumentalitatea ansamblului.

Înăști aparentă monotonie a discursului, rezultată din reluarea unor formule, din repetiții, enumerări și reveniri, constituie, la o lectură simpatetică, un factor de o uimitoare forță expresivă. Acest aspect a fost cu subtilitate remarcat de Constantin Noica, *Jurnal filozofic*, Humanitas, București, 1990, p. 86: „Abia acum înțeleg expresia: „frumusețile sănătățile ale Bibliei”. Sunt în Biblie cărți întregi – *Levitice*, Numeri, chiar părți din *Exod* – unde nu e decât „material”. Pagini de-a rândul se vorbește despre cum și de ce se trebuie săcăt curul întinților, sau în ce va consta jertfa. Detaliile de ritual, material mort, – îți spui. Si totuși materialul acesta capătă ritm, se organizează. O aicează descriere, cu acelasej detaliu, revine, prefațindu-se parțial într-o incantăție.(..) O dată, de două ori, de douăsprezece ori. E exasperant!... Si deodată simți ce frumos este.”

După cum atestă comparația cu fragmentele din *Levitice* descoperite în 1949 în peșterile de la Qumrân, textul ebraic codificat de tradiția masoretică s-a transmis într-o bună stare de conservare. În unele cazuri, vechile versiuni (arameeană, greacă, latină, siriacă) par să reflecte tradiții mai vechi decât textul masoretic.

Cit privește spațiul cultural românesc, înainte de *Biblia de la București*, *Levitice* nu a mai fost tradus integral; excepție face un

amplu fragment din cap. XXVI, care cunoaște două versiuni românești anterioare. Este vorba, mai întâi, despre două filo de pergament (cuprinzând vv. 3–37 din cap. XXVI), identificate și copiate de B.P. Hasdeu la Biblioteca Națională din Belgrad în anul 1871 și publicate în CUV. D. BĂTR., I, p. 5–17; Hasdeu însoțește textul transcris de textul corespondent din BB și de note filologice și lingvistice. În al doilea rînd, aproximativ același fragment din *Levitice* (cap. XXVI, vv. 3–28) este cuprins și în *Parimile* lui Dosoftei, Inși, 1682, pp. 372–374. Aceste două traduceri sunt foarte asemănătoare între ele ca structură textuală, dar diferă față de oricare dintre izvoarele BB, inclusiv față de OSTROG. Izvorul după care s-a făcut traducerea, în ambele cazuri, pare să fi fost, cu mare probabilitate, un *Parim* slavon, dintr-un circulație în epocă. În acest caz, este foarte puțin probabil ca fragmentul descoperit de Hasdeu să fie o remînscență dintr-o încercare de traducere integrală a *Bibliei*, ci este doar unul din fragmentele biblice destinate să îl citeze în biserică la anumite ocazii și orânduite canonice în *Parimile*. După părere lui I. Știadbel, *Fragmentul Leviticului de la Belgrad*, în „Revista filologică”, I (1927), p. 276–283, părene acceptată în linii mari și de Ion Gheție, Al. Mareș, *Introducere în filologia românească*, București, 1974, p. 37, acest fragment nu depinde de vreun text anterior, textul fiind o copie din secolul al XVII-lea, făcută de un copist muntean, iar traducerea fiind efectuată în Ardeal. Ambele texte nu sunt introduse de noi în comparația textuală, la locurile corespunzătoare.

* * *

Funcția principală a versiunii moderne, pe care o propunem în coloana a cincea a ediției de față, este aceea de a facilita urmărirea discursului biblic în vechile versiuni românești unde, datorită principiului literalității care a guvernat alcătuirea lor, pe de o parte, și evoluției limbii române literare, pe de altă parte, apar frecvente obscurități și ambiguități de natură lexică și, mai ales, sintactică. În consecință, ne-am păstrat în tradiția textuală a *Septuagintei*, prelungit totuși, frecvent, opțiuni de interpretare din tradiția textuală a *Bibilei* ebraice și a *Vulgăței*, sau din traducerile moderne, curente sau stîngășifice; de fiecare dată, aceste opțiuni mai importante sunt explicate în secțiunea de *Comentarii*. Pentru a conferi deschidere perspectivei noastre și pentru a oferi o imagine mai completă asupra constituirii și evoluției unor concepte biblice, am plecat, de cele mai multe ori, de la termenul ebraic original, urmărindu-l avataurile în timp. Am considerat de asemenea necesar să introducem în discuție versiunile istorice succesive ale *Bibilei* în limba română (MICU, FILOTEI, ȘAGUNA, HELIADE), ca și pe cele moderne (CORN., R-G, BIBLIA 1968), pentru a lămurii deopotrivă importanța capitală a BB, ca text primar și fundamental al mesajului scriptural, dar și schimbările în timp ale expresiei sale în limba română. Am scos în evidență, de fiecare dată, achizițiile conceptuale, semantice, lexicale, sintactice și stilistice pe care limba română le dătoarează cărții sacre.

Subliniem că toate cele trei versiuni avute în vedere (ms. 45, ms. 4.389, BB) au fost comparate cu modelele lor grecești (FRANKF., LXX), slavon (OSTROG.) și latinesc (IER.). În clar edițiile folosite de traducători, identificate și descrise de CANDEA, passim, pe baza indicațiilor din prefetele și postfetele lor. Pentru textul ebraic am utilizat *Biblia Hebræica Stuttgartensia* (BH), ediție de referință în cercetările actuale.

Comentariile referitoare la probleme lingvistice, filologice, istorice, arheologice, teologice, literare etc. se adresează nu doar specialiștilor, ci și unui public intelectual mai larg.

CAP. 1

[1] Domnul, LXX δύσποτη, IER. Dominus, OSTROG. Focă, cf. KJV the Lord, SB, BJ, FC, SR le Seigneur, LUTHER, GN der Herr, redău conținutul tetragramei ebr. YHWH, care nota numele sacru al divinității ebraice, considerat tabu și înlocuit în răstignire prin expresia eufemistică „domnul, stăpînul”.

* Comentarii filologico-lingvistice și exegetice asupra receptărilor în tradiția românească a cărții a III-a (*LEVITICUL*) din *Biblia de la București* (1688) și din versiunile manuscrise preluminare (Ms. 45 și Ms. 1399), în comparație cu originalul ebraic și cu izvoarele grecești, slavon și latinesc ale traducerilor.

din cortul mărturiei, sintagma care traduce în ms. 45, ms. 4389, BB, MICU, FILOTEI, ŞAGUNA LXX ἐκ τῆς σκηνῆς τοῦ μαρτυρίου, OSTROG. οἱ χράμα ερέθικαια, IER. de tabernaculo testimonii. Ebr. 'ôhel mō'ēd, desemnind sanctuarul portabil în care Iahwe comunica cu Moise (cf. Ies. XXV, 22), a fost interpretat de exegiza modernă ca *Tente de Rendez-vous* (BJ), *tente de la rencontre* (FC, SR), *cortul descooperirii* (R-G), *cortul adunării* (BIBLIA 1968, cf. KJV *the tabernacle of the congregation*) sau, mai simplu, *das heilige Zelt* (GN), HELIADE, imbinând tradiția cu neologizarea, traduce prin *tabernacolul mărturiei*.

Denominația veche, înrădăcinată în limbajul liturgic ortodox, este preferată de Ioan Alexandru, în poemul *Drum*: „Doxologie curată se dezlănțuie unde e pace / Pe că se infiripă cortul mărturiei pe drum / Rămâne în urmă pustia / Lepra de pe regi și profeti, plăș din păr de capră deasă“ (ALEXANDRU, I. MAR., p. 109*).

[2] V-a aduce Domnului un dar. În toate vechile versiuni românești, subst. *dar* (la sing. sau la pl.) redă cu exactitate LXX ἀδόπον, OSTROG. Δῶρον. Ebr. *gorbān*, transpus de IER. prin lat. *hostia*, semnifică, în general, noțiunea de 'ofrandă, cador', cf. KJV *offering*, LUTHER, GN *Opfer*, BJ *offrande*. În BH termenul este utilizat pentru a desemna orice fel de ofrandă, nu doar cea animală.

Dobîtoace în ms. 45, ms. 4389, BB, MICU, ŞAGUNA, continuă și de R-G și BIBLIA 1968, *vile* și la FILOTEI și HELIADE, corespund LXX κτήνος, termen utilizat la plural cu sensul general 'bunuri' și, în particular, 'turme', cf. OSTROG. εκτός. 'turmă', IER. *pecus* 'idem'. În BH ebr. *b'hēmāh* desemnează generic animalele domestice mari.

În BH, LXX, IER., verbele care desemnează acțiunile rituale sănt la indicativ viitor, formă care, în stilul biblic, implică în principal o valoare prescriptive, imperativă. Versiunile mai noi, R-G, BIBLIA 1968, explicităză această valoare, utilizând conjunctivul românesc cu valoare imperativă. Aceeași soluție se remarcă și la autorul ms. 4389, probabil sub influența prezentului perfectiv slavon cu valoare de viitor, folosit în OSTROG.

[3] Ardeare de tot este sintagma înrădăcinată în tradiția românească (cu excepția lui HELIADE care adoptă neologismul ad hoc *holocauston*) pentru a reda întocmai compoziția lexicală a termenilor, concrenenți în LXX, δλοκαστωμα sau δλοκαστωσις, mai rar, δλοκαρπωμα sau δλοκαρπωσις. Celealte opțiuni europene derivă semantic tot din LXX (IER. *holocaustum*, OSTROG. ζεκέκενης 'combustion', LUTHER *Brandopfer*, KJV *burnt sacrifice*, SB, FC, SR, BJ *holocauste*), căci ebr. 'olâh' (< 'ālāh = a urecă, a se înălță) include în compoziția sa semantică ideea că fumul și mirosul rezultă din arderea animalului urecă spre cer.

Parte bărbătească, în toate versiunile românești (excepția lui HELIADE masculu) este preluat din OSTROG. μῆκεν πόλις 'parte bărbătească' și nu reflectă decât indirect LXX ἔρσενος 'mascul', IER. *masculus* 'idem'.

fără eusur echivalență ebr. *habiyim* 'perfect, fără defecte'. Inițial, în ms. 45 apare adj. *nevinoval*, conform derivatelor cu sufix privativ LXX ἔμμονος 'fără pată, fără vină' și OSTROG. ιεπορούειν *Innocens, intactus*. Autorul ms. 4389, influențat probabil de IER. *Immaculatus*, optează pentru adj. *curat*, preluat de revizorii finali ai BB și, de aici, de MICU, FILOTEI și ŞAGUNA; HELIADE, din nou neologizant, *nemaculat*. Versiunile românești mai noi preferă loc. adj.: R-G *fără cursur*, BIBLIA 1968 *fără meleahnă*, cf. SB sans *tache*, GN *fehlerfrei*.

bine primită, corespunde LXX δεκτός 'accepté, admis; d'ou agréable' (BAILLY, s.v.), OSTROG. πριάτιον 'plăcut'. Opțiunea *primit* din ms. 45 rămâne și în BB și, de aici, în revizuirea ulterioare (MICU, FILOTEI, ŞAGUNA); HELIADE se îndepărtează mult, transformând adjecțiul în loc. adv. *de bunăvoie*. Cf. BJ *agréé*, R-G *bine primit*, BIBLIA 1968 *bine-plăcut*.

În BH semnificația exactă a propoziției *llr. tsōn-kem*, care încheie versetul, este 'pentru binevoința sa înaintea lui Iahwe', adică 'spre a atrage bunăvoie divină', ceea ce nu presupune preexistența unei minti divine, cum lăsa să se înțeleagă IER. *ad placitum sibi Dominum*.

[4] Să își pună mina să pe capul jertfei. Gestul avea o valoare simbolică în ritualul de expiere, întruchipând dorința suplicantului de a se identifica cu victimă și de a arde. În mod simbolic împreună cu ea, Ca și în VI, în antichitatea clasică gestul acestă avea funcția magică de a transfera asupra animalului intenții sau dorințe ale omului. Herodot, *Istori*, II, 39, relatează că egipțienii tăuau capul victimei jertfei și, după ce implorau ca toate nemorocirile să se adune asupra sa, îl vineau în plată grecilor sau îl aruncau în Nil. Ideea de substituție este atestată de Caesar, *De bello Gallico*, VI, 16, și la galii, care credeau că viața unui om nu poate fi răscumpărată decât printr-o jertfă umană.

jertfa cea pentru arderea de tot. În LXX γένος τοῦ, 'ofrandă, sacrificiu' desemnează animalul jertfă; forma *aducere* din ms. 4389 este un calce semantic după sensul etimologic al OSTROG. πριησθεῖν 'dar, ofrandă' (< πριησθεῖν 'a aduce').

Că să se săvîrsească pentru el iertarea păcatelor, LXX ἔξιλασσαθαι πεπλ αὐτοῦ, OSTROG. μολυτίσα ο Ήμα, IER. in expiationem eius proficit. Nepercepind sensul real 'apăsor par des sacrifices ou par une expiation' al gr. ἔξιλασσομαι (cf. BAILLY, s.v.), traducătorii români reproduc prin vb. *a se ruga* conținutul lexical al slavon. μολυτίσα din OSTROG. Sesizind această inadvertență, MICU și, după el, FILOTEI, ŞAGUNA, propun expresia *ca să se milostivească spre el*. Deși greoi și neologizant, exact este aici HELIADE: *spre a deveni propităț în favoarea lui*, cf. BJ *pour que l'on fasse pour lui le rite d'expiation*. Cunoscut babiloniștilor și canaaneeștilor (cf. THOMPSON, p. 21), ceremonialul de expiere ocupă un loc central în ritualistica VT.

[5] Să înjunghi, LXX σφάξοσι, IER. immolabit, în BH ebr. šāħāt, termen tehnic sacrificial. După practica cea mai veche în Israel, suplicantul era acela care jugula animalul. Sintagma *îmântea Domnului* are un sens local, denumind spațiul din fața tabernacolului sacru.

juncul, cf. R-G *juncul*, în toate celelalte versiuni românești vițelul, după IER. *vítulus*, corespund ebr. *ben bāqâr*, literal 'fiul bouului', sintagma prin care în BH se desemnează atât vițelul, cit și un taur tiner. Mai aproape de sensul original al sintagmei ebr. se află LXX ὁ μόσχος 'vlăstar al unui animal' și OSTROG. ιονεὺς 'idem'.

preoții, filii lui Aaron, LXX οἱ άρον, IER. *filii Aaron sacerdotēs*, OSTROG. c[ui] οἵος αἱρόνοις, sintagma desemnind pe oficianții ritualui, intermediari între suplicant și Iahwe; poate fi înțeleasă în două moduri: 'un preot din familia lui Aaron (a levitilor)' sau 'unul din cei patru filii ai lui Aaron, și anume: Nadab, Abihu, Elazar și Itamar, investiți cu demnitatea, sacerdotăldă'. Pluralul substantivului nu semnifică, după GN, p. 91, nota a, faptul că în ritual erau angajați mai mulți preoți simultan, ci subliniază mai degrabă atribuirea demnității sacerdotiale urmașilor lui Aaron.

Să aducă jertfă singele. Este momentul esențial al ritualului expiatoriu, single, ca simbol al vieții, fiind primit din mîinile suplicantului de preot și oferit de el lui Iahwe.

alta[r], LXX τὸ θυσιαστήριον, IER. *allare*, OSTROG. ολτάριο desemnează locul din fața cortului, amenajat special pentru jugalarea și imolare victimelor. Deși în OSTROG. apare ολτάριο, imprumutat în slavon din latină, doar autorul ms. 4389 optează aici pentru soluția de traducere *allar*. În ms. 45 și în BB este preferat termenul, înrădăcinat în stilul bisericesc încă din sec. al XVI-lea *jerifelinic*, un imprumut slavon în limba română, care face parte și din terminologia bisericească actuală (cf. R-G, BIBLIA 1968).

[6] A animalul pentru arderea de tot. Începând cu ms. 45 și BB, în toate vechile versiuni românești sintagma *ardere de tot* echivalizează și LXX τὸ δλοκαστωμα 'jertfa supusă incinerării totale', creindu-se confuzie cu sensul 'acțul ritual al jertfei'. Cf. supra, v. 1.

În BH subiectul propoziției este *el*, ceea ce înseamnă că cel care săvîrsească această parte a ritualului era suplicantul; LXX și IER. utilizează, inadecvat, pluralul: *μεριοντοί, concidenti*. Acțiunile din v. 6 și 7 sunt probabil simultane, laicul și preotii acționând fiecare conform datorilor lor culturale.

[7] Să așeze. Aici, ca și mai departe, v. 8 și 12, în LXX este utilizat vb. ἐπιτοιοβάζω 'amasser, entasser' atestat de BAILLY, s.v., exclusiv în LXX și tradus corect în ms. 45, ms. 4389 și BB prin *a grămadă*, cf. și IER. *constipare* 'a stringe la un loc, a îngămadă'. OSTROG. n-a jucat aici nici un rol, căci acolo avem vb. ΕΖΕΚΛΑΔΗΤΗ 'a pune deasupra'. Totuși, în v. 8, autorul formează prima traducere preferată pentru diversificarea exprimării, să utilizeze vb. *a clădi*, înrudit etimologic cu cel din OSTROG.; soluția este respinsă de revizorii finali, căci în BB se revine, și în acest verset, la *a grămadă*. MICU și, după el, întreaga tradiție românească, inclusiv R-G și BIBLIA 1968 reduc sfera-acțiunii la simplul *a pune*. HELIADE echivalează corect dar neologistic prin *a suprapune* (v. 8), *a pune și a așeza* (v. 7).

[8] Bucătile tăiate. În ms. 45 și BB pările cele în doao tăiate, ms. 4389 pările cele despicate în doao reproduc perifrastic membrii compusului gr. τὰ διχοτομίατα; cf. IER. *membra quae sunt caesa*, OSTROG. παρδροβλεπε. g̃r̃s̃ĩe... Traducările românești redau corect, după LXX τὸ στερεό și OSTROG. τ̃s̃k̃z̃ continuum ebr. *pedher*, reprobus perifrastic de IER. prin sintagma *cuncta quae adhaerent lecori* 'tot ceea ce atîrnă de ficat'.

[9] Măruntaiicele. Expressia *cele den pîneci* (ms. 45 și BB) reconstituie cu material lexical românesc conținutul compusului gr. τὰ ἐνοροτά (ēn 'in', κοῖλος 'cavitate ventrală'), cf. IER. *intestina*. O soluție similară recunoaștem în OSTROG. οὐτροβῆ (ογ, λροε). Prin atracție etimologică față de OSTROG., în ms. 4389 apar subiect. *dioburile*. După MICU, toate traducările românești adoptă termenul consacrat *măruntate*.

să le spele. Subiectul verbului este probabil suplicantul. Mâruntacile (stomacul, intestinile) sunt spălate de impuritățile digestive, care nu puteau fi oferite lui Iahwe pe altar.

să arde. Ebr. *higetir*, echivalent corect în IER. prin *adolere* 'a oferi jertfe zeilor prin ardere', nu este termenul ebraic propriu pentru 'a arde', ci înseamnă (ca termen tehnic în limbajul sacrificial) 'a transforma ceva în sun și aburi mirosoitori'. LXX reduce sensul la vb. ἐπαρτημένη 'a pune deasupra', de unde echivalentul *a pune* în ms. 45, ms. 4389, BB, MICU etc.

jertfă/la re de rod, cf. supra, v. 3. În ms. 45 și BB avem o calchieră după gr. κάρπωμα 'fruct; rod', termen care în LXX are sensul special 'ofrandă, sacrificiu' (cf. BAILLY, s.v.). În ms. 4389, sintagma *aducerea jertfei* pentru aceeași noțiune se explică prin OSTROG. πρησηνία θυτεῖα. Corespondentul *oblatio*, literal 'luare' din IER. își are un reflex metaforic în poemul *Iancu de Hunedoara* de Ioan Alexandru: „Oblatele din inimul său păinea / Semnoase buzele cu rugaciuni” (ALEXANDRU, I. MAR., p. 72).

mirea și plăcută. Expressie tautologică *miros de bună mirosoare* (ms. 45 și BB) se explică prin LXX ὄσμη εὐώδεις 'miros al unei pișmese plăcute' și OSTROG. οὐσία βλαστός οφθαλμίδ 'idem'. Ms. 4389 urmărează aici IER. *suavis odor*. În BH expresia are un caracter apotropaic, utilizându-se în legătură cu orice tip de sacrificiu, pentru a capta bunăvoiea lui Iahwe (vezi expresia similară în *Fac.* VIII, 21).

În poemul *Vorbesc și eu în dodii*, V. Voiculescu utilizează, cu puternice valențe lirice, imaginea mitică a fumului sacrificial: „O, Doamne sfint, vorbesc și eu în dodii... / Cind te cobori să privileghezi prin zodi / La rinduiala turmelor de stele, / Ia seamă și spre laudele mele. / Prîmeste-mi fumul jertfei de mirodii...“ (VOICULESCU, II, p. 289). Într-un alt registru stilistic, simbolistica fumului sacrificial o regăsim în poemul *Ego Zenovius* de Ioan Alexandru: „Ar fi pierit de aici ca fumul de pe jertfie / Sicut de uragan ca puiul de ied / Între falce închisunite de fieră“ (ALEXANDRU, I. MAR., p. 82).

[10 – [13] Se reia în acest fragment descrierea ritualului aplicat victimelor mari, în termeni aproape identici; relevăm diferențele: din turma de oii sau de capre, în ms. 45, ms. 4389 și BB, *mici și iezi*, după LXX ἀπὸ τῶν ἔρων, καὶ τῶν ἑψίφων. IER. *de pecoribus... de ovis sive de capris* traduce mai exact BH *min halsō'n* 'turma de vite mici'.

Imaginea micului sacrificial revine de în poezia iminică a lui Ioan Alexandru; cităm un fragment lipsit de conotații pascale: „Ai jungiat un miel păstrat anumot / Ce ochi fixa-n sopron scintietori / Tot pielecul lui în brume / Giulgiu de nuntă și de sărbători“ (ALEXANDRU, I. MAR., n. 253).

latura dinspre miazănoaptă. În ms. 45, BB (urmărite de MICU, FILOTEI, ŞAGUNA) *coastele...cătră miazănoapte* reflectă LXX ἐπὶ πλάγιον... πρὸς βούβῶν. Ms. 4389, cu expresia *latura... cea despre miazănoapte*, pare să se încopereze, prin atracție etimologică, din IER. *ad latus...quod respicit ad aquilonem*. Spre deosebire de v. 5, îmolarea victimelor se efectuează aici în partea de nord a altarului, indicație care corespunde cu cea dată în Iez., XL, 38–39.

[14] În vechea Palestina turturele sălbaticice (*Turtur communis*, ebr. *tōr*) trăiau în număr mare și, pe de altă parte, israeliții creșteau mulți porumbei ca păsări domestice, aşa încât și cei mai săraci, care nu dețineau vite mari, își puteau permite să ofere ca jertfe astfel de păsări. Izbitoarea similitudine fonetică și semantică între lat. *turtur* și ebr. *tōr* a atrăgit atenția lui Ernest Renan, *Histoire générale et système comparé des langues sémitiques*. Între partea, *Histoire générale des langues sémitiques*, Paris, 1863, p. 207, care subliniază totuși dificultatea explicării unui imprumut în latină din ebraică. Dacă ne gădim însă la contactele timpurii ale românilor cu semitii occidentali, punii, ipoteza se va putea dovedi întemeiată. Oricum, în A. Ernout, A. Meillet, *Dictionnaire étymologique de la langue latine*, *Histoire des mots*, Paris, 1939, s.v. *turtur* apare explicația: „Terme expressif, imitatif. Pour le redoublement cf. *upupa, murmur*“. Această explicație își se pare mai puțin plauzibilă decât cea a unui imprumut semitic; reduplicația putea avea loc ulterior, pe teren latinesc.

[15] să fi fringă gitul. Formularile (1)i va zbură [marg. *infringej*] 'capul' (Ms. 45), va *infringe capul* (BB), să-ți rumpă capul (ms. 4389), și va *fringe capul* (MICU, FILOTEI, ŞAGUNA), 'va rumpă capul' (HELIADE) corespund LXX ἀποκόπειται τὴν κεφαλήν, IER. *retorlo ad collum capite*, OSTROG. οὐ γυγρηγέτε Γλαύξ έρο;. Este vorba nu de o desprindere a capului de trupul păsării, căci vb. *malog* din BH nu semnifică 'a tăia cu ajutorul unui instrument ascuțit', ci doar 'a fringe cu ajutorul degetelor și al unghiilor', ceea ce înseamnă că victimei nu îi se detache capul de corp.

pe peretele altarului, mai aproape de sensul din BH, cf. BJ *sur le parot de l'autel*, GN *an der Altarwand*; în ms. 45 și BB *fundul jîrlăvîncului* iar în ms. 4389 *temelta altariului* reflectă LXX πρὸς τὴν βάσιν τοῦ θυσιαστῆρον, OSTROG. οὐ στολλὰ οἰταρά, IER. *super crepidinem altaris*.

[16] gușă cu penele ei să le scoată. Gestul este echivalent spălării mâruntacilor animalelor mari, descris supra, v. 9, 13. Sensul cel mai probabil în BH este 'va scoate gușă cu necurătenia ei', căci, după majoritatea comentatorilor, ebr. *mure'āh* de-

semnează gușă împreună cu stomacul și intestinile păsării. Se presupune, de asemenea, că erau îndepărtate doar penele de pe gușă, restul penajului fiind incinerat împreună cu corpul păsării. Uciderea păsării era săvârșită de către ajutorul unui instrument, cum indică de altfel și tradiția ebraică; victimă trebuie să rămână întreagă, căci n-ar fi potrivit să se ofere lui Iahwe o jertfă atât de mică, tăiată în bucăți precum animalele mari.

CAP. 2

[1] cîineva / suflet. Sensul primar 'suflet' al ebr. *nephesh* determină, prin transferare literală LXX ψυχή, IER. *anima*, de unde *suflet* în ms. 45, BB și apoi și în MICU, FILOTEI, ŞAGUNA. În mod curent, ebr. *nephesh* desemnează o persoană nedeterminată, 'cîineva, oricine', dar are în BH și sensurile contextuale 'suflet', 'viață'; 'sufflare', 'persoană', 'el însuși', 'înțîță'. Sintagma *fără suflet* din ms. 4389 se datorează aici OSTROG. οὐσία άσθια.

prinos de grine. Ebr. *mīn'ḥāh* semnifică în genere un dar, o ofrandă adusă unui personaj înalt, în sens de omagiu, indiferent de conținutul său (animal sau vegetal). În tradiția mozaică însă, sensul subșt. *mīn'ḥāh* este restrins la 'ofrandă vegetală'.

În bogata imagerie biblică a lui Ioan Alexandru întlnim și simbolistica ofrandei vegetale: „...splendoarea ce zguduie muntele / Nu va răpă cu ușingerarea frunții / Că-i lăuntrică Impărată-n treagă / Numai se fringe shopul dezlegă / În pumni zdrobită în fărmănatără / Păinea se junghe / Prescurză“ (Tabor, în ALEXANDRU, I. MAR., p. 156).

frunțea făinii de grâu. În tradiția românească, după ms. 45, ms. 4389 și BB *făină curată*, expresia corespunde LXX σεμέδαλις 'fleur de farine de froment' (BAILLY, s.v.), IER. *simila* 'făină foarte curată; frunțea făinii'. HELIADE încearcă aici 'naturalizarea' grecismului *semidale*, glosat în paranteză *floare de făină*. „Fruntea făinii de grâu“ despre care se vorbește aici era desemnată în ebraică prin termenul *sôlêth*, pentru a o desemna ca făină obișnuită, *qemah*, care, deși mai fin măcinată, era considerată inferioară din punct de vedere cultural.

Simbolistica biblică a făinii pure îi prilejuiește lui Voiculescu splendiferul poem *Gru comunit*, din care cităm doar fragmentul final: „...Ajuns, după atita scrierire și zbătări / Ca Domnul să mă întărească la toți săracii săi, / Aștept ca din făină ce-o dăruiu diuhum / Să ia și pentru dinsul o poală de uium“ (VOICULESCU, I, p. 142).

unctele de lemn. Termenul tradițional românesc (la HELIADE latinismul *oliu*) echivalăză LXX τὸ ἔλαιον 'ulei de măslini', IER. *oleum* 'idem', OSTROG. οἴει 'idem'. În Israelul antic uleiul de măslini era puțin cunoscut, dar se foloseau, desigur, alte uleiuri vegetale.

tămînic. În LXX λίβζυον, IER. *thus*, OSTROG. *אַיִמְאָמָז*, BH *לְבָדָה*, tămînic era o răsină balsamică obținută de la un arbore din familia terebinthului, foarte folosită în riturile religioase de majoritatea popoarelor antichității. Fumul immixmat al tămînic era considerat un simbol al pietății și devotăunii. În Israel tămînic era foarte scumpă, fiind importată din Peninsula Arabică – *Seba* (WALKER, p. 84).

Larga folosire a fumului de tămînic în ritualul liturgic creștin î-a atribuit valori simbolice adinții, adesea puse în valoare de poeti: „Sunt locul / munții de moarte / pustiul curat / al celui ce nu s-a ivit / absența care imbată / pe cel desăvîrșit / Nadir îmi sunt și nemargină / și flăcările mină / delir — / văzduh și lumină / c sinapse meu / carneasă / tămînic și mir“ (IONEL, p. 83); „E-un cîntec nor de carne și jumătate / Cind rugă-mpinge-n cosmos / Sanctuarul“ (ALEXANDRU, I. MAR., p. 40, poemul *Andrei Maramureșanul*).

[2] spre pomenire. Termen unanim folosit în tradiția românească (HELIADE, totuși, *memoriale*, după IER.), subst. *pomenire* corespunde LXX τὸ μνημόνων, IER. *memoriale*, OSTROG. *רִמָמָתָךְ*, cf. SB., BJ. *memorial*, LUTHER *Gedenkopfer*, KJV *memorial*. În BH, ebr. *azekârâh*, termen cu sens nu prea liniștit precizat, este folosit în legătură cu jertfa vegetală oferită spre arderă de tot (cf. Lev. 5:12; 6, 8, Num. 5, 26), fie pentru a exprima ideea că Iahwe trebuie „să-și amintească“ de credinciosul său, fie pe aceea că „i se aduce aminte“ Divinității că jertfa adusă este totală; pentru această ultimă interpretare operează GN zum Zeichen, dass die ganze Opfergabe dem Herrn gehört.

[3] Partea din ofrandă vegetală care nu a fost arsă pe altar revoiea de drept preoților, „fiilor lui Aaron“, dar putea fi consumată numai în cadrul incinsei sacre.

parte preasfîntă. În BH, literal, „sfînt al sfintilor“ este o expresie frecventă utilizată pentru a exprima ideea de superlativ: cf. LXX ἕγιον τῶν ἀγίων, IER. *sancuum sanctorum*, OSTROG. *כְּבָקָר תָּאֵן כְּבָקָר תָּאֵן*. Într-jertfe, se făcea deosebire între lumerile sfînte și cele cele sfînte, care sănsează tot ceea ce atingeau (cf. Iez., 29, 37).

[4] frunțea făinii, cf. supra, v. 1. captor, LXX ὁ λιβζυος 'Tour à griller l'orgue' p. ext. 'tour de campagne, tourtière' (BAILLY, s.v. *λιβζυος*) corespunde ebr. *tanur*, substantiv care denumește un fel de captor portativ, încă în funcțiune la tărâni arabi de astăzi.

p̄lini nedospite, LXX ἀρτοὺς κέρματος 'plini fără drojdie' (de unde HELIADE *plini azymic*), IER. *panes...sine fermento*, OSTROG. χλεύη πρέκειντος 'plini nedospiti'. Ebr. *halōth* desemna probabil un fel de plini nefermentate, de formă circulară, de formă unei coroane. Forma lor specială este indicată împede de etimologia numelui ebr. *halōth*, care derivă de la vb. *halōl* 'a găuri, a perfora'. Specificarea *frāmīntate cu undelemn*, LXX περυρχμένους ἐν ἔστω 'amestecate cu undelemn' arată clar că undelemnul era folosit în locul apei la aleătuirea aluatului (cf. infra, 26, 26).

turte nedospite, LXX λάγχανα κέρμα, echivalență ebr. *r̄q̄lm* (<*roq̄* 'a măcesoră') care denumea un fel de turtișe foarte mici, pe care arabi le mai prepară încă și astăzi. În tradiția românească avem *turte nedospite*, după BB, care a înlocuit soluția *coverti nedospiti* din ms. 45, preluată totuși de autorul ms. 4 389; acesta nu s-a putut orienta aici nici după OSTROG. οπρκενοκι 'azime', nici după IER. *lagana azyma*. Eliminarea expresă a oricărui ferment a fost impusă de credință că acesta ar fi schimbat caracterul natural al ofrandei, alterind-o și profanând-o. Poate fi recunoscută aici și o reacție impotriva habitudinilor cultuale ale canaanenilor (BJ, p. 414, nota c). Cf. infra, v. 11.

Ca aliment ritual, piinea joacă un rol important în practicile și credințele românești tradiționale, atât în cele creștine, cit și în cele de origine pre-creștină. Avind forme, dimensiuni și semnificații diferite, plinile rituale însoțesc, în spațiul cultural popular românesc, practic toate evenimentele esențiale ale vieții unui om (nașterea, nunta, moartea), ca și majoritatea evenimentelor religioase. Pentru denumirile și semnificațiile lor cultuale, cf. FOGHI, DATINI, p. 10–14.

Cu o simbolistică deopotrivă tradițional românească și biblică, imaginea plinii rituale revine ca un motiv originar în poezia lui Ioan Alexandru: „Frāmīntat-ai prescurile-n covecioară / Din gru curat și apă de izvor / Să nu pierdem urma milenară / c/o lacrimă de jertfă sunt dator” (*Salat natal*, în ALEXANDRU, I. MAR., 253).

[5] *tīgāiē* în traducerile românești (excepții ms. 4 389 *grātar*, HELIADE *sartagine* după IER., R-G *lavā*) este echivalentul LXX τὸ τηγάνον, IER. *sartago*, BH μᾶθ̄bhāth. Într-o notă marginală din ms. 45 găsim glosa *dar de tīgāiē*, care este produsă de expresia din OSTROG. τρέκε εἰκόραδην, cu derivatul adjecțional al substantivului *εἰκόραδη* 'sartago' (cf. MIKLOSICH, s.v.). Comentatorii consideră că este vorba de un disc metalic amplu, puțin convex, care se aşează pe vatră incinsă; piinea se aşează pe partea superioară a discului. Asemenea plăci folosesc încă turcomani din Siria și armenii, pe cind berberii se servesc de vase plate din ceramică, pe care le denumesc *tadjen*, cuvînt înrudit probabil cu etimonul gr. τηγάνον sau ταγάνον (cf. SB, p. 9).

c r a t i ā. Ebr. *mār-heselh* (<*rāhāš* 'a cloicoti') semnifică mai degrabă un vas, de ceramică sau de metal, decit un "grătar", cum se înțelege din IER. *craticula* 'mic grătar' și LXX ἑσχάρος 'vatră: grătar', cf. KELSO, p. 24. Cf. și KJV *pan'tigae, cratītā*; LUTHER *Tiegel* 'idem', GN *Pfanne* 'idem'. Oricum, este vorba desigur de un vas mai adinc decit cel indicat în v. 5. După LXX și IER., în traducerile românești apar *vatră* (ms. 45, ms. 4 389), *grătar* (BB, MICU, FILOTEI, ŞAGUNA, HELIADE).

[8] Ca și în cazul altor tipuri de ofrande, și aici preotul este un intermediar între credințios și divinitate, ca unul care singur are dreptul să se apropie de altar în scop ritual.

[9] – [10] Vezi supra, notele la v. 2 și 3.

[11] *n i m i c d o s p i t*. În BH „fermentul” este desemnat prin ebr. *ḥāmēš*, literal 'ceva acru', cf. LXX ζυμώτων 'fermentat' și prin ebr. *se'or* 'ferment', cf. LXX ζύμη 'idem'. În traducerile românești această noțiune este exprimată prin *a dospi* și *aluat*. În antichitate, ca agenți de fermentație, erau folosite diferite sucuri de fructe, lăpti acru sau, precum piină de curind și rănciile noastre, o bucată din compozitia fermentată, păstrată de la piinea preparată anterior.

m i e r e, LXX τὸ μέλι, IER. *mel*, OSTROG. ΜΕΛ. În BH, ebr. *d'bhaś* (<*acad. dišpu*) putea desemna fie produsul apicol cunoscut, fie un fel de sirop din struguri sau curmale, cunoscut și astăzi de arabi sub numele de *dibs*. Excluderea mierii dintre ofrandele israeliilor se poate justifica fie prin grija lor de a se evita jertfe oferite de regulă zeilor pagini — miera fiind ofranda prin excelență în diferite culte uraniene ale antichității —, fie prin caracterul ei de posibil ferment. De altfel, HARRISON, p. 54, presupune ca posibilă utilizarea termenului „miere” în VT ca un eufemism pentru orice fel de băutură fermentată.

[12] *P r i n o s* din *pīrga lor*. Ofranda primelor produse din diferite specii vegetale (gru, struguri, undelemn etc.) este o jertfă diferită de jertfa de ardere de tot prescrisă în versetele anterioare. Aceste produse nu erau arse pe altar, ci erau înminate preotilor, ca ofrandă, constituind astfel unul din mijloacele lor de întreținere. Exprimarea noțiunii „primele fructe ale unei culturi vegetale” este defectuoasă în ms. 45 *dar de-nepăuri* și BB *dar de-n-cepul*, traducătorii confundând forma verbală ἀπέρχεσθαι din LXX (<vb. ἀπέρχω, 'ofrîr des prémices', BAILEY, s.v.) cu sintagma pre-

pozitie + subst. în genitiv. Confuzia era inevitabilă, căci în FRANKF. secvența apără ortografiată ἀπέρχεσθαι 'din Inceput'. Orientându-se după IER. *primitac* 'primele roade', autorul ms. 4 389 folosește termenul adevarat *pīrgă*, de veche tradiție în stilul bisericesc (cf. DLR, s.v., cu atestări din textele rofacizante, *Palta de la Orăștie*, Dosoftei s.a.). Aceeași opțiune o rețină în MICU, de unde întrăgaga tradiție românească piină la R-G și BIBLIA 1968: *prinos de pīrgă*. HELIADE, din nou latinizant, *premitse*.

[13] Să le sărez și cu sare. Datorită proprietății sale de a contribui la prețințarea alimentelor, sarea era simțită ca un simbol al purității și incoruptibilității care nu trebuie să îlpusească din ofrandă adusă divinității. Prin atribuțile sale simbolice (incorruptibilitate, inalterabilitate, puritate), sarea a devenit din timpuri străvechi, la majoritatea popoarelor antice, un simbol al alianței, al sincerității și statonieriei în fața angajamentului luat. După un obicei încă în vigoare la arabi, bine cunoscut și grecilor în antichitate, cei care încheiau un tratat înțineau împreună pline cu sare, în semn de bunăvoiță și încredere reciprocă. Nu alta trebuie să fie nici semnificația originară a obiceiului românesc tradițional de a oferi caspeștilor pline și sare.

[14] O a treia categorie de ofrandă totală (*mln'ādā*) constă în primele roade ale plantelor de cultură, oferite divinității ca truandale. În BH, ebr. *ābhīb* desemnează spicul de grâu încă fraged și necopăt, „dat în pīrgă”. Notiuna „rișnit, măcinit” (cf. BJ *moulu*, GN *zerslossen*), LXX ἐπιτάξτης 'rișnit', este exprimată în BH prin determinativul *geres* (<*gārls* 'a zdrobi, a strivii'), care a fost interpretat de unii comentatori (ca în LXX și IER.) drept 'a măcina (boabele)', iar de alții drept 'a freca spicile în mină spre a decortică boabele'.

[15] – [16] Aceste versete relau, într-o formulare puțin deosebită, conținutul vv. 1–2. Paranteza (*albă*) pe lingă subst. *tāmit* în ms. 4 389 se datorează OSTROG. Εἰκάσιη διμίαμτη.

CAP. 3

[1] *Jertfă de pace*. Al treilea tip de sacrificiu complet se numește în ebraică *debbah šelāmim*, sintagmă echivalată în LXX prin θυσία σωτηρίου (ms. 45, BB *jītuā de mlntuire*, după care și MICU, FILOTEI, ŞAGUNA ; cf. HELIADE *sacrificiū de salutariū*), iar de IER. prin sintagma *hostia pacificorum* (KJV *peace offering*, R-G *jerisfă de pace*, BIBLIA 1968 *jertfă de împăcare*) ; mai este denumit în BH și prin formulele *prescurtate debbahlim* și *šelāmmim*. Ebr. *šelāmmim*, utilizat aproape exclusiv în această formă de plural, derivă din verbul *šālem* 'a fi întreg și nevătămat', folosit și ca formulă de salut. Pluralul acestui nume indică ansamblul lucrurilor și capacităților plene ale omului, în raporturile sale cu divinitatea ; de aceea, HARRISON, p. 56 propune echivalență *sacrifice of well-being* 'jertfa de bunăstare'. Sacrificiul de acest tip constă din trei părți bine definite : prima parte este incinerată pe altar pentru Iahwe (vv. 3–5), a doua se dăruia preotului (cf. 7, 31–36), iar cea de-a treia parte era consumată, împreună cu familia și ospății săi, de cel care aducea jertfa (cf. VII, 15–21). De aici ideea de „comunitate”, preferată în traducere de BJ *sacrifice de communion*, sau cea de „ospăt”, din GN *Mahlopfer*.

cireada de vite, cf. 1, 2.

fără cusur, cf. 1, 3 : 22, 17–25.

[2] să își pună mină pe capul jertfei, cf. 1, 4. să înjunghie, cf. 1, 5.

cortul intinirii, cf. 1, 1.

preotii, filii lui Aaron, cf. 1, 5.

[3] ardere de tot, cf. 1, 3, 4, 9 etc. grăsimea care acoperă măruntiale, LXX τὸ τέρερ τὸ κατακαλπτὸν τὴν κοιλίαν, IER. *adipem qui operit vitallā*, OSTROG. Η τύκης ποκρύματιον οὐτροφες, cf. I, 9. În ms. 4 389, subst. *drob*, utilizat în 1, 9, într-un context identic, este înlocuit aici prin sinonimul *prapor*. Ebr. *qr̄b* semnifică țesut semi-transparent care, la mamifere, se întinde de la stomac pînă la intestine, învăluindu-le, și care este foarte gras la rumegătoare. Anticii cunoșteau foarte bine aceste părți, foarte apreciate în bucătăria lor (cf. Aristotel, *Historia animalium*, I, 16 ; Plinius, *Historia naturalia*, XI, 37).

[4] a m i n d o i r i n i c h i i, LXX δύο νεφρούς, IER. *duos renes*. Aici (ca și infra, vv. 10 și 15) rezvorii finali ai BB au înlocuit forma *rārunchi* din ms. 45 (frecventă în grajurile nordice, cf. ALRM I, h. 71) cu forma *rānichi*, ca și în ms. 4 389, fapt care poate constitui o dovadă că editorii s-au servit, în procesul de revizie finală, și de ms. 4 389. Ambele cuvinte, atât *rānichi* (<lat. *reniculus*) cit și *rārunchi* (<lat. *ranunculus*), sunt forme vechi și populare, atestate pentru prima oară, primul în *Palta de la Orăștie*, iar al doilea în BB (cf. DLR, sub verbiș). Pentru alte detalii privitoare la utilizarea acestor termeni în BB și în manuscrisele 45 și 4 389, vezi N.A. Ursu, în LR, XXXVI, 1988, nr. 5, p. 460 și *ibidem*, XXXVIII, 1989, nr. 1, p. 44. HELIADE păstrează *rānichi*, pe cind MICU, FILOTEI, ŞAGUNA, R-G, BIBLIA 1968 preferă *rārunchi*, în tradiția BB. Cf. ARVINTÈ, ST. L. EX., p. 29, 35, 51,

s ale. Aceasta este denumirea exactă a regiunii indicate în BH, cf. LUTHER *Lenden 'sale'*, KJV *flanks 'idem'*, BJ *lombes 'idem'*. Aici, ca și infra, vv. 10 și 15, LXX și μηρά 'coapse' a fost echivalat de Milescu (sau de revizorul său moldovean) prin substantiv *stinghe*, atestat de TIKTIN la Dosoftei. Revizorii finali înlocuiesc regionalismul *stinghe* cu substantivul *coapsă*, termen care, după cum arată V. Arvinte, din terminologia corpului omenește: sold, coapsă, pulpă (*pe baza ALR*), în SCL, XIV (1963), nr. 4, p. 441, avea în limbă veche și sensul de 'sale', pe lîngă cel curent astăzi. Tradiția biblică românească (MICU, FILOTEI, ȘAGUNA, R-G) au păstrat această denumire, devenită în timp inutilizabilă în acest context, căci actualul *coapsă* se referă la altă parte a corpului animal. Mai adesea, BIBLIA 1968: *solduri*.

Interesant este de urmărit procesul de echivalare și în ms. 4389; autorul acestei versiuni nu a urmat aici, ca și mai departe, în v. 10, nici LXX (prin ms. 45), nici OSTROG. (unde apare, tot ca în LXX, sevența ΗΑ ΣΤΕΡΗΔΑΧ 'pe coapse'), ci s-a orientat după IER., care, în amândouă loc, cit. are substantivul *ilia 'mate, măruntaie'*. Prințul fenomen de „atracție etimologică” desorbi observabil, traducătorul actualizează din lexiconul său termenul românesc *măștenit* corespondător, în cazul de față subst. *ie* (la pl. *ii*), cu sensul identic cu al etimonului (cf. DA, s.v. *ie*, cu atestări vechi în *Psallirea de la Bâlgard* (1651), Cantemir, precum și multe atestări populare; cf. și DLRV, s.v.). Traducătorul a rezisțit acest termen ca fiind prea regional căci, în contexte identice, în v. 10, îl glosază marginal prin *dăseri*, pentru ca în v. 15 acest din urmă termen să-l înlocuiască pr. *ti* din vv. 4 și 10.

Seu de pe *ficat*, după IER. *reticulum tecoris* (cf. QUICHERAT, s.v. *reticulum*, cu unica atestare la IER. a sensului 'membrană care acoperă ficatul'), care este mai aproape de BH unde este vorba de membrana de grăsimi care acoperă ficatul animalelor (cf. BJ *la masse graisseuse qu'il détachera de foi el du rognons*); LXX ὁ λοβὸς τοῦ ἡπατος 'lobul ficatului' ne apare ca o traducere obscură. Expressia reapare în vv. 10 și 15, prilejuind un interesant joc al echivalărilor sinonimice: ms. 45 și BB *ficat* (v. 4), dar ms. 45 *maiuri*, BB *ficăți* (vv. 10 și 15); cit. priveste pe autorul ms. 4389, acesta oferă trei soluții diferite: *grăsimea de la plumăni* (v. 4), *grăsimea de la maje* (v. 10) și *băzăr* (v. 15).

Termenii *fical* (<lat. *ficatum*) și *mai* (<magh. *maj*) sunt astăzi sinonimi la nivel popular, în graurile din Moldova, Bucovina, Transilvania și Maramureș (cf. DLR, s.v. *mai*). Prezența în ms. 45 a ambelor cuvinte ne lasă să înțelegem că Milescu sau revizorul său moldovean îl cunoștea și îl utilizează pe ambindoi, situație existentă și astăzi în graurile din nordul Moldovei (vezi NALR. *Moldova și Bucovina*, I, h. 77, comentată de I. Nuță, *Sinonime ale cuvintelor plămăni și fical în graurile din nord-estul Moldovei*, în „Anuar de lingvistică și istorie literară”, XXXII (1988–1991), A-lingvistică, (p. 145–154). Preferința în BB pentru *fical* este firească, aceasta fiind denumirea generală dacο-română pentru organul respectiv. Apariția în ms. 4389 a substantivului *băzăr* este un indiciu prețios în sprijinul ipotezei lui N.A. Ursu, *Un cărturar puțin cunoscut de la mijlocul secolului al XVII-lea: Daniil Andreian Panoneanul*, în „Cronica”, nr. 43 (1981), p. 5, 8, referitor la identificarea autorului acestei traduceri în persoana lui Daniil Panoneanul, cărturar de origine transilvăneană. Forma *băzăr* a s.m. *bezer* 'membrană grasă și creață care acoperă intestinul'; p. ext. *grăsimea de pe măje* este atestată, de DA, s.v. *bezer* numai în zona Brașov. Etimologia cuvintului este obscură, DA presupunând un imprumut mijlocit prin vreo limbă vecină a lat. *mesenterium*, gr. *μεσετερίον*.

[5] *luare de rod*, cf. 1, 9.

mireasmă plăcută, cf. 1, 9.

[6] din turma de oi, LXX ἀπὸ τῶν προθάτων, IER. *de opibus*; ebr. *ts'ōn* denumește, ca substantiv colectiv o 'turmă mică', adică oile și caprele. Prescripțiile referitoare la această jertfă sunt exprimate în termeni identici ca în cazul vitelor mari (cf. supra, 3, 1–3).

coada în întregime, retezată chiar de la și la spinării este sevență existentă în BH (cf. SB, BJ, R-G, BIBLIA 1968). Ebr. *'al-yah* desemnează coada grăsă de oaie sau de berbec palestinian (*Ovis laticaudata*), extrem de apreciată în Oriental Apropiat. După Herodot, *Istoriile*, III, 113, în această zonă creșteană rășină de oi cu o coadă extrem de mare și de grosă, atingind, după aprecierile specialiștilor, pînă la douăsprezece kilograme. În traducerile românești (ms. 45, ms. 4389, BB, MICU, FILOTEI, ȘAGUNA), formularea *mijlocul curăței sale* (sălete în ms. 45) reflectă LXX τὴν δέρψην ζυμών σὸν ταῖς ψόξαις, care înseamnă propriu-zis 'soldul fără defect împreună cu mușchii lombari'. Subst. gr. ἡ ψόξ 'mușchi lombari' mai apare și în II Regi 2, 23, unde în BB este echivalat prin substantiv *desăr*. La HELIADE: *coada nemaculată, dempreună cu spinarea*.

[9] Cu mici diferențe, datorate specificului animalului jertfit, acest verset și urm. sunt identice cu formulare cu vv. 3 și 4. Diferențele de formulare din traducerile românești reflectă sintaxa din LXX.

[11] Cf. supra, v. 5.

Înțeles. În BH *lešem* 'pîine' a căpătat sensul extins 'îrană' cf. KJV *food*, BJ *nourriture*, R-G *bucate*. LXX a înlocuit noțiunea de 'îrană' cu cea de 'mireasmă plăcută' (δουμὴ εὐωδίας), de unde opțiunile versiunilor românești.

[12] Cf. 3, 7.

[16] Prima parte a v. 16 corespunde v. 11, la care se adaugă secvența „jertfă cu mireasmă plăcută pentru Domnul” (cf. I, 1, 3, 5). Stîrșitul acestui verset este un rezumat concis al întregului cap. III.

[17] Formularile *rudele voastre* (ms. 45, BB), *neamurile voastre* (ms. 4389) corespund LXX ἡ γενέα ὑμῶν, IER. *generalio*, OSTROG. ρωδὴ οἰκουμένη; este desemnat întregul neam al Israelului, atât cei prezenti, cât și urmășii lor. Cf. MICU, FILOTEI, ȘAGUNA *neamurile voastre HELIADE generaliole voastre*, R-G *neam de neamul vostru*.

În orice așezare a voastră, întru (în BB) *toată sălășluirea voastră* (ms. 45, BB), *în toată sălășluița voastră* (ms. 4389), după LXX ἐν πάσῃ κατοικίᾳ ὑμῶν, IER. *in...cunctis habitatibus veris*, OSTROG. *καὶ κελμὴ οἰκητήνην καθελμ*. Prescripția este valabilă pentru israeliți oriunde se vor așeza în timp. Gr. *κατοικία* 'loc de viețuire; colonie' este corect echivalat prin rom. *sălășluire*, de unde păstrarea termenului la MICU, FILOTEI, ȘAGUNA. Cf. HELIADE locuința voastră.

să nu mîncăți grăsime, cf. 15, 3–14.

CAP. 4

Urmează expunerea prescripțiilor referitoare la sacrificiile expiatorii sau propiitorii, care se împart în două categorii mari: jertfele pentru păcat, ebr. *חטאת* (4,2–5, 13) și jertfele pentru delictele grave (5, 14–20). Întrreaga secțiune s-ar putea segmenta în sase paragrafe: ritualul pentru păcatul marelui preot (4,3–12), ritualul pentru păcatul întregii comunități (4, 13–21), ritualul pentru păcatul unei căpetenii (4, 22–26), ritualul pentru păcatul unui simplu muritor (4, 27–35), cîteva exemple concrete de păcate (5, 1–6), atenuări ale asprimii pedepselor în cazul săracilor (5, 7–13).

[2] Dacă va păcătui cineva, LXX ψυχὴ ἔχει ἀμάρτητη, IER. *anima quae peccaverit*, OSTROG. *Ἄθινα αἱμεῖτε γρκιωτῆτε*, formulă condițională introductivă (frecventă și în texte legistice din Mesopotamia), care exprimă intenția divină de a accepta jertfa de expiere care să reinforceze ordinea tulburată prin păcat.

Va păcătui, în ms. 45, ms. 4389, BB *nu greșe*, prin „atracție etimologică” față de OSTROG. *γρκιωτῆτι*, corespunde LXX ἀμάρτα 'a comite o greșeală, un păcat', IER. *peccare 'idem'*, termeni care echivalăză ebr. *חטא*, radical cu sensul primar 'a pierde cumpătul' și cu cel secundar 'nu fi în relație normală și justă cu cineva'.

cineva / susție, cf. 2, 1.

Fără devoie în ms. 45 și BB (după care MICU, FILOTEI, ȘAGUNA, HELIADE), LXX ἀκούσωσις 'involuntar', IER. *per ignoriam* (cf. R-G, BIBLIA 1968 *den nestintă*) corespunde ebr. *בִּשׁוֹגָהַה*, 'din neatenție', expresie opusă în Num. 15, 27–31 sintagmei *b'yad ramah* 'in mod deliberat'. Pentru crimele caracterizate cu ceea de-a doua expresie nu era prescris nici un sacrificiu, impunindu-se executarea făptașului.

Poartă devoie în ms. 45, ms. 4389, BB *nu greșe*, prin „atracție etimologică” față de OSTROG. *γρκιωτῆτι*, corespunde LXX ἀμάρτα 'a comite o greșeală, un păcat', IER. *peccare 'idem'*, termeni care echivalăză ebr. *חטא*, radical cu sensul primar 'a pierde cumpătul' și cu cel secundar 'nu fi în relație normală și justă cu cineva'.

Fraza va trebui să împlinescă următoarele, care nu are corespondență explicită în LXX, este necesară înțelegerea textului (cf. R-G *înălțarea păcată de urmat*, GN *dann gelten folgende Anweisungen*).

[3] arhieul miruit, în ms. 45, ms. 4389, BB *arhieul cel unsu*, după LXX ὁ ἀρχιερεὺς ὁ κεχρισμένος, IER. *sacerdos qui unctus est*, OSTROG. *ἀρχιερεὺς πομάζηνης*. Ceremonialul „ungerii” cu undeleman a preotilor era un semn al investirii lor cu puteri sacrale (cf. 7, 35; 10, 7). Aici, ca și mai departe, 6, 15; 8, 12; 16, 32, se înțelege că doar matele preot (ebr. *κόκην ḥārōśō*) era „uns” în întregime în momentul consacrárii. Aici textul se referă limpede la un personaj unic, marele sacerdot, șeful preotilor care, ca reprezentant al lui Iahwe, avea datoria de a urma cel dintii, cu strictețe, comandamente divine. Păcatul său nu era o chestiune personală, ci se revărsa asupra întregii comunități. De aceea jertfa prescrisă trebuia să fie de o calitate maximă (în BH „un taur” și nu „un vitel” ca în LXX și IER.).

Semnificația harismatică a ungerii ritualice capătă dimensiuni mitice naționale în poemul *Cimpia Turzii* de Ioan Alexandru: „Dar era arhieore uns și toti în scaune sub mitră / Cu cirja păstoreană în mână / Cu drept de-a turna în piatră altare înăuntru cetăților / Si de-a trage clopoțele pe limba română” (ALEXANDRU, I. MAR., p. 23). Un alt poet profund religios, Nicolae Ionel, sugerază, în imagini puternice, dimensiunea, deopotrivă cosmică și interioară a onținutului ritualice „Osana în limburi / templul e-n glorie / catapetesmele-i / ard în delir / tot universul / nu-i decit mîna / care mă unge cu mir” (IONEL, p. 84).

[4] Ritualul este similar cu cel al arderii de tot, cf. 1, 3–5.

[6] singe. Utilizarea singelui, simbol al vieții (cf. 17, 11–14), în ritualul de expiere semnifică dorința de reîmpăcare, de comunione vitală între om și divinitate.

de săpte ori. Numărul „șapte” are o valoare simbolică, semnificând perfecțiunea; repetarea de săpte ori a gestului are menirea de a solicita o iertare deplină. În ms. 4389, poziția în frază a numărului adverbial se datorează sintaxei slave din OSTROG.

a coperămintul cel sfînt (ms. 45, BB, MICU, FILOTEI, ŞAGUNA), acoperămintul sfintirii (ms. 4389), catapeteasma cea sfintă (HELIADE, după LXX), perdeaua sfintului lăcaș (R-G, BIBLIA 1968, cf. BJ *le rideau du sanctuaire*), LXX τὸ καταπέτασμα τὸ ἄγιον, IER. *velum sanctuarium* desemnează bucata de țesătură care acoperă intrarea în cortul unde era păstrat tabernacoul sacru (ebr. *porekhet* ‘perdea’ < *perek* ‘a separa’). Dincolo de această perdea preotul nu păsa decit o singură dată pe an (cf. 16, 34). De obicei că versiunile românești vechi preferă de obicei (cf. 16, 2 et passim) traducerea gr. καταπέτασμα printre un corespondent diferit, deși în unele locuri (cf. Ies. 35, 11, Malei 27, 51) în BB apare neologismul *catapetasmă*.

Ca motiv poetic, imaginea catapetesmei sacre apare frecvent în poezia românească. Citeam aici doar două fragmente, aparținând unor poeti care, prin inspirația lor religioasă, se păstrează mai aproape de sensul originar al cuvintului: „Arhiereasă tămâia-n cădehnii nesingerăosă / Ofrandă în dosul perdelii nefintreruptă / Cărbune incins pe buze împurpură sub cherub” (ALEXANDRU, I. MAR., p. 123, poemul *Magit*) ; „Vă adunați în nimbi / catapetesme și străluçi spre Iahve / orice drum” (IONEL, p. 8).

[7] coarnele altarlui. Altarele pentru sacrificii aveau în Palestina o formă specială, extremitățile lor având aspectul unor coarne de animal. Se pare că aceste extremități ale altarlui erau considerate de evrei drept partea cea mai sfintă a întregului ansamblu (cf. I Regi, 1, 50–51). De aceea, ungerea cu singe, simbolul vietii, și extremităților sale, avea o valoare simbolică și ritualică maximă.

altarul pentru tămâia înmiresmată. Această componentă a incintei sacre se găsea în cortul întilnirii, așezată înaintea perdelei de分离, și simboliza prezența perpetuă a lui Iahwe. Pe acest mic altar ardea permanent un amestec de arome rare. Ideea de amestec din sintagma ebraică a determinat construcția LXX τὸ θυματόριον τῆς συνθέσεως, literal ‘tămâia comunierii’, de unde ms. 45 și BB (după care MICU, FILOTEI, ŞAGUNA) *tâmia tocimirii*; în ms. 4389 sintagma confine o determinare adjecțivală, *tâmia cea tocimită*, după OSTROG. *сложинъ* *данината*, HELIADE neologizează termenii sintagmei: *profundum compunctionis*. Cf. KJV *sweet incense*, BJ *des parfums*, R-G *tâmirirea bine mirisoasă*. Compușii amestecului de mirodenii ars pe altarul special sunt indicați în Ies., 30, 34: „zmirnă alășă și omila și halvan de miro și tămâie curată” (BB). Smirna, în traducerile mai vechi decit BB *stacti* (<gr. σταχτή, slavon *стакти*), o răsină parfumată, este considerată produs al unuia din arborei *Syrrax officinalis* sau *Camiphora opobalsamum*. *Oniha* (gr. ὄνυχα) era obținută din măcinarea ghicelor sau ungheilor anumitor moluște (HARRISON, p. 62) sau, cum presupune WALKER, p. 158, de la o specie de trandafir sălbatic (*Cistus ladaniferus*). Se presupune că *galbanul* (gr. γαλβάνη) era răsina aromatică a unei specii de mărari, probabil *Ferula galbaniflora*. Fumigația acestui compus definea certă calitate antisепtică și astringentă; în tradiția ebraică tămâia a devenit un simbol al credinciosului fervent (cf. Ps., 141, 2).

singlele rămas. Chiar și ceea ce nu era folosit în mod nemijlocit în actele rituale era considerat sacru și de aceea depus în cadrul incintei sacre, spre a fi ferit de profanare.

[11] În LXX, IER., OSTROG., după BH, întregul v. 11 este alcătuit din complemente directe. Verbul tranzitiv va apărea abia la începutul v. 12.

în reguli junc, adică pielea, carne, oasele și măruntalele, tot ceea ce nu a fost ars pe altar. Spre deosebire de jertfa de mulțumire în cadrul căreia era ars întregul animal, aici, la jertfa de îspășire (ebr. *halāl*) taurul este scos afară din tabără, adică din incinta poporului ocrotit de Dumnezeu, ca factor simbolic asupra căruia a fost transpus păcatul preotului. Arderea sa completă semnifică aneantizarea păcatului în cauză.

locul de aruncare a cenusii, LXX ἐπὶ τῆς ἔκβοστος τῆς σποδιᾶς, de unde ms. 45 și BB la *vârsarea cenusii*, reprezentă un loc socotit tabu pentru comunitate (ebr. *shephel haddeš*).

[13] într-o agăadunare/la o adunare în ms. 43 (marg.: *săbor*) și BB (urmări de MICU, FILOTEI, ŞAGUNA), după LXX πᾶσα συναγωγὴ (cf. HELIADE *synagogue*), în ms. 4389 *tot nărodul* după IER. *turba ‘mulțime’* sau, în v. 15, *populus ‘popor’*, căci în OSTROG apare, ca în LXX, grecă *cohavim* ‘într-o agăadunare’. În BH noțiunea este redată prin doi termeni distinți, utilizati în paralel: ebr. *edhā* ‘adunare/într-o agăadunare’ și *qāħal* ‘adunarea liderilor tribali’ (cf. HARRISON, p. 64). Tradiția europeană nu a receptat această distincție, considerind căi doi termeni perfect sinonimi (cf. LUTHER, GN die ganze Gemeinde, BJ la communauté, R-G, BIBLIA 1968 *într-o agăadunare*). Excepție face KJV, unde cei doi termeni sunt diferențiați: *congregation / assembly*.

fără voie, cf. 4, 2. În ms. 45 și BB, după FRANKF., lipsește adv. *ձշութեա* prezent în alte versiuni ale LXX, ca și în IER. Ms.

4389 se orientează aici după ms. 45 și nu după IER. *per imperitum* ‘din neprincipere’ sau după OSTROG. *Աչօտպիս* ‘involuntar’.

va păcătui, cf. 4, 2. În ms. 45 *va grești* este sensul corect, contextual, după LXX ἔγνωση; rezistorii finali ignoră sensul moral ‘a greși fără să știi’; a face rău din neștiință’ al gr. ἔγνωστο (BAILLY, s.v.) și modifică, neadecvat, prin *nu va cunoaște*, transpunind mecanic derivatul privativ grecesc.

o chii adunării, LXX ὁφθαλμολ τῆς συναγωγῆς, expresie semnificând conștiință publică. Orice abateră de la comandanțamentele divine, conștiință sau involuntară, reclamă jertfa de îspășire. Ca exemplu de greșeală involuntară a întregii comunități se poate cita pasajul din II Regi, 22 : întregul popor greșește închinindu-se a idiți, nemaicunsind prescripțiile Legii, rătăcita prin templu.

[15] bătrînii adunării, LXX οἱ πρεσβύτεροι τῆς συναγωγῆς, IER. *seniores populi*, OSTROG. *старцы сопма*. În antichitate, ca de altfel în toate culturile de tip tradițional, vîrstă senectutii era o garanție a înțelepcii și echilibrului. E de presupus că în orice împrejurare presupunând luarea unor decizii importante pentru comunitate statul bătrînilor avea un cuvînt decisiv, fie că era vorba de probleme religioase (cf. Ies., 24, 1–9), administrație (Num., 11, 16–17), sau culturală, ca aici.

[16–19] Cf. supra, v. 5–10.

[20] Să facă...i spășire. Acesta este sensul corect al verbului (cf. BJ *le prétre ayant fait...le rite d'expiation*). Vechile versiuni românești folosesc aici vb. *a se ruga*, după IER. *rogare* ‘a se ruga’ și OSTROG. *молитися*, redând astfel cu mare aproximație conținutul LXX ἔξιλασκομαι ‘apaiser par des sacrifices ou par une expiation’ (BAILLY, s.v.). În Ps., 48, 8, unde apare derivatul nominal ἔξιλαχτο ‘sacrificiu expiatoriu’, în BB se echivalizează mai corect prin *răscumpărare*. Corespondentul în BH al noțiunii de ‘îspășire’ vine de la radicalul ebr. *kphr*, interpretabil în două sensuri. Etimologic, în legătură cu acciad. *kapārū* ‘a sterge, a înălțătu’; termenul trimite la ideea de ‘stergere, curățire’; jertfa de acest fel avea deci ca efect absolvirea vinovatului de păcatul săptuit, care era considerat ‘sters’. Acesta pare sensul cel mai probabil în context (cf. HARRISON, p. 67). Alt sens al radicalului *kphr* poate fi cel de ‘a acoperi’ (cf. arab. *kappara* ‘a acoperi’): jertfa ‘acoperă’ astfel păcatul, ferind privirile Domnului de maculare. Efectul acestor proceduri ar fi calmarea lui Iahwe, care poate astfel ierta greșela suplicantului (cf. SNAITH, p. 30). Cf. și 1, 4.

In doctrina creștină conceptual de expiere suferă o mutație fundamentală: Dumnezeu însuși, devenit om, își asumă păcatele tuturor oamenilor, suferind pentru ei jertfa supremă. În semn de neșirăță iubire pentru oameni. O înfrângere întruchipare poetică a acestui nucleu al credinței creștine o aflăm în poemul *Logos* de Ioan Alexandru: „Dacă în ce era parte îngăduită / Slava ce n-o pot veacurile străbate / Cum să nu despărtescă înimile / Iubirea brațelor pe lemn sfîrtecate / Dacă fapte trecurăt de pe / Jertfelnice în mireasmă / Însuși săptuitul lor / Cum să nu spîndesc pentru veci / Intrarea dincolo de catapeteasma / Dacă toașigul uscat / În splendoarea raciei / Își revendică înfrânzirea / Doxologie fără amurg / Celui ce-n lacrimă / Săvîrsește / Iertarea și Ispășirea” (ALEXANDRU, I. MAR., p. 107).

I se va ierta pe catul. În ms. 45 să va lăsa lor greșala și BB se va lăsa lor greșala avem un calce semantic după LXX ἔφεργεται αὐτοῖς ἡ ἀμαρτία: traducătorii au transpus automat sensul primar ‘lăsa’ al gr. ἔφερει, nepercepând sensul secundar ‘a nu lăua în seamă, a neglijă’ al acestui verb. Cf. și infra, v. 31, unde acest verb prezintă o utilizare absolută), ca și 5, 16.

[21] Cf. supra, v. 12.

[22] Cf. supra, vv. 2–3.

căpetenie, ms. 45 *botariul* (marg. *botar*), ms. 4389 *botar*, BB *botariul*, LXX δὲ φύλων, IER. *princeps*, OSTROG. *князь* corespund ebr. *nāṣi*, termen cu sens neșigur. Se consideră în general că este vorba de seful unui trib sau al unei părți de trib (cf. LUTHER *ein Slammesfürst*, GN *das Oberhaupt eines Slammes*) sau, mai nou, de un fel de purtător de cuvînt al tribului (HARRISON, p. 66). Oricum, autoritatea acestei căpetenii era limitată, el subordonându-se șefilor religioși. În consecință, păcatul său nu antrena responsabilitatea întregii comunități, ca în cazul marelui preot.

fără voie, cf. supra, v. 2.

[23] cind și va da seamă, cf. supra, v. 14.

un țap. Alegerea animalului depindea de poziția jerarhică a suplicantului; un țap are o valoare mai mică decât un juncan; cerut în cazul marelui preot (supra, v. 3), dar mai mare decât o capră, adusă de un om de rînd (infra, v. 28).

fără cusur, cf. 1, 4.

[24] să-și pună mină, cf. 1, 4.

[25] singlele jertfei, cf. supra, v. 6.

coarnele altarlui, cf. supra, v. 7.

[26] toată grăsimea, cf. supra, vv. 8–10.

jertfa de pace, cf. 3, 12–16. Iată o altă posibilitate să facă...ispăsire, cf. supra, v. 20.

In ms. 45 sfîrșitul versetului este omis, probabil printre greșeala a copistului.

[27] Cf. supra, vv. 23–26.
cineva/suflet, cf. 2, 1; 4, 2.

fără voie, cf. supra, v.2. Aici, spre deosebire de 4, 2, MICU modifică după IER. *per ignorantiam*, propunând sintagma *prin neglijență*, preluată și de FILOTEI și ȘAGUNA. Adv. gr. ἀκούσιος 'în mod involuntar', tradus corect în 4, 2, punând aici probleme în ms. 45 și BB. Sintagma *de bunăvoie* din ms. 45 nu poate fi o greșeală de copist căci este relativă și în nota marginală. Mai puțin aberantă, soluția de *nevoie* din BB este totuși vagă, afară de cazul cind am interpreta *nevoie* drept un calde ad hoc (*ne-voe* gr. *ἀ-έχουσας*) și nu *subst. nevoie* (<slavon. *НЕХОДИ*).

poporul de rînd, ms. 45, ms. 4389, BB *nărodul* (BB *nordoul*) *pământului*, urmări de MICU, dar FILOTEI *populul pământului*, ȘAGUNA *poporul pământului*, HELIADE *populul lăzii*, redau LXX δ λάζος τῆς γῆς, IER. *populus terrae*, OSTROG ΛΙΔΗ ΗΣ ΖΕΛΛΑ toate acestea sint reformulările literare ale ebr. *'am ha'āres*, sintagmă desemnând pe membrii obișnuși ai comunității, în opoziție cu cărădoci și căpeteni. Cf. KJV *the common people*, LUTHER GN *das Volk*, BJ *le peuple du pays*.

[30] În FRANKF. lipsește determinantul „arderilor de tot” al „altarului”, ca și în IER. Prezența acestei sintagme în versiunile românești se explică fie prin OSTROG, fie prin revizia efectuată în Moldova după versiunea sixtină a LXX, tipărită de R. Daniel la Londra, în 1653 (cf. CÂNDEA, p. 122–123).

[31] Cf. 3, 3–4; 4, 20.
I se va ierta păcatul, ms. 45 și BB i să (BB se) va lăsa lut, cf. supra, v. 20.

[32] **fără cuseur**, cf. 22, 17–25.

[33] Cf. supra, v. 29 și urm.

[35] **alături de jertfele mistuite de foc**, literal „peste jertfele arderii de tot”, cf. LXX ἐπὶ τῷ δλονεῖτωμα κυρτοῦ, IER. *in incensum Domini*, după BH *'al'isay yehowah 'peste arderile Domnului'*. Rezultă că jertfele de acest tip erau imolate alături de alte jertfe, nefiind nevoie să se aprindă un foc special în acest scop.

CAP. 5

[1] În contrast cu simplitatea exprimării din capitolile anterioare, la începutul acestui capitol BH prezintă o structură sintactică mult mai elaborată care, prin reproducere literală în LXX, IER. și OSTROG, a ajuns să ingreneze pînă la extrem percepția integrală a semnificației, în traducerile românești. Formularea sintactică ne-specifică limbii grecești din LXX, transpusă literal în BB, rămîne practic neschimbată la MICU, FILOTEI, ȘAGUNA.

cineva/suflet, cf. 2, 1, *jurămîntul* (cf. supra, v. 20), *cuvîntele jurămîntului*, în ms. 45, ms. 4389 și BB (urmărit de MICU, FILOTEI, ȘAGUNA) *glas de jurămînt*, HELIADE *voce de jurămînt* redau LXX φωνὴ ὀρθίσμον, corespunzînd ebr. *'ālāh*, termen polisemantic, avînd trei sensuri principale: 1. *'jurămînt'*; 2. *'înțelgere întîrbită prin jurămînt'*; 3. *'imprecație, blesătem'* (cf. GESENIUS, s.v.). În contextul de aici este, actualizat cel de-al treilea sens: este vorba de imprecația solemnă pronunțată de judecător (cf. BJ *la formule d'abjuration*) în public, formulată într-o construcție condițională („dacă ai comis aceste fapte, Dumnezeu te va pedepsi”), prin care un săptăneucinoscut era invitat să-și mărturisească vină și să-și îspășească (cf. Jud. 17, 2, Prov. 29, 24 sau, ca în cazul de față, martorul unui fapt reprobat era conjurat să declare ce a văzut sau ce î-a ajuns la cunoștință).

mărtor, în ms. 45 *mărlur*, traducere corectă după LXX μάρτυς 'mărtor', modificată inadecvată în BB prin *mărturie*, inadvertență perpetuată la MICU, FILOTEI, ȘAGUNA. În ms. 4389, de asemenea corect, *mărturisitor*, după OSTROG, *μόρταχτος* 'mărtor', IER. *testis*: *idem*.

va purta povara/păcatului i său, în BH, literal „și va purta nedreptatea”, cf. IER. *portabit iniqitatem suam*: nu este vorba altă de vreun aspect psihologic precum remușcarea, ci de urmările concrete ale unui păcat (bolile, calamitățile naturale, moarte) sau de efectele justiției umane.

[2] În BH conținutul versetului este mai simplu decât apare în LXX, IER., OSTROG.

lucru necurat. Pentru poporul evreu necurătenia era o problemă, nu atât de igienă, cit religioasă, ea transmitîndu-se prin simplă atingere. Descrierea animalelor curate și a celor necurate este efectuată în cap. XI. Odată devenită consințent de impuritatea dobtindă prin contactul cu un obiect necurat, membrul comunității avea datoria de a cere să se instituie ritul purificator; în caz contrar se considera că este afectată nu doar relația sa individuală cu Dumnezeu, dar chiar bunastarea întregii comunități. Codul refe-

ritor la curătenia rituală, formulat atât de amânunțit în *Levit*, va fi reformulat și amplificat în sec. al II-lea în *Mishna*, carte care va deveni fundamental interpretărilor rabinice ale legiferărilor cultuale mozaice primare. Simpli credințoși vor fi înțuți, începînd cu această epocă, să se comportă asemenea preotilor și leviților, (vezi Iacob Neusner, *Judaism. The Evidence of the Mishnah*, Chicago, 1981, p. 226, apud ELIADE 1981, p. 163).

hoit. În ms. 45, BB, MICU, FILOTEI, ȘAGUNA *mortăciune*, ms. 4389, HELIADE *mortăciune* corespunde LXX τὸ θνηταῖσιν 'cadavrul' (cuvîntul mai apără în LXX și în III Regi, 13, 25, cu aceeași echivalare în BB), iar selecția sa nu poate fi independentă de echivalența slavonă *мртвенинъ* din OSTROG, căci în IER. apar sintagme conținind adj. *occisum* și *mortuum*. După DLR, s.v., cea mai veche atestare a subst. rom. *mortăciune* se află chiar în BB. TIKTIN² indică însă o atestare mai veche, din anul 1551. Forma judecăta *mortăciină* este ceea etimologică (<lat. *morticius* -a, -um) și a fost inițial utilizată ca adjecțiv, după cum atestă sintagma *carne mortăciină* din *Îndreptarea legii* (1652), citată de CANDEA-DENSUSIANU, s.v.; schimbarea terminației, se arată în același dicționar, s-a petrecut sub influența altor substantive terminante în -tune. Cuvîntul este panromanic, fiind atestat, pe lîngă daco-română, aromână și melegoromână, și în spaniolă, catalană, portugheză, calabreză, abruzeză și siciliană (cf. PUȘCARIU, E.W., CANDRE-A-DENSUSIANU, MEYER-LUBKE, REW). Cite priviște slavon. *мртвенинъ* din OSTROG, aceasta este o variantă sonetică a formelor *мртвенина* și *мртвенини*, atestate de MIKLOSICH, s.v., în texte religioase și juridice din sec. al XIII-lea și, respectiv, al XIV-lea. Cu sensul 'cadavrul', termenul este un derivat firesc, cu sufixe productive în slavonă, de la radicalul *mer-*, cu o bogată familie în slava comună, în slavonă și în limbile slave moderne (cf. Franz Miklosich, *Etyologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*, Wien, 1886, sub radice *mer-*, și A. Meillet, *Études sur l'etymologie et le vocabulaire du vieux slave*, seconde partie, 2^a Edition, Paris, 1961, p. 341).

prinsu de jiganii (ms. 45), *prinsu de hiară* (BB), ce iaste prin de *fiară* (MICU, FILOTEI, ȘAGUNA) reprezentă traduceri corecte ale compusului gr. θηράζων 'capturat de o fiară' (θηρόν 'fiară', ἄλωτος 'capturat'), calchiat în OSTROG, prin adj. ΣΚΕΡΠΩΤΗΝΗ (ΣΚΕΡΠΗ 'fiară', ΙΔΗΝΗ 'mineat'); după OSTROG., ms. 4389 *mineat de fieri*. În LXX același termen gr. apare și în Fac., 31, 39, cu următoarele rezolvări, impuse de OSTROG.: *mineat de jiganii* (ms. 45), *mineat de hiară* (BB), *mineat de fieri* (ms. 4389). Pentru *jiganie* cf. ST. L. FAC.; p. 54, 70, 72.

d'en mortăciunile uriciunilor. Sevență, prezentă în ms. 45, BB, MICU, FILOTEI, ȘAGUNA, corespunde numai LXX τῶν θνηταῖσιν βδελυμάτων. Subst. gr. τὸ βδελυγμα (<βδελυσματοῦ 'a inspiră ură sau dezgust') mai are în LXX, pe lîngă sensul 'obiect care inspiră ură și dezgust', actualizat aici și în Dan., 9, 27, și pe cel de 'idolație', ca în Deut., 18, 9; 29, 17. În toate loc. cit. mai sus, în BB apare calcul de semnificat *urăciune*. Cf. și HELIADE *abominațile celor necurate*.

tiritoare/dobitoace în ms. 45 și BB corespund LXX την τύχα 'turme de oi și de vite', cf. ST. L. FAC., p. 94, 95, 97. Ebr. *šerats* (<*šarats* 'a se tiră') din BH desemnează în general vietăți mărturite (insecte, mici reptile etc.), de unde IER. *altud reptile*, OSTROG. *гадъз* 'animal reptile' (MIKLOSICH, s.v.), cf. LUTHER *Gewürm*, KJV *creeping things*, BJ *bestiale*, R-G *тиларе*. Inspirat și de OSTROG. *гадъз*, ms. 4389 alege *гадинă* 'fiară, jivană', imprumut vechi din bulgară, atestat deja în COD. VOR. și la CORESI, PS.

[4] Propoziția „va face un bine sau un rău” exprimă ideea angajării unui individ într-o acțiune oarecare. Urmînd impulsului de moment, acesta va jura, angajîndu-se într-o situație fără ieșire: dacă ceea ce a promis este un lucru rău, el nu-și va putea respecta promisiunea, înacelind astfel un jurămînt; dacă însă ceea ce a promis el este un lucru bun, pe care nu poate sau nu vrea să-l îndeplinească, înacelind de asemenea jurămîntul dat. În ambele cazuri se comite un păcat care impune jertfa de expiere.

în chip usuratic. Pentru asemenea cazuri de angajament precipitat, cf. Num. 30, 4–17, Jud. 11, 29–36, Ps. 106, 33.

[5] **va mărturisi păcatul** (ms. 45 și ms. 4389) reprezintă traducerea corectă după LXX ἔξαγοεστε τὴν ἀμφίτιαν, OSTROG. *инострети гръбът*. În mod surprinzător, revizorii finali, renunță la soluția din ms. 45, echivalind în BB gr. ἔξαγοεστο 'a mărturisi (un păcat)' prin rom. *a răscumpăra*, ca și întra, în 16, 21. Avem, probabil, în aceste două cazuri, o opțiune interpretativă mai largă, inspirată de contextul ideologic: se vorbește aici despre jertfe expiatorii, care „răscumpără” păcatul comis. În Num. 5, 7 și Neem. 1, 6, unde repare gr. ἔξαγοεσθω, BB traduce corect prin *a mărturisti*.

[6] **jertfa pentru păcat**. În BH se face o distincție clară între jertfa oferită ca îspăsire (*āsām*) și cea pentru păcat (*haffūth*), distincție inexistentă în LXX și IER.

să facă îspăsire, cf. 4, 20–26.

[7] Acest verset introduce o perspectivă economică: cei mai puțin avuți, care nu pot jertfi o capră sau o oaie, pot aduce două,

păsări mici. Iertarea divină nu este conditionată de calitatea jertfei, ci de valoarea intrinsecă a ritualului de expiere.

nu-i va fi la îndemnă. Formularile greoaie din ms. 45, ms. 4 389 și BB se datorează transpunerii literale după LXX ἔὰν δέ μὴ λογθῇ ἡ χεὶρ αὐτοῦ τὸ ἵκανον εἰς τὸ πρόβατον și OSTROG. οὐδὲ μόχητος ἐρόποστην θυσίαν εἶται σὺ οὐκ εστις. În rîndul lor calchieri sintactice după BH. Pentru formularea cursivă a semnificației acestei propoziții cf. KJV if he be not able to bring, BJ s'il n'a pas les moyens de se procurer, R-G dacă nu-i va da mina să aducă, GN wenn der Schuldige zu arm ist. Reformulând de nu va putea avea el voie, MICU (urmat de FILOTEI și ŞAGUNA) reproduce într-o notă de subsol sevența din BB („In Biblia cea vechie”); nota este preluată și de FILOTEI. Practică calchiera după LXX ca și autorii BB, HELIADE formulează: de nu va putea mina lui indeajuns spre o oacie. Cf. și 25, 26 și 35.

turturtele/pui de porumbel, cf. 1, 14.

[8] să-i fringă gitul, cf. 1, 15–17.

[9] La temelia altarului, cf. 4, 30 și 34.

[10] după cum să cuvine, în toate vechile traduceri românești, reprezintă traducerea adecvată a LXX ὡς καθήκει (gr. καθήκω 'toucher à, concerner, convenir à', BAILLY, s.v.). Rîndulua statorică pentru sacrificiul păsărilor mici a fost expusă în 1, 14–17.

să facă îspășire, cf. 4, 20.

[11] Legislatorul prevede cazul de urgență în care cel care a gresit nu are la îndemnă un animal sau o pasare pentru jertfă; faimă în schimb avea origine în cîrtul său.

nu are la îndemnă. Expressia folosită aici în BH este diferită de cea din v. 7, ceea ce implică și o diferență de semnificație.

Inversiunea sintactică *dol a portmibilor pui* din ms. 45, modificată într-o sintaxă mai populară în BB, nu corespunde structural LXX δῶς νοστός περιστερῶν; neputind fi deci interpretat ca un rezultat întimplător al traducerii literale, procedeul poate servi ca argument ipotezei emise de N.A. Ursu, *Dosoftei necunoscut*, în "Cronica", nr. 11 (1976), p. 5–6, potrivit căreia Dosoftei a fost cărturărul care a revizuit traducerea lui Milescu; căci, conform demonstrației lui Dragos Moldovanu, *Miscellanea philologica*, în LR, XXXIII (1984), nr. 5, p. 420, procedeul savant al hiperbatului nu era utilizat în acea vreme în Moldova decât de Dosoftei, Cantemir și Costinești.

ef. ā. În ms. 45 ef., ms. 4 389 ef., BB fī, după LXX ol̄pi, FRANKE, ὥφι, IER. ephi, OSTROG. ἥφη, sint forme corespunzînd ebr. 'ēyphah, unitate de măsură pentru cereale, conținând zece omere sau trei seah (aprox. 20,12 litri), care era echivalentă cu un medium atic sau cu sase moduri romane (cf. GESENIUS, s.v.).

fruntea făinii, cf. 2, 1.

[12] spre pomenire, cf. 2, 2.

[13] să facă îspășire, cf. 4, 20.
prinosul de grîne, cf. 2, 3.

[15] cineva/suflot, cf. 2, 1.

va săvîrși o nelegiuire. În ms. 45 și BB va gresi... cu uitare, ms. 4 389 va uita cu uitare, MICU, FILOTEI, ŞAGUNA cu uitare-și cu uită, HELIADE ultimă val trece cu vedere sint construcții redind LXX λάθη... λάθη și OSTROG. ζάγκυκησαν ζάγκενησαν care, la rîndul lor, reflectă o turnără frecventă în ebraică (verb urmat de un complement direct sau indirect din aceeași rădăcină). Este desemnată aici o crimă majoră, constînd în lezarea autorităților divine, prin neglijarea săvîrșirii sacrificiilor rituale cuvenite („va lăua din lucrurile inchinate Domnului”).

fără voie, cf. 4, 2.

din lucrurile inchinate domnului, ms. 45, BB (urmate de MICU, FILOTEI, ŞAGUNA) den sfîntele Domnului, ms. 4 389 den cîte se sint sfîntele Domnului, HELIADE din cele sfinte ale Domnului redau LXX ἀπὸ τῶν ἀγίων υἱούς, OSTROG. οὐτε [εἴκ]την γ[εσποδά]ην; ebr. qādîshēy yahweh semnifică literal „lucrurile sfinte ale Domnului”, adică sacrificiile consacrate prin lege. Cf. și 21, 22.

pentru îspășirea păcatului, cf. 5, 6.

fără cusur, cf. 1, 3; 22, 17–25.

prețuit de tine. În traducerile românești, după LXX, OSTROG., IER., lipsește determinantul „de tine”, prezent în BH: ebr. b'erk'kā 'evaluator ta' conține silabă posesivă finală kā 'al tā'; ceea ce indică pe Mois și, implicit, pe levîți, ca evaluatori ai prețuielor aduse ca jertfă.

prețuit în sieli de argint. În ms. 45 și BB, expresia este eliptică, după LXX τιμῆς ἀργυροῦ στόλων. În ms. 4 389, mai limpede (inclusiv determinantul „doi”) după OSTROG. Εμώχε چکنہ سرپرہ سکلر کا دکا, cf. IER. qui emi potest duobus siclis. MICU explicitează de asemenea: a căruiu prețul va fi un siclu de argint; cf. și HELIADE, obscur, cu redarea partitivă a gen. pl. gr. στόλων, de prețul unui argint dintră siclii. Determinantul „doi” din IER. și OSTROG. se bazează probabil pe tradiția ebraică după care un berbec prețuia doi sicli (cf. SPEISER, p. 124). Siul,

στόλος, lat. *stictus*, slavon. сиқаљъ, ebr. šeqel) era unitatea cu care se măsura greutatea aurului și a argintului, cu valori variabile de la o epocă la alta (cf. GESENIUS, s.v.). În Fac. XXIII, 15–16, Ies. XXI, 32, ca și infra, XXVII, 3 și urm., aceeași unitate monetară este denumită în BB prin *dirahma* și, respectiv, *drâhma*, conform LXX, care, în loc. cit. nu a selectat substantivul στόλος.

siul lăcașului și în ms. 45, BB cînd sticul cel său (BB *sfînt*), urmată de MICU, FILOTEI, ŞAGUNA, reflectă FRANKF. τῷ στόλῳ τῷ ἀγίῳ (căci în alte versiuni ale LXX expresia este diferită: τῷ στόλῳ τῶν ἀγίων, întocmai ca în ms. 4 389 după sticile sfîntilor, care a urmat OSTROG. по сиқлемъ срѣтъмъ). Ca etalon monetar păstrat în sacară, „sicul sfînt” avea aproximativ 11 gr. (HARRISON, p. 71).

[16] i se va ierta lui în ms. 45 și BB este traducerea corectă a LXX ἀφεθῆσατ αὐτῷ, spre deosebire de contextul similar din 4, 20, unde vb. gr. corespondent era calchiat prin rom. lăsa; procedeul persistă aici în ms. 4 389 după OSTROG. ὁ στα-ΕΝΤΕΑ ΕΜΣ.

[17] Cf. 4, 2–3.

[18] Cf. supra, vv. 15–16.

CAP. 6

În BH și în versiunile care o urmează (LUTHER, CORN., R-G, SR, FC, BJ, GN), vv. 1–7 ale acestui capitol sunt atașate în continuare capitolului precedent; fragmentul acesta constituie un paragraf paralel cu vv. 15–19.

[2] cineva/suflot, cf. 2, 1.

In această înșiruire de păcate este vorba de delictă contra proprietății care nu pot fi dovedite și urmărite juridic, constițință infractorului fiind singura în măsură să restabilească ordinea, prin recunoaștere publică și sacrificiu ritual. Intrucît infracțiunea nu atentează la integritatea lui Iahwe ci doar la bunul aproapelui, se impune un sacrificiu pentru vină și nu unul pentru păcat.

a proapele. Sintagmele cînd aproapele-s (ms. 45, BB), cînd vecin (ms. 4 389) redau LXX τρόπος τὸν πλησίον, IER. proximo suo, OSTROG. κτήμα ἀρπάσει; cf. MICU, FILOTEI, ŞAGUNA cînd de-aproapele său, HELIADE cînd aproapele său, CORN. aproapelui său, R-G făță de vecinul său și, mai jos, aproapele său, BIBLIA 1968 ἴμπορινα aproapelui său. La sfîrșitul același verset, gr. πλησίος, lat. proximus, slavon. Абръсъ sint traduși prin vecin în toate cele trei vechi versiuni românești. Cu sensul său specific, subst. aproapele va face o lungă carieră în stilul bisericesc și, de aci, și în limba comună. Avem aici un caz clar de calchiera reușită, favorizată de „spiritul limbii”; procedeul s-a transmis din traducere în traducere, căci modelul primar al întregii serii este ebr. 'amiyth, un derivat substantival de la prepozită/adverb ebr. 'im, multifunctional în ebraica biblică (cf. GESENIUS, s.v.). Cele două mari grupuri de sensuri ale ebr. 'im, și anume cel de 'asociere' (cf. gr. σύν, lat. cum) și cel de 'apropiere, vecinătate' (cf. gr. πλέξ, lat. prope), au avut ambele reflexe în istoria traducerilor biblice. Pentru sensul 'vecinătate', cf. KJV neighbor 'vecin', OSTROG. Абръсъ 'idem', după care ms. 4 389 vecin. Traducerile moderne optează pentru sensul 'asociere': BJ compatriote, GN Mitbürger. Cele mai multe echivalențe sint însă sintetice, adverbul ebraic 'im' 'aproape' fiind reprodus prin corespondentul său: LXX πλησίον, adj. și subst. (<prep. πλέξ 'près, auprès', BAILLY, s.v.), IER. proximus, adj. și subst. (<prep. și adv. prope 'aproape'); cf. și LUTHER der Nächste (<adv. nahe 'aproape'), după modelul lui IER. Cuvîntul este foarte frecvent în VT (cf. și Fac. 11, 7; 26, 31 și ST. L. FAC. p. 93), fiind redat sistematic în ms. 45 și BB prin aproapele, iar în ms. 4 389 prin vecin. În limba română substantivizarea adv. aproape în context biblic este anterioră BB, căci o regăsim încă în COD. VOR., 59°/6, în Iacob, 2, 8, într-un context celebru: λιβύεται προσελθεῖς τὸν αἵτινα. Prima enunțare a acestui precept fundamental al creștinismului se află în Lev. 19, 18 și este reluată de șase ori în NT (Mat. 5, 43; 22, 39, Marc. 12, 31, Rom. 13, 9, Iacob 2, 8, Galat. 5, 14), peste tot gr. πλησίος și lat. proximus fiind redați în BB prin subst. aproapele (după care MICU, FILOTEI, ŞAGUNA de-aproapele). De observat că în locurile citate NT (1648) preferă subst. prieten (de patru ori), prietenic și vecin (cîte o dată), influențat probabil de o anume versiune slavonă a NT. Subst. aproapele se găsește de asemenea în PS. SCHI. (Ps. 14, 4): γιγρά-σε απρο-πελτι σάου, în locul corespondent astfel CORESI, cît și BB având tot subst. aproapele. Modelul acestei formații în PS. SCHI. și CORESI, PS. este slavon. Искръни (<adv. искръ 'aproape') și Ближни (<adv. близъ 'aproape'), sinonime echivalente de MIKLOSICH, sub verbi, tocmai cu gr. πλησίος și lat. proximus (care le-au fost modele) și atestate în traduceri religioase slavone încă din jurul anului 1000. De remarcat că în alt loc, CORESI, PS, 169°/8 (Ps. 87, 19) redă slavon. Искръни, prezent în textul slavon întrilinear, prin formația similară apropiatul (<adj. part. aproptai); la locul corespondent

BB are de asemenea substantia *aproapele*, pe cind în Ps. 37, 11, gr. οἱ πλησίον li corespunde în BB locușuna *cet mai de aproape*, în CORESSI, PS. 69⁷/9 subst. *apropiatīl*, iar în DOS. PS. SL.-ROM. locușuna *cet de pre-aproape*; în alte locuri acest text al lui Dosoftei prezintă: *cet de-aproape* (Ps. 27, 2), *de-aproapele* (Ps. 11, 3, 23, 4, 34, 14 etc.). Prin subst. *večin*, CORESSI, PS. și BB echivalizează slavon. *съсъдът 'večin' ſi*, respectiv, gr. γέλτον 'večin' (vezi Ps. 30, 11; 43, 15; 78, 4 și 13; 79, 7; 88, 40). Excelenta ediție critică și comparativă a lui I.A. Candrea (PS. SCH.) relevă în psaltilor românești din sec. al XV-lea – al XVII-lea o imagine extrem de interesantă a dinamicii contextuale a acestei noțiuni biblice: deși sporadic slavon. *искрънъ и близъкъ* sunt traduși și prin *soli*, *priatel* sau *večin*, substantivările având la bază adv. *aproape* au o predominanță covîrșitoare încă din aceste secole, pentru că în secolele următoare subst. *aproapele* să se impună definitiv. Pentru o trătare mai amplă a destinului istoric al acestui lexem vezi Eugen Munteanu, *Un fenomen de transfer semantic: lexicalizarea în limba română literară veche a conceptualului biblic „aproapele”*, în „Limbă română” XL, nr. 1–2, p. 51–56, București, 1992.

Pentru *soțietate* (ms. 45), pentru *soțietatea* (ms. 4.389), pentru *soțire* (BB) corespund LXX τὸν κοινωνίαν, OSTROG. ο δικαιονή, cf. KJV in fellowship, HELIADE despre *soțietate*. Prin această sintagmă obscură în context (în BH, literal „obiect pus în mîna cuiva”) este desemnată, probabil, fie aceeași noțiune ca prin expresia precedență („dat ca zâlog”), fie, cum apare din interpretațile din IER, *Targum-ul arameean sau din Peshitta siriacă*, un „obiect posedat în comun”. Notă semantică „comun” a corespondentului ebraic a determinat și selecția în LXX a subst. κοινωνίας ‘comunitate, tovârășie’ iar în OSTROG. a subst. οικίηνă ‘idem’ (atestat de MIKLOSICH, s.v. încă în Codex Supraslensis, sec. al XI-lea). Să mai remarcăm că gr. κοινωνία apare în NT, în Rom. 15, 26, cu sensul secundar ‘colectă (în scop caritabil); pomană, milostenie’ (cf. R-G, BIBLIA 1968 strigare de ajutoare) și este echivalent cu mare pierdere semantică în BB prin subst. *Impreună* iar în NT (1648) prin *cuileșătură* (cf. IER. *collatio*). Cât privește rom. *soțietate*, caracterul său neologicistic nu poate fi pus la îndoială, chiar dacă nu se poate stabili dacă este vorba de un imprumut al lat. *societas*, -is sau un derivat românesc (*soție* ‘tovârăș, asociat’ + *suf. -ătate*). Oricum, locul acesta din ms. 45 (alături de alte încă din ouă locuri, Ier. 16, 4, unde echivalizează gr. ὁ φίλος ‘confrerie celebrind un sacrificiu în onoarea unui zeu; p. ext. asociere zgomoatoasă’ – BB *dansul* –, și în IV Mac. 13, unde corespunde gr. συντρόφια ‘hrâniere sau educate în comun: viață în comun’ – BB, corupției rezultată din neprinciperea tipografilor, *soția ta te hrâni!*) constituie prima atestare a acestui cuvînt în limba română, cu aproximativ un secol și jumătate înainte de introducerea în limbă a neologicismului *societate* (din lat. *societas*), de către iluminii ardeleani (cf. LB, s.v.). Crearea în sec. al XVII-lea a acestui cuvînt aparține cu siguranță lui Nicolae Milescu, care a putut fi inspirat și de prezența lat. *societas* într-un din versiunile latinești pentru care le consulta, dar alta decit tipăritura plantiniană amintită în prefața ms. 45 (pe care o utilizăm noi pentru comparație), în care aceste termeni nu apar. Din manuscrisul lui Milescu termenul a fost preluat și de autorul ms. 4.389. Faptul că neologicismul *soțietate* aparținea lexiciului specific al lui Milescu a fost utilizat de către N.A. Ursu, *O traducere necunoscută a lui Nicolae Milescu*, în „Cronică”, XXI, 1986, nr. 44, p. 5 (de la care am preluat și trimiterele de mai sus), ca un puternic argument lingvistic în atribuirea către acest strălucit cărturar a unei massive traducerii anonime a *Mintuitii păcăloșilor* – păstrată în ms. BAR 2 517 – după ‘Αὐτοπολῶν στοχεῖα’ a lui Agapie Landos, a cărei primă ediție a apărut în 1641 la Veneția, opera intens citită în mediul monastic greco-ortodox; aici *soțietate* apare de săse ori. Înlocuirea de către revizorii bucureșteni a lui *soțietate* prin derivatul sinonim *soțire* ne apare firească, acest din urmă cuvînt fiind expresia curentă în epocă pentru noțiunea în cauză (vezi, de exemplu, în *Istoria Tărilor Rumânești* atribuită stolnicului Constantin Cantacuzino, în *Cronicari munleni*, ediție de Mihail Gregorian, București, 1961, II, p. 50, sintagma *soțirea omenească*), alături de subst. *soție* ‘tovârășie; societate’. Mai relevăm că un fapt interesant că noțiunea ‘societate, tovârășie’ mai era semnificată în limba română literară veche și prin subst. *slimbă* (cf. magh. *cimbora*, TIKTIN, s.v.), atestat cu acest sens la Dosoftei, *Viețile sfintinilor* și în ediția a doua a *Mărgărilărelor*. În mod surprinzător, *slimbă* este exact termenul cu care MICU înlocuiește în Lev. 6, 1 pe *soțire* din BB. Peste mai bine de o jumătate de secol, FILOTEI și ŞAGUNA optează, în locul citat, pentru *simbrie*!

[5] v. plăști capul din ms. 45 și BB reproduce LXX ἀποτλεῖται αὐτῷ τὸ κεράλιον. Gr. τὸ κεράλιον, un subst. neutru derivat de la adj. κεραλίος (<κεραλή ‘cap’), are, pe lîngă sensul principal ‘cap’ și pe cel ‘element central al unei sume: capital’ (BAILLY, s.v.); cf. BJ ce *capital*.

a cincea parte din prețul său, cf. 5, 6.

[6] Cf. 5, 15.

[7] Cf. 4, 20.

[8] Începând cu acest verset, sunt expuse ritualurile de sacrificiu, descriindu-se în amănunte gesturile prescrise preotilor (vv. 8–28), și laicii (7, 22–36). Prima parte a Leviticului (cap. 1–7)

se încheie cu vv. 37–38 din cap. 7, care conțin o concluzie generală pentru întreaga secțiune.

[9] Toate diferențele semantice și sintactice pe care mă. 45 și BB le prezintă față de alte versiuni sunt datorate reproducării exacte a textului din FRANKF., diferit aici de alte variante ale LXX.

Legea LXX ὁ νόμος, IER. *lex*, OSTROG. Законъ echivalăză ebr. *torâh*, substantiv al cărui sens primar era cel de ‘invățătură, înstruire; regulă’ (de la radicalul *yārāh* ‘invăță’, cf. GESENIUS, s.v.) sens actualizat și în acest context. În VT ebr. *torâh* a ajuns să desemneze frecvent ‘legea divină’ sau ‘legile lui Moise’.

Să arătă fără întrerupere. După Ies. 46, 13–15, întreinerea nelintruptă a arderii de tot nu reclama decit un sacrificiu zilnic, dimineață, cum s-a practicat în epoca regalității. În schimb, în Ies. 29, 38–42 și Num. 28, 3–8 sunt prescrise două arderi de tot, una dimineață și altă seara. Indicația de aici trebuie pusă în relație cu ritualuri similare atestate la majoritatea popoarelor antice: întreinerea permanentă a focului sacru semnifica, pe de o parte, vigilanța comunității și, pe de altă parte, nevoia conservării unei prezențe permanente a divinității. În teologia creștină focul permanent simbolizează jertfa cristică supremă.

[10] tunică de în (ms. 45 și BB), *imbrăcămintă de în* (ms. 4.389) corespund LXX χιτῶνας λινοῦ, IER. *tunica linea*, OSTROG. Εἴ τε τριῶντος λινᾶς. Este vorba de imbrăcămintă rituală a preotilor, inul fiind materialul prin excelенță al vestimentelor preoțești.

Nădragi, în toate trei vechile versiuni românești reprezentă o opțiune inspirată de OSTROG. *nădragi*; subst. rom. *nădragi* (<slavon. *надраги*, magh. *nadrag*, cf. DLR, s.v.) este atestat pentru prima oară într-un text din 1589 în CUV. D. BATR. I, 258. Corespondentul ebr. *mikkhnas*, utilizat doar la plural, desemnează un fel de pantaloni speciali folosiți de preoți pentru acoperirea organelor genitale. Caracterul special al acestui obiect de imbrăcămintă este redat și de LXX τὸ περιστελές ‘un fel de chiloți’ (τερ. ‘imprejurul’, σχέδιος ‘coapsă’ (cf. BAILLY, s.v.), precum și de IER. *feminal* ‘față pentru acoperirea coapselor; chiloți’ (cf. QUICHERAT, s.v.). Dificultatea de ordin stilistic de a denumi acest obiect de imbrăcămintă a determinat utilizarea unor termeni mai vagi în traducerile ulterioare: MICU, FILOTEI, ŞAGUNA, R-G *vesmînt*, BIBLIA 1968 *pantaloni*. HELIADE adoptă latinismul *feminal* de la IER. Interpretările moderne renunță la eufemisme: BJ *calegon*, GN *Kniehosen*. Utilizarea în ms. 4.389 a vb. *a încălța* relativ la acești nădragi se explică probabil prin OSTROG. *извлачнити* ‘a trage, a ridica’, fiindcă în LXX apare vb. ἐνδύω ‘a îmbrăca’, iar în IER. *vestire* ‘idem’.

În rupul LXX τὸ σῶμα ‘corp’, OSTROG. τὸ κλοῦ ‘idem’ corespund ebr. *bâsăr*, termen al cărui sens literal este cel de ‘carne’, dar care este utilizat uneori în BH ca eufemism pentru pudură viri (cf. GESENIUS, s.v.); această utilizare specială o regăsim în Fac. 17, 11, Ies. 28, 42, Lev. 15, 2, 3, 7, 19 etc. Sensul ‘organ genital’ al rom. *rind* este atestat și anterior, în *Palia de la Orăștie* și la Varlaam (cf. DA, s.v.). Interesant de observat că, deși acest sens este în mod evident un calce de semnificat cu etimologia ‘multiplă’ (el trebuie corelat și cu slavon. *Тѣло* ‘corp’ dar și ‘membrum virile’, cf. MIKLOSICH, s.v.), are o destul de largă răspîndire la nivel popular (cf. ALR I 1099/45, 704 etc.).

[11] să se dezbrace. Schimbarea vesmîntelor preoțești cu altele, de *rind* (R-G) semnifică diferență de însemnatate a celor două îndatoriri ale preotului: p. cind colectarea cenușei de pe altar era o funcție sacră. Îndepărțarea ei era un act minor.

Cenușa. Sintagma aducere de pretez tol (ms. 45, BB) corespunde LXX κατακαρπώσως, termen cu înțeles obscur, un hapax legomenon, atestat de BAILLY, s.v. exclusiv în acest loc din *Levitic* și explicit, desigur contextual, prin ‘رَمَّاشِة الْعَيْنَيْنِ’ ‘desenare’ (‘desenare’). Traducătorii români au încercat reproducerea ambelor, elemente ale compusului grecesc (κατακαρπώσως ‘καρπός’ ‘fruct’; p. ext. ‘adunare, culegere’): la rîndul său, compusul grecesc este un calc după BH, rezultat prin confuzia dintre sensul principal ‘grăsim’; fertilitate’ și cel secundar ‘cenușă grasă’ rezultată în urma arderii jertfelor’ ale ebr. *dešen* (cf. GESENIUS, s.v.). Sensul original ebraic este aşadar clar, cf. KJV *the ashes*, LUTHER, GN *die Asche*, BJ *condre grasse*. R-G, BIBLIA 1868 *cenușa*. Opțiunea *prinos* din ms. 4.389 se datorează OSTROG. *приносъ*, iar MICU, FILOTEI, ŞAGUNA, HELIADE *ardere de tot* reprezentă o echivalare contextuală analogică, în afara taberei, într-un loc curat, cf. 4, 12.

[12] în fiecare dimineață. Formularile de dimineață den dimineață (ms. 45), de dimineață dimineață (BB) reprezentă reproducerea literală a LXX τὸ πρῶτη πρωτ; la rîndul ei, această expresie grecească redă reduplicarea distributivă *babōger babōger* a ebr. *bōger* ‘dimineață’, sintagmă cu sensul ‘în fiecare dimineață’ (cf. GESENIUS, s.v.). Sevența este interpretată corect de MICU, FILOTEI, ŞAGUNA în toată dimineață, dar HELIADE dimineață dimineață revine la modelul LXX. Aceeași expresie, cu aceeași rezolvare în BB, o reîntîlnim în Ies. 16, 21; 30, 7; 36, 3.

grăsimea jertfelor de pace, cf. 3, 3–5.

[13] să arătă neintrupt, cf. supra, v. 9.

[14] legea, cf. supra, v. 9.

prinosul de grine, cf. 2, 1 și urm. fiți lui Aaron, cf. 1, 5.

[15] Cf. 1, 9 și 2, 1-2.

[16] Cf. 2, 3.
să o mânințe nedospită, cf. 2, 11.
cortul înținirii, cf. 1, 1.

[17] Cf. 2, 3; 7, 1.

[18] Această prescripție se opune celor referitoare la împrejurările în care și membrii de sex feminin ai familiilor sacerdotale, erau admisi să consume din anumite ofrande (cf. 10, 14; 22, 12-13). *lege veșnică*, cf. 3, 17.

tot...ya fi sfinit. Contextul reclamă interpretarea lui *tot* ca referindu-se mai degradă la persoane decât la obiecte, ceea ce, corelat cu interdicția de consumare a ofrandelor în afara spațiului sacră al curții altarului și de către altcineva decât preotii, conduce la interpretarea verbului *a sfînti* într-un sens interdictiv: atingerea ofrandelor sacre de către un laic declanșă minia divină.

[19] Paragraful constituït de vv. 19-23 se referă la sacrificiile reclamate de investirea sacerdotală și nu își are corespondentul în capitolele anterioare. Incluzarea sa aici se explică probabil prin caracterul vegetal al jertelor, ca în paragraful precedent.

[20] *vor fi miruți*. Forma *vei unge* (ms. 45, ms. 4389, BB, MICU, FILOTEI, ȘAGUNA, HELIADE) corespunde LXX *χρίσης 'vei unge'*, OSTROG. *πομάκειν* 'idem'. Verbul *'a unge'* (ebr. *mâsaḥ*) este folosit foarte frecvent în VT pentru a denumi gestul ritual al turnării de undelemn pe capul preotilor și al religilor, ca simbol al consacrației lor, al investiturii cu funcțiile sacre indicate de Iahwe.

a zecea parte dintr-o cfa, cf. 5, 11.
frunțea făinii, cf. 2, 1.

ca prinos veșnic. Sintagmele *la jertfă pururea* (ms. 45, ms. 4389, BB), elç *θυσίαν διαταντός* (LXX), *κα τρέψες κεράδα* (OSTROG.), *in sacrificio semperino* (IER.) corespund ebr. *qār' ban kāl-hatōm* 'ofrandă perpetuu'; este vorba de jertfa adusă zilnic de preot, începând cu momentul consacrației sale.

[21] Construcția întregului verset este și în BH foarte dificultoasă, ceea ce a făcut să se presupună greșeli succesive de copist (PÉTER-CONTESSE, p. 63); obscuritatea se perpetuează în toate traducerile, determinând mari diferențe și între versiunile moderne. Toate inadvertențele din ms. 45 și BB se datorăză reprodusorii literale a textului din LXX, inclusiv ciudatul plural *suscite* (LXX *ἐλύτεται*).

tigaiet, cf. 2, 5.

frâmintată în toate versiunile românești, corespunde LXX *περφρουζένην*, participiu perfect al vb. gr. *φέω* 'a amesteca; a frâmanta' care reproduce sensul, nesigur, al ebr. *mūr'bekheth*; cf. BJ *comme un mélange*, GN *vermengt*.

jirtvă den *bucăți* (ms. 45), *jirtvă de frânturi* (BB), *järtvă* den *fârmlituri* (ms. 4389), LXX *θυσία ἐκ κλασμάτων*, OSTROG. *τρέψα οτ ογκρόχ'* redau ebr. *taphinim*, cuvânt cu înțeles nesigur, interpretat fie drept 'cupturi' (GESENIUS, s.v.), fie drept 'frânturi', ca în LXX; pentru ultima interpretare cf. 2, 6.

mireasmă plăcută, cf. 1, 9.

[23] În acest caz, preotul fiind cel care oferea jertfa, și era interzis să mânințe o parte din ea, cum ar fi făcut în alte împrejurări (cf. 2, 3, 10). Datoria de a arde în întregime ofrandă cerealieră semnifică faptul că preotul nu trebuie să se situeze în afara legii, ca un privilegiat absolut în raporturile sale cu divinitatea, cum se întimplă uneori, ca, de pildă, în *I. Regi* 2, 12.

[25] Locul unde era sănjeniată jertfa se afla în partea de nord a altarului, cum se specifică în 1, 11.

[27] Cf. supra, v. 18. Singele jertfei, ca și carneea, erau ferite de atingere profanatoare.

[28] oala de lăut. Expresia *vas de oală* din ms. 45 și BB poate părea astăzi tautologică; ca redă LXX *σκεῦος ὀστράκιον* OSTROG. *εκεγάδε γλιναντή*, IER *vas fistile*. Atât gr. *οστράκιος*, cit și lat. *fistilis* și slavon. *Глиняник*, au sensul adjectival clar de 'lăut ars; ceramică'. Prin extindere de sens, subst. *oală* poate oriceadă semnifica 'ceramică; lăut ars', caz pe care îl avem ilustrat aici (cf. și DLR, s.v.). Soluția *vas de lăut* din ms. 4389 este ceea mai firescă, fiind preferată și de traducerile ulterioare, începând cu MICU. Însălit este procedeul lui HELIADE de a glosa un împriumut ad hoc: *vasul ostrachiu (de lăut)*.

Distrugerea vasului în care a fost fierită carneea jertfei trebuia să fie puternică că el era impregnat de 'sfințenie' și risca să 'contamineze' pe cel care l-ar fi folosit în continuare. Cât privește vasul 'de aramă' (în realitate de bronz), acesta era mult prea scump ca să poată fi distrus, așa incit simpla fierbere și spălare era considerată ca fiind suficientă.

[29] *lucru*-*precăsint*, cf. 2, 3.

[30] Cf. 4, 3-21.

CAP. 7

In FRANKF., urmată de ms. 45 și BB, în cap. 6 sunt incluse și numerotate în continuare, pînă în v. 40, încă zece versete care, în celelalte versiuni LXX, inclusiv în traduceri moderne, constituie începutul cap. 7. Situația este surprinsă în două note marginale de autorul ms. 4389, care urmărează împărțirea din OSTROG. și IER., MICU păstrează segmentarea din BB, deși într-o notă de subsol remarcă deosebirea față de versiunile curente; FILOTEI II imită pe MICU, dar ȘAGUNA intră în consens cu împărțirea general admisă astăzi.

[1] *Legea*, cf. 6, 0.
lucru-*precăsint*, cf. 2, 3.

[2] *să - fie sănjeniată*, cf. 1, 5.

[3] Cf. 3, 3-4.

[5] *să ardă*, cf. 1, 9.

[6] Cf. 2, 3; 6, 16.

[7] Pasajul care începe cu acest verset tratează despre părțile care revin preotilor din sacrificiile complete și din ofrandele vegetale, înainte de a se vorbi în continuare de ultimul sacrificiu, cel de pace, singurul în cadrul căruia o parte din animalul jertfit revine laicilor.

[8] *lui să-i rămină pielea*. Precizarea *adeăcă a preotului* de la sfîrșitul acestui verset în ms. 4389 nu se află nici în OSTROG. nici în IER. și pare o adăugire explicativă a traducătorului.

Această prescripție este unică în întregul VT, căci niciunii nu se specifică faptul că o anume parte din sacrificiul complet va rămaie preotului sacrificator, cu toate că pielea nu figurează între părțile vîței imolate (cf. 1, 8-9). Se pare însă că această indicație are caracter restrictiv, fiind vorba de jertfa unui particular și nu de cea comunitară.

[9] Cf. 2, 4-7.
care II va înfățișa. Gestul marchează funcția liturgică a preotului.

[10] Se face aici deosebirea între azimile frâmintate cu 'undelemn' și cel 'uscate', adică doar prăjite în undelemn. Deși în LXX nu există o opozitie semantică între termenii desemnind cele două tipuri de prinoase vegetale, în ms. 45 gr. *ἀντεπετοτητένη* (participiu vb. *ἀντεπετεῖν* 'a pregăti') este redat prin adj. *râs-fâculă*, înlocuit în BB prin adj. *prefăculă*, în ambele cazuri prefixul *râs-* și, respectiv, *pre-* intenționind reproducerea prefixului gr. *ἀντ-*.

Pentru ofrande 'uscate' cf. 5, 11.

iii lui Aaron, cf. 1, 5.

[11] Cu acest verset, în ms. 45 și BB, după FRANKF., începe cap. 7.
legea, cf. 6, 9.
jertfa de pace, cf. 3, 1.

[12] *jertfă de laudă*. În ms. 45 și ms. 4389 pentru *laudă*, LXX *τεπι αἰνέοτες*, IER *pro gratiarum actione*, OSTROG. *πολεμιστὰ παῖδες*, corespund ebr. *tôdâ*, tip de ofrandă prin care suplicantul își exprima recunoștința față de bunăvoiea divină (cf. Ps. 46, 1; 100, 1; 107, 22; 116, 17, Ier. 17, 26, Amos 4, 5 etc.).

In universul mitico-simbolic al poeziei lui Ioan Alexandru, este învoiată și același jertfa: 'Umplu cu nimf ruptuna sărutul ce-l vînduse / Pe buze să-mi sece jertfa laudei roua împărăției / Cerurile și pămîntul trecură-n ordinea dumnezeuirii' (ALEXANDRU, I. MAR., p. 140, pomenit *Monodie bizantină*).

pini nedospite/turte nedospite, cf. 2, 4.

[13] *pini*-*dospite*, LXX *ἐπ' ἄρτοις γυμναῖς*, după BH, adică piini preparate cu un ferment vegetal (ebr. *hamēs*, cf. 2, 11) care nu puteau fi oferite ca jertfa; rezultă că suplicantul le aducea cu el pentru a le consuma el însuși, împreună cu părțile care îl revineau din animalul jertfit. Opțiunea *pini nedospite*, (ms. 45, ms. 4389, BB, MICU, FILOTEI) după FRANKF. *ἐπ' ἄρτοις γυμναῖς* OSTROG. *επι λάβεις προκαλαμι*, cf. ȘAGUNA azime, se explică probabil prin reluarea automată a denumirii ofrandelor din versetul anterior. Cf. și HELIADE *pini fermentatae cu glutat*, R-G, BIBLIA 1968 *pini dospite*.

[14] *dar înălțat Domnului*. În ms. 45, ms. 4389 și BB *luare Domnului* este un calce semantic după LXX *ἀφέσσει χρῆστον*. Gr. *τὸ δραπετεῖα* (*<ἀφρίτεω* 'a ridica') are aici, ca și, frecvent, pasiv, (cf. Ies. 35, 22 etc.) sensul 'parțile a sacrificiului dedicat lui Dumnezeu', reproducând ebr. *מְרֻמָּה*, al cărui sens literal este acela de 'jertfa ridicată'; interpretările mai noi consideră că sensul

exact este acela de „a pune deoparte” (HARRISON, p. 83). Este vorba de acea parte a jertfei care revenea preotului și nu putea fi consumată de laici. Cf. HELIADE *demfiā Domnului*, MICU, FILOTEI, ȘAGUNA *parle Domnului*, BJ *prélevement pour Yahwe*. Cu sensul „tribut”, gr. ἀρχιπέμπεται este folosit și în I Mac. 15, 5, echivalat de ascendență prin *luare* în BB.

[15] Laicilor li se permitea să consume din carneia jertfei ceea ce rămânea după ce se prelevau părțile arse pe altar (cf. 3, 3–5) și cele rezervate preoților (cf. 7, 28–36).

[16] Expresiile *rugă de bunăvoie* (ms. 45 și BB), *rugăciune de bunăvoie* (ms. 4 389) corespund întocmai FRANKF. εὐγύνη ἐκδύσιον, pasaj corupt, îndreptat în alte ediții ale LXX prin implementarea secvenței ἡ, ἡ („va fi, sau”) care, conform BH, separă două tipuri de jertfă, cu denumiri diferențiate; cf. MICU, FILOTEI, ȘAGUNA *de na jertfi dñs făgăduință sau de bunăvoie darul său*. Jertfa adusă sprijină îndeplinirea unei făgăduințe (ebr. *nedher*) era o ofrandă adusă în scopul îndeplinirii unei promisiuni explicate către divinitate, ca în Jud. 11, 30–39 sau II Regi 15, 7–8, pe cind jertfa voluntară (ebr. *n'dhabbâh*) era o ofrandă spontană, adusă divinității în semn de omagiu și supunere, ca în Esdra, 3, 5.

[17] Respectul față de carneia sacrificată pe altar impunea grija de a nu îngădui alterarea ei; de aici prescripția de a fi arsă imediat:

[18] *cineva/suflet*, cf. 2, 1.
lucru necurățit. Opțiunile *pīngārītūne* (ms. 45, BB, MICU, FILOTEI, ȘAGUNA), *spurētūne* (ms. 4 389, HELIADE, R-G), *intītāre* (BIBLIA 1968) corespund LXX μίτους ‘necurățenie (provenind de la un cadavru)’, OSTROG. οἰκερηθεῖς ‘idem’; ebr. *pīggīt* este un termen tehnic în BH, desemnând carneia sacrificială neconsumată, care s-a alterat, cf. BJ *la viande avarite*. Totuși după PÉTER-CONTESSE, p. 73, accentul nu trebuie pus pe igiena alimentară ci pe calitatea religioasă a cărnii sacrificiale consumate. va purta povara păcatului său, cf. 5, 1.

[20] *cineva/suflet*, cf. 2, 1.
stare de necurățenie. În ms. 45, ms. 4 389, BB, formularea *necurășenita lut pre dinsul* este o reproducere literală după LXX ἡ ἀκαθαρτα αὐτοῦ ἐπ' αὐτῷ, OSTROG. ηεψιτότα ερο ΙΙΙ ΗΕΜΑΚ : se face aici trimisere la cauzurile în care individul însuși este împur, din cauza unor boli evidente (lepra în cap. 13), pierderi seminale (cap. 15) etc.

să fie îndepărtat din neamul lui, ms. 45, BB *va pieri* (ms. 4 389 *pieri-pă*) *suflul acela* din *nărodul lui* după LXX ἀπολέται ἡ ψυχή ἐξενί τὸν λεοντάνης, IER. *peribl de populs sus*, OSTROG. πορθεῖται Δ[ογ]ιδα οὐα ὅτι λιθη σβοιχτή, cf. BJ *sera retranché de sa race*, R-G să se strâpească din poporul său. Există incertitudini cu privire la semnificația exactă a acestei expresii, unde văzând aici o condamnare la moarte. Conform unei interpretări mai probabilă, ar fi vorba aici doar de o izgonire din sinul comunității a celui care a greșit grav, ceea ce, în condițiile desertului, echivală totuși cu o condamnare la moarte. Condamnarea are aici un caracter mai deosebit de religios: exilatul era privat de efectele promisiunilor divine date neamului lui Avraam.

cele cu patru picioare în toate versurile românești (ms. 45, ms. 4 389, BB, MICU, FILOTEI, ȘAGUNA) reprezentă o călărie a LXX τετραπόδοι ‘patrupede’, OSTROG. ηετκερονορг ‘idem’.

spurēcīuñe. Opțiunile *určōne* (ms. 45, BB) și *necurășīla* (ms. 4 389), LXX βδέλυγα ‘lucru care inspiră dezgust’ (<βδελύγω ‘a inspiră dezgust’ corepond BH σέρες ‘lucru dezgustător’. Targum-ul arameic și *Peshitta* similar, precum și unele manuscrise ale tradiției ebraice preferă lectura σερες ‘bestioală’ (cf. HARRISON, p. 80, PÉTER-CONTESSE, p. 75); cf. R-G, BIBLIA 1968 *urloare*. Cf. și supra, nota la 5, 2.

[24] *mortaciune*, cf. 5, 2. Dacă era interzisă orice fel de utilizare a grăsimii animalului jertfit, grăsiminea unui animal mort putea fi însă folosită în scopuri extraalimentare (de exemplu la întreținerea uneltelelor și gresarea pieilor), deși consumarea cărnii acestor animale era interzisă (cf. 17, 15; 22, 8), ele fiind considerate impure. Faptul că grăsimea lor era totuși utilizată vădește aici o victorie a bunului sămăt gospodăresc asupra rigorismului lăudat ulterior.

[25] *jertfă mistuită de foc*, cf. 1, 9.
să fie îndepărtat din neamul lui, cf. 7, 20.

[26] să nu mincați singe, cf. 17, 10.
oriunde veți locu, după LXX ἐπίσης κατοικίας ὑπῶν. Gr. κατοικία este echivalat aici în ms. 45 și BB prin substant. *sălaș*, iar în ms. 4 389 prin substant. *lăcaș*, spre deosebire de 3, 17, unde același termen grecesc este tradus prin *săldășluire* (ms. 45 și BB) și *săldășlunță* (ms. 4 389). Averi aici un exemplu de sinonime derivativă, caracteristică limbii române literare vechi: același radical producea, prin sufixe diferite, sinonime concurente.

[30] Specificarea „cu măini sale” subliniază faptul că ofrandă nu putea fi prezentată decât de către cel care aducea sacrificiul.

În BH lipsește secvența „cea de pe piept”, prezentă în LXX probabil prin influența pasajului din 3, 3–4, unde se afișă descrierea detaliată a părților grase ale jertfei, arse pe altar. Pentru opțiunile de trăducere *piept* (ms. 45, BB) și *băzăr* (ms. 4 389) cf. 3, 4.

grăsimea așezată deasupra pieptului. Semnificația acestei propoziții în BH a fost interpretată, în două moduri: 1. „grăsimea care se află pe piept” – LXX τὸ στήριξ τὸ ἐπὶ τῷ στήριξιν, după care ms. 45, ms. 4 389, BB, cf. BJ *la graisse qui adhère à la poitrine*, BIBLIA 1968 grăsimea de pe pieptul jertfei; 2. „grăsimea așezată deasupra pieptului” sau „grăsimea împreună cu pieptul” – IER. *adipem hostiae et pectusculum, LUTHER das Fet... samt der Brust, KJV the fat with the breast, R-G grăsimea cu pieptul împreună*. Pieptul (LXX στήριξιν, diminutiv de la *pēktos* ‘piept’, IER. *pectusculum*, diminutiv de la *pēctus* ‘piept’, după ebr. *ḥādheh*) era considerată una din părțile cele mai delicioase ale unui animal.

pieptul să legănat. Această expresie se găsește în BH și este o descriere a ritualului de prezenta jertfei în fața altarului. În LXX, IER. și OSTROG. nu este exprimată ideea de „legăname”, care lipsește astfel și din versiunile românești. Au fost date două interpretări distincte acestui gest ritualic. Conform Tal mudului, preotul preluă jertfa din măniile suplicantului și o mișcă orizontal, înainte și înapoi, indicind prin prima mișcare prezenta jertfei către Iahwe, iar prin cea de-a doua mișcare faptul că ea revine apoi preotului, ca slujitor al divinității. În semn de bunăvoie și protecție divină. Într-o interpretare rabinică mai recentă, ceremonia ar consta în mișcarea jertfei către cele patru puncte cardinale, precum și în sus și în jos, spre a semnifica faptul că Iahwe stăpînește vînturile și că el a creat cerul și pămîntul.

[32] soldul drept. În ms. 45 și BB (urmată de MICU, FILOTEI, ȘAGUNA, HELIADE), LXX τὸν βροχίλων τὸν δεξιὸν IER. *armus dexter* sunt redate prin sintagma *brațul cel drept*; pentru ms. 4 389 *umărul cel drept* cf. OSTROG. πάμο δεξιος ‘umărul cel drept’. În realitate, atât gr. ὁ βροχίλων cît și lat. *armus* desemnează ‘brațul’ sau ‘umărul’ cu referire la om; utilizate în legătură cu animalele, aceste lexeme au sensul ‘sold, coapsă’, corespunzând ebr. *šog* ‘sold’; cf. LUTHER *die rechte Keule*, BJ *la cuisse droite*, GN *die rechte Hinterkeule*, R-G *soldul cel drept*, BIBLIA 1968 *spatul dreapta*. Coapsa dreaptă a animalului (ebr. *šog hayyāmin*) era considerată bucata cea mai aleasă; situată în apropiere de organele de reproducere, deci de izvorul vieții, ea nu putea fi consumată de laici, revenind deci preoților; indicația expresă cătăre ‘coapsa dreaptă’ trebuie pusă în relație cu intensa conotație pozitivă atribuită părții drepte la israeliți, ca de altfel și la alte popoare antice (cf., de exemplu, opozitia semantică-mitologică *dextra / sinistra* din latină).

dar înălțat, cf. 7, 14.

[33] care va întărișa singele, cf. 3, 2.

[34] pieptul legănat și soldul înălțat, cf. supra, vv. 31–32.

preotului Aaron și fiilor săi, cf. I, 5, lege veșnică, cf. 3, 17; 6, 18.

[35] Conținutul vv. 35–36 este ambiguu în BH, el putind constitui o parte din discursul început cu v. 20 – cum optează majoritatea traducătorilor – dar putind face parte și din concluzia finală a întregului capitol.

partea ce li se cuvine prin miruire, în toate versurile românești *ungerea*, după LXX ἡ ψπλις IER. *uncio*, OSTROG. πομαζανή. În BH există o ambiguitate, probabil intenționată (PÉTER-CONTESSE, p. 79), tetragrama *mīsh* putând fi vocalizată *mašhāh*, cu sensul ‘parte, portiune’ (cf. KJV *the portion*, BJ *la part*, GN *Anteil*) sau *mīshāh*, cu sensul ‘ungere de consacrat, miruire’; cf. 6, 20.

[36] Ziua miruirii este prima zi a ritualului de consacratare a preoților (cf. 1, 35), pe cind intrarea în funcție propriu-zisă se situează după sfîrșitul săptămânii ceremoniale, adică în a opta zi, lege veșnică, cf. 3, 17; 6, 18.

[37] Ultimile două versete conțin concluzia prescripțiilor enunțate în cap. 6–7, dar pot fi considerate și o concluzie a întregii prime părți a *Leviticei*, consacrată reglementărilor sacrificiale. Partea concluzivă a unei secțiuni este considerată de exegeti drept o adevarată formă literară și pusă în relație cu practica scribilor mesopotamieni de a nota într-un „colofon” de la sfîrșitul scrierii tăblițe cuneiforme conținutul rezumativ al întregii tăblițe, pentru a asigura pe de o parte receptarea rapidă a conținutului și, pe de altă parte, relația de continuitate cu tăblițe din aceeași serie (cf. HARRISON, p. 84–86).

legea a cf. 6, 9.

[38] muntele Sinai. Aici, în ms. 45 apare *muntele Sinai*, formă neadaptată după LXX ἡ τὸ ζετ Σινᾶ (aceeași soluție și la HELIADE). Oriunde mai apare în *Levitice*, acest toponim se prezintă sub formă genitivă *muntele Sinait* (sau *Sinai*) în toate versurile traduceri românești, inclusiv MICU, FILOTEI, ȘAGUNA. Muntele Sinai (ebr. *Siynāy*, gr. *Σινᾶ*, lat. *Sinai*) este un platou muntos în Peninsula Arabică.

CAP. 8

Cap. 8–10 constituie partea a doua a *Levitcului*, în care sunt descrise ceremonia de consacrare a preoților (cap. 8), intrarea în funcțiune a preoților recent consacrați (cap. 9) și, în sfîrșit, anumite reguli pe care preoții sănătății să le respecte în exercarea funcției lor.

[2] Ia pe Aaron. În BH verbul „a lăua” are drept componente directe elementele din enumerarea secentă, ceea ce nu înseamnă însă că Moise trebuia să facă el însuși aceste operații, ci doar să le ordone și să le supravegheze.

vesminte, cf. Ies. 28, 2–4.
unctulemnu pentru miruire, cf. Ies. 30, 22–33.
jertfa pentru, cf. 4, 3–12.
coșul cu azime, cf. 8, 26.
azime, cf. 2, 4 și 11.

[3] Stringe întreaga adunare este traducerea corectă, conform BH, cf. BJ convoque toute la communauté; la această ceremonie de importanță esențială trebuia să participe întreaga comunitate, prin reprezentanții săi. În secentă și totă adunare soborului (ms. 45, BB) și și totă strinsura săborului (ms. 4 389), ideea de „adunare” este exprimată printr-un substantiv, cu compozit, dicit, încadrat în enumerarea din versetul anterior, printr-o transpunere literală a LXX καὶ πᾶσαν τὴν συναγωγὴν ἐκκλησίας. În majoritatea editiilor LXX, genitivul ἐκκλησίας ‘al adunării’ este înlocuit cu imparativul ἐκκλησάσθων ‘adună, stringe’, iar secentă și țv ‘care era’ lipsește. MICU și următorii traducători corectează această inadvertență.

Cortul intilniri, cf. 1, 1. Obscurizarea textului în ms. 45 prin repetarea subst. ușă este o greșală de copist sau o năcenție a traducătorului, corectată de revizorii finali.

[6] Ia spălat cu apă. Este vorba despre o abluție rituală și nu despre un simplu act de igienă. Ca și în întregul pasaj, deși Moise este subiectul gramatical al discursului, nu înseamnă neapărat că însuși profetul a săvârșit toate gesturile rituale, ci doar că le-a supravegheat.

[7] Reconstituirea formei, dimensiunilor și destinațiilor exacte ale îmbrăcămintei rituale a preoților este aproape imposibilă, în absența unor reprezentări pictografice străvechi, fapt care a procurat mari greutăți traducătorilor.

tunică. În ms. 45, ms. 4 389, BB, MICU, FILOTEI, ȘAGUNA haină redă LXX ὁ χιτών, lat. subucula; corespondentul ebraic desemna un fel de cămașă purtată direct pe piele, obiect vestimentar fără vreo semnificație liturgică. Cf. LUTHER das Gewand, KJV the coat, BJ la tunique.

briul. LXX ἡ τύχη ‘centură’ (preluat de HELIADE zona), IER. balles ‘idem’ corespund ebr. ‘ablī’nēm, care desemna un fel de centură purtată de preoți pe sub vesmîntelor exterioare, având, se pare, o semnificație simbolică, drept însemn al funcției sacerdotiale; cf. Ies. 28, 4; 39, 29.

mantia. În ms. 45, ms. 4 389 și BB haina cea pînă jos, la MICU, FILOTEI, ȘAGUNA vesmîntul cel lung corespund LXX ὁ υπόδρυς ‘vesmînt lung purtat pe sub halnele exterioare’, IER. tunică hyatînhina, BH mī’tyl (<vb. māl ‘a acoperi’); această piesă vestimentară, care constă dintr-o bucată mare de țesătură, cu o deschizătură la mijloc pentru a lăsa să intre capul, cobora în falduri pînă la călcăie.

efodul, ebr. ‘ephôd’ era un fel de bluză sacerdotală dintr-un material scump, prinsă pe umeri cu o agrafă. Opțiunile eea preste umăr (ms. 45, BB) și cea de preste umere (ms. 4 389) reprezintă traducerea literală a membrilor ‘compusului’ grecesc ἑπωμῖς (‘înălțări, peste’, ὕμος ‘umăr’) termen specializat în LXX pentru desemnarea efodului prețesc. Forma umărului de la MICU, FILOTEI, ȘAGUNA este probabil o creație contextuală sugerată de IER. humerale; cf. și excentrica soluție de la HELIADE: superumerul (ephodul).

briul efodului pare să denumească o bandă confectionată din același material ca și efodul, care servea la fixarea acestuia de corp. Sintagma facerea celi preste umăr (ms. 45, BB) este rezultatul reprodusorii literale a LXX ἡ ποιήσις ἡ τῆς ἑπωμόδος procedeu aplicat mai tîrziu și de HELIADE făplura superumerului; echivalarea corectă briul efodul dîn ms. 4 389 se datorizează analizei corecte a OSTROG, noacă εφάδιν.

[8] Pleptarul (ebr. ḥōšen). era o piesă esențială a costumului sacerdotal, constând dintr-o țesătură bogată, decorată din în, de formă pătrată sau dreptunghiulară, în care erau incrustate douăsprezece pietre prețioase simbolizând cele douăsprezece triburi, ale lui Israel; se fixa solid deasupra efodului și era destinat să adăpostească Urim și Tumim (vezi imaginea reconstituită la HARRISON, p. 91). Sensul ebr. ḥōšen este nesigur, ceea ce a determinat multe diferențe de echivalare. GESENIUS, s.v., li dă sensul de ‘ornament’, apropiindu-l de un radical arab care înseamnă ‘fi frumos’. De aici opțiunile moderne KJV the breastplate și BJ le pectoral, LUTHER și GN die Brusttasche ‘săculețul de la piept’ sugerândă deopotrivă formă și destinația obiectului. Soluția din FRANKF. ἡ λόγιον (diminutivul de la λόγος ‘cuvînt’, calchișă de IER. raltonale (cf. HELIADE rasonatul) și de OSTROG. εὔορο după care și ms. 45 și ms. 4 389 cuvîntul, pare să semnifice, în intenția interprétilor,

rajiunea sau cuvîntul divin care luminează spiritul marcelui preot, făcîndu-l să cunoască viitorul și să pronunțe previziuni (alt sens al gr. τὸ λόγιον este în VT și NT cel de ‘predicție divină’, cf. Ps. 10, 7, Papiete 7, 38; Philon din Alexandria, în sec. I d.Hr., utilizează termenul și în sintagma τὸ δέκα λόγια ‘cele zece porunci’). În alte versiuni ale LXX pleptarul marcelui preot evreu este desemnat prin subst. τὸ λογεῖον, ale căruia principale sensuri sunt: 1. ‘parte a scenei unde se așeză actorii pentru a vorbi’ și 2. ‘tribunal’ (cf. BAilly, s.v.). Revizorii de la București au găsit o soluție fericită, căci în BB apare termenul engolpiu, o soluție care asigură desemnarea corectă a obiectului; cu forma engolpon, mai apropiată de etimonul gr. ἐγκόλπιον, termenul mai apare în BB în Ies. 28, 5, avînd caracterul unui imprumut folosit frecvent în epocă (cf. TIK-TIN, s.v., cu trimitere la Indreptarea legit din 1652 și Dosoftei, Vieille sfinților). Revizorarea din BB este preluată de MICU și FILOTEI (ambii indicind în nota de subsol corespondentul gr. λογεῖον!), ca și de ȘAGUNA. În R-G și BIBLIA 1968 hōšenul reprezintă o transcripție a corespondentului ebraic.

Urim și Tumim sunt adaptări ale ebr. urym ‘lumină’ și lumiyim ‘perfectiuni’. Deși sensurile termenilor ebraici sunt clare, caracterul obiectelor desemnate rămîne incert. Interpreții mai vechi văd aici un nume colectiv pentru cele douăsprezece pietre prețioase rituale de pe pleptarul prețesc, denumite metonimic a lumini și perfectiuni lui Iahwe. Interpretările moderne înclină să opteze pentru niște obiecte rituale diferite față de cele douăsprezece pietre prețioase; avînd formă unor zaruri sau bastonașe, ele vor fi fost instrumente utilizate în consultarea voinei divine, ca în Num. 27, 21, Deut. 33, 8 etc. (cf. LUTHER die Lose ‘Licht und Recht’, GN die heiligen Lose). Echivalările arătare și adevărul (ms. 45, BB, după care și MICU, FILOTEI, ȘAGUNA) corespund întocmai LXX δῆλωσις și ἔχθρεις. Subst. rom. arătare calchiază aici sensul primar al gr. δῆλωσις (<vb. δῆλων ‘a face vizibil, a arăta, a manifesta’), pe cind în Dan. 2, 27, unde are sensul ‘faptul de a lăuta; interpreta’, gr. δῆλωσis este echivalat în BB prin subst. asemănare. Sintagma genitivală μάρτυριστρα adeverinței din ms. 4 389 se datorizează OSTROG. propoñekdanile iestinii. Cf. și HALIADE Manifestația și Adevărul.

Sentimentul de înfricare mistică în fața actului ritualic al investirii preoțesti transpare în poemul *Tradisie maranureșeană* de Ioan Alexandru: „Din tată în fiu ca ochii din cap un mileniu / Păstrătă cea mai de preț moștenire cu stințenie / Acum ajuns pe umerii lor chibotul li se cere / Să-l pună pe seamă rătăcîrile din pustie vedenie / Toiagul Invățării năstrăpa de aur / Catapeteasma cădelină făgăduințelor vesnice / Cortul podit de drum lung din păr de capră neagră / Tesut în războiile noaptea în sfesnicul / Straiele scumpă din măștă violetă și purpurie / Clopotelii la poala de aur pămîntul să-l invie / De la chemarea lui Abram / să-și ridice fiul pe lemn / Pe muntele Mariei“ (ALEXANDRU, I. MAR., p. 99).

[9] mitra, în toate versiunile românești (cu excepția BIBLIA 1968 chidr, după IER. cidaris), reflectă LXX ἡ μίτρα și corespunde ebr. migdā’oth care desemnează în BH un acoperîmînt pentru cap, din stofă (cf. LUTHER Kopfbund, BJ le turban, GN der Turban), purtat de preoți și de regi ca însemn al funcției sacerdotiale și, respectiv, regale. Întrudirea dintre ebr. migdā’oth și ebr. ghādhîyā’ cuprî sugerează formă conică a acestei piese din costumul prețesc.

poteava de aur în ms. 45, ms. 4 389, BB, redă LXX τὸ πέταλον τὸ χρυσόν, IER. lamina aurea, OSTROG. Δέκα εζατά. Ebr. ‘yls din BH (<vb. ‘uls ‘a străluci’) are deopotrivă sensurile ebr. migdā’oth care desemnează în BH un acoperîmînt pentru capul ‘lumii’ (cf. LUTHER das goldene Stirnblatt, KJV the golden plate, GN das goldene Schild) și de ‘florică’ (cf. BJ la fleur d’or). Ambele sensuri sunt redate sintetic de gr. τὸ πέταλον, care semnifică ‘petala unei plante, a unei flori’ și, p. anal. ‘lumă sau placă de metal’ (cf. BAilly, s.v.); sensul rezultat din analogie pare să fie un calc după ebr. ‘yls (cf. Ies. 28, 36; 36, 30). Decizia pentru potecăvă spre a desemna analogic tiara sacerdotălor pare a fi o opțiune interpretativă proprie a lui Milesu. Cf. și MICU, FILOTEI, ȘAGUNA tabla de aur și HELIADE lamina aurea (după IER.).

înademă și înălțări. Formularea cea sfîntă sfîntă (ms. 45, BB, MICU, FILOTEI, ȘAGUNA), după LXX τὸ καθηδίσματον ἔγχον, și IER. consecratam in sanctificatione, ca și cea sfîntă sfîntă (ms. 4 389) după OSTROG. οἱ εὐκάλυπτοι εἰς εὐκάλυπτον, apar ca sintagme atributive pentru subst. anterior. Corespondentul ebr. qđd̄es are sensul literal ‘sfințenie’, iar aici pe cel contextual de ‘coroană, diademă, simbol al consecrației’, fiind deci o apozitie pentru subst. anterior; cf. LUTHER der heilige Reiſ, KJV the holy crown, BJ le signe de sainte consécration.

[10] un delemnu pentru miruire. Pentru compozitia acestei substanțe cf. Ies. 30, 22–23.

uneltele. Opțiunea vasele (ms. 45, ms. 4 389, BB) reproduce LXX τὸ σκεῦον ‘accesorii; echipament’, dar este, după toate apărîtele, un calc după slavon. εὐκάλυπτον ‘vas’ și ‘instrument’ (cf. MIKLOSICH, s.v.); termenul slavon este la rîndul lui un calc după gr. τὸ σκεῦος și lat. vas, termeni care, mai ales la forma de plural, au sensul colectiv de ‘accesorii; bagaje’. Termenul apare frecvent în VT, de exemplu în Ies. XXXV, 15, 17, unde, ca și aici, corespondenții sunt gr. σκεῦος, lat. vas și slavon, εὐκάλυπτον. Autorii DRI,

(manuscris, s.v.) consideră acest sens al rom. *vas* ca fiind mostenit. Atestările invocate, exclusiv din texte biblice (PSALT, SCH., CORESI, PO, Dosoftei, BB, Antim Ivireanul) îndreptătesc însă concluzia că avem un calce de semnificat specific textelor biblice, sensul 'ustensile, echipament' fiind împrumutat de traducători după slavon. Съкѣдѧ 'vas' și 'instrument' (care este termenul corespondător și în textul slavon intralineat din CORESI, PS.) și, mai târziu, după gr. ἔχεσθαι 'să lat.' pas. Cf. și ST. L. FAC., p. 96.

[11] de șapte ori, cf. 4, 6.
uneltele/vasele, cf. supra, v. 10.

lighaneal de spălat, cf. Ies. 30, 17–21. Sinonimul *medenijā* din ms. 4389, atestat de DLR în texte din secolul XVII-lea, dar numai în forma *medeñijā*, este un împrumut vechi după slavon. Мѣдѣнія.

[12] un de elemnul pentru miruit, cf. 4, 3.

[13] Cf. supra, vv. 7–9. Costumația preoșilor obișnuiti era oarecum deosebită decât a marilor preot.

bone. În ms. 45 și BB *chitvere* (<rus. *kiveri*, cf. DA, s.v.) iar în ms. 4389 *păltări* corespund LXX κιλέρεις, OSTROG, ΚΛΟΕΘΚΗ. Pentru denumirea bonetelor fililor lui Aaron se utilizează un alt termen decât pentru obiectul vestimentar analog din costumul marilor preot (cf. supra, v. 9), ceea ce implică și o formă diferită. Gr. κιδάρις desemna în perioada clasicii turbanul sau diadema regilor asiatici, mai ales a celor persani; cuvântul grecesc însuși este împrumutat dintr-o limbă orientală. MICU (urmat de FILOTEI și ŞAGUNA) chidare și HELIADE cidare adaptează termenul grecesc. Cf. și KJV *bonnets*, LUTHER *hohe Mützen*, BJ *des callottes*, GN *Kopfbedeckung*, BIBLIA 1968 *turbanc*.

[14] juncul, cf. 4, 3–12.

și-a pus măinile, cf. 1, 4.

[15] Cf. 4, 6–7. Ultima secvență a acestui verset este ambiguă, lăsând posibile două interpretații: 1. „pentru el” înseamnă „în fața orei lui” iar expresia „a face îspășire” are sensul din 4, 20 și 2. „pentru el” are un sens local, indicând locul de săvîrșire a ritualului expiatoriu (PETER-CONTESSSE, p. 88).

[16] Cf. 3, 3–4.

au ars/au adus, cf. 1, 9.

[17] Cf. 4, 11–12.

[18] berbecul, cf. 1, 10–13.

și-a pus măinile, cf. 1, 4.

[19] Cf. 1, 5.

[20] Cf. 6–8. În LXX, urmată de traducerile românești, există o dispunere diferită de BH a secvențelor sintactice.

[21] Cf. 1, 9.

[22] A treia etapă a ceremoniei de investitură sacerdotală este oarecum asemănătoare cu jertfa de pace (cap. 3).

berbecele de săvîrșire, expresie prezintă în ms. 45, ms. 4389 și BB și preluată de MICU, FILOTEI, ŞAGUNA berbecel cel de săvîrșire, reproduce LXX τὸν κρίον τελειώσεως, OSTROG. οὐεῖτε στέκερψην! Avem de a face aici cu o transpunere literală a BH, unde apare expresia „berbecul umplerilor” (ebr. *ayil milu'ym*). După cum rezultă din ansamblul ritului, Moise „umplea” în cadrul ceremoniei de investitură măiniile preoților cu părțile jertfei care trebuiau fiuse la altar. De aici denumirea întregii ceremonii de investitură. Cf. IER, in consecratione sacerdotum, KJV the ram of consecration, LUTHER *Einsatzungspfer*, BJ *bélier du sacrifice d'investiture*, GN bei der *Einsetzung der Priester*, R-G berbecul de săvîrșire. Ceea ce versurile moderne au redat printre-sintagmă interpretativă, autorii LXX au transpus prin subst. τελετοῖς 'implinire; terminare' (<vb. τελεῖσθαι 'a împlini; a termina'), pe baza notei semantice comune 'a umple' cu corespondentul ebr. *milu'ym* (<vb. *mdle'* 'a umple'). Slavon. Съкѣршениe reprezintă echivalentul firesc al gr. τελεῖσθαι. Opțiunea săvîrșire a traducătorilor români poate fi interpretată deopotrivă ca o calchiere semantică a gr. τελεῖσθαι, ca și o adaptare neologică a slavon. Съкѣршениe; DLR, s.v. săvîrșire, nu are atestări anterioare BB ale acestui termen. Gr. τελεῖσθαι, cu sensul 'implinire, realizare' mai apare în Luca 1, 45, context care în BB conține același termen (*va fi săvîrșire celor zise*). În vreme ce, anterior, autorii NT (1648) au preferat, în absența unui echivalent substantival, o redare perifrastică: *se vor plini care-s zise*.
și-a pus măinile, cf. 1, 4.

[23] Pentru semnificația părții din dreapta cf. 7, 32. Indicația urechii, a măinii și a piciorului semnifică probabil consacrație în întregime a corpului (partea superioară, cea mediană și cea inferioară); urechile vor fi săvîrșite pentru a asculta comandamentele divine, măinile pentru a săvîrși gesturile prescrise, iar picioarele pentru a merge pe căile Domnului.

[24] single rămasă la turnat, cf. 1, 5.

[25] Cf. indicațiile similare din 3, 3–4 și 9–10. Pentru soldul drept / braful cel drept cf. 7, 32.

[26] Pentru detaliu privind pregătirea și aspectul plinilor rituale cf. 2, 4–7.

Sintagma *den coșnita săvîrșirii* (ms. 45, ms. 4389, BB) redă aici LXX ἀπὸ τοῦ κανοῦ τῆς τελειώσεος și OSTROG. от канници съкѣршениe, unde subst. τελειώσεις/съкѣршениe apar probabil sub influență v. 22, căci mai sus, în v. 2, acest obiect este denumit în mod adekvat: ὁ κάνος τῶν ἀξόμων (LXX), канница опекеночна (OSTROG.), coșnita cu azimile (ms. 45), BB), coșul cu azimile (ms. 4389).

[27] ca dar legănat, cf. 7, 14 și 30.

[28] Moise își reia aici rolul său de oficiant, împlinind gesturile rituale care în viitor vor fi săvîrșite de preoții investiți acum în funcția lor.

sfințirea preotului, cf. supra, v. 22.

jertfă cu mireasmă plăcută, cf. 1, 9.

[29] pieptul berbecului. După cum se indică expres în 7, 30–37, această parte din animalul jertfăi revine de preoților; dar, într-un moment în care preoții încă nu existau ca atare, ritualul servind tocmai investiturii lor, pieptul revine, cu titlu de excepție, lui Moise, un laic, în calitatea sa de prim oficiant al acestui ritual.

dar legănat, cf. 7, 30.

[31] coșnita săvîrșirii, cf. supra, v. 26.

[32] să ardeți în foc, cf. 7, 17.

[33] Aceasta este singurul loc unde se precizează explicit că ceremonia investiturii durează săpte zile, timp în care viitorul preot îl este interzis orice contact cu exteriorul.

Pentru semnificația simbolnică a numărului „șapte” cf. 4, 6.

ziua săvîrșirii, cf. supra, v. 22. Repetarea inutilă ziua-zoi din ms. 4389 reflectă OSTROG. Ань Ань.

[34] Acest verset este susceptibil în BH de mai multe interpretări: 1. prima propoziție continuă ideea din v. 33 („sfințirea voastră trebuie să se petreacă zilnic, timp de săpte zile, cum s-a săvîrșit astăzi”); 2. prima propoziție se leagă de următoarea în cadrul unei comparații („cum s-a săvîrșit astăzi, Domnul a ordonat să se facă timp de săpte zile”) și 3. conform traducerii literale din LXX și IER, urmat și de traducătorii români.

să facă îspășirea, cf. 1, 4; 4, 20.

[35] să păziti poruncile. Formulările veți păzi pazele (ms. 45, BB), veți păzi cele de păzit (MICU, FILOTEI, ŞAGUNA), veți custodi custodile (HELIADE) reprezentă reconstituiri cu „complement intern” din LXX φυλάξεσθε τὰ φυλάγματα, la rindul ei o imitare a unei construcții ebraice tipice. Exprimarea mai firească să păzissi poruncile din ms. 4389 este inspirată de OSTROG. съхраните постечки.

CAP. 9

După sfîrșitul celor săpte zile ale ritualului investiturii sacerdotală, preoții își inaugurează noua funcție săvîrșindu-și atribuțiile esențiale, care îndeplinește și administrație jertfelor (cf. 1, 5), cu participarea întregii comunități. Faptul că în acest capitol 9 limbaștil este mai puțin evoluat decât în capitoile anterioare a făcut să se presupună (cf. BJ, p. 137, nota a) că acest fragment face parte din nucleul redacțional cel mai vechi, putind fi urmarea directă a ultimului capitol din Iesirei.

[1] bătrînă. Forma bătrînnea (ms. 45, BB), lexem folosit în BB (cf. Ies. 3, 16; 4, 29; Deut. 21, 3 etc.), reprezintă o creație a lui Mîlescu (<bătrîn+sufix colectiv -ne>), sugerată de LXX ἡ γερουσία (<γέρος 'bătrîn'>), termen larg utilizat în antichitate pentru a desemna statul bătrînilor din polisul grec; soluția bătrînă din ms. 4389 reflectă OSTROG. старцы; aceeași soluție este preferată și de MICU, FILOTEI și ŞAGUNA, în vreme ce HELIADE introduce neologismul сенадринул.

[2] juncan, cf. 1, 5.

jertfă pentru păcat, cf. 4, 1.

berbec, cf. 1, 10–13.

fără cusur, cf. 1, 3; 22, 17–25.

[4] prinos de grine, cf. 2, 1.

Domnul vi se va arăta, cf. Ies. 15, 10.

[5] cortul intilnirii, cf. 1, 1.

întreaga adunare, cf. 4, 13.

[6] slava Domnului. Sintagmele mărtirea Domnului (ms. 45, BB), slava Domnului (ms. 4389, MICU, FILOTEI, ŞAGUNA,

R-G, BIBLIA 1968) corespund LXX și δέξα χριστού, IER: gloria Domini (cf. HELIADE gloria Domnului), OSTROG, слаѧ г҃иа Corespondentul ebraic din BH este sintagma γ'howâh k'bîdhî, care apare frecvent în VT spre a desemna norul luminos în care se reflectă maiestatea divină și în care Iahwe se revela poporului lui Israel în momentele esențiale. Peste tot unde apară în BB (cf. Ies. 24, 1; 60, 34 etc.), acest concept a fost exprimat prin substantiv, atribuindu-i-se acestui termen o accepțiune teologică preluată apoi în limba română de imprumutul slavon slava.

[7] jertfa pentru păcat, cf. 4, 3–12. arderea de tot, cf. 1, 3.

fă îspășire, cf. 1, 4; 20.

pentru popor este semnificația corectă din BH, interpretată restricтив în LXX περὶ τὸν οἶκον τοῦ, după care ms. 45, BB, MICU, FILOTEI, ŞAGUNA, HELIADE pentru casa ta.

darurile poporului, cf. 1, 2.

[9] și-a muiat degetul în singe, cf. 4, 6.

cărnele altarului, cf. 4, 7.

[10] Cf. 4, 3–4.

[11] Cf. 4, 11–12.

[12] Cf. 1, 3–9.

[15] Cf. supra, vv. 8 și urm.

[16] În LXX, urmată de traducerile românești, apare singularul „arderea de tot”, care nu reflectă corect singularul ebraic cu valoare colectivă; în v. 3 se indicase în mod expres „un vișel și un miel”.

[17] Cf. 2, 1 și urm., 6, 12.

[18] juncul și berbecul, cf. supra, v. 4. a stropit altarul, cf. 1, 5.

[19] Cf. 3, 3–4 și 9–10.

[20] Cf. 7, 30–34.

[22] a ridicat mii nile. În tradiția ebraică, gestul ridicării mihilor nu este legat de ideea de binecuvântare, ci are mai degrabă semnificația unei invocații sau a unei rugăciuni, cazuri în care mihile se îndreptau spre cer sau spre altă parte. Aici, precizarea „către popor” atribuie expresiei ebraice un sens particular, surprins de LXX εὐλογεῖ, IER, benedīcere, OSTROG, εὐλογοῦσθι. Rom. blagoslov, imprumut slavon existent încă la Coresi, este termenul folosit curent pentru noțiunea în cauză, deși este reperabil pe alcouri (cf. Fac. 24, 31 și 48) și corespondentul său binecuvântă, constituit prin cal căreia compusul grecesc (εὖ 'bene', λογεῖ 'a cunvingi'). Oscilația persistă la MICU; abia FILOTEI, ŞAGUNA și HELIADE optează definitiv pentru a binecuvântă. Astăzi a blagoslov este utilizat mai ales în limbajul popular și în medile monahale.

[23] Semnificația celei de-a doua binecuvântări, efectuată în prenumă de Moise și de Aaron, este neclară. slava Domnului, cf. supra, v. 6.

[24] Flacără care iese „de dinaintea Domnului” emană din manifestarea vizibilă a prezenței lui Iahwe, norul luminos desemnat prin expresia stava Domnului (cf. supra, v. 6). Dacă, înăuntrul acum Moise utilizează pe altă parte un foc oarecare, de data aceasta, la primul sacrificiu preoțesc autentic, Iahwe dorește să arate că el este inspirator alegerii făcute de Moise și că acceptă jertfa lui Aaron. Focul sacru rezultat din această flacără miraculoasă a fost păstrat nestins, conform tradiției, pînă în vremea lui Solomon, cînd, la inaugurarea templului, Iahwe l-a reînalt printre-un miracol similar (cf. Paralip. 7, 1). Acest al doilea foc a fost menit să piără distrugerea templului de către babiloniene, cînd a fost ascuns într-o peșteră, unde a fost regăsit la întoarcerea din captivitate. Dar, după cum se poate vedea din II Mac. 2, 8 și urm., Iahwe reîngradează pentru a treia oară focul sacru, care se va stinge din nou, de data aceasta definitiv, în timpul persecuțiilor lui Antiochus Epiphane. După Philon din Alexandria, Vita Mosis, III, acest foc constituia esența cea mai pură a eterului.

au s'cos strigăte de bucurie. În BH ebr. rānan 'a striga de bucurie' pare să fie un termen liturgic, exprimând emoția mistică; de obicei este transpus în LXX prin vb. εὐφράλω 'a se bucură', tradus în BB prin a se veseli (cf. Isa. 12, 16; 54, 1). Aici însă, ms. 45, BB să spămînlă, ms. 4389 se înscrivează, MICU, FILOTEI, ŞAGUNA s-au spămînlă reflectă LXX ἔξεστη și OSTROG, ογκάσωσα. Echivalența din tradițierile românești sunt aproximative, căci gr. ἔξεστω are sensul 'a-și ieșii din mîni'; a fi uimit, stupefiat și este tradus corect în alte părți din BB (Mat. 12, 23, Marcu 2, 12; 5, 42) prin a se mira, ca de altfel și în NT (1648) la loc. cit. Tot aproximativ, prin sintagma fu bucurie mare, este transpus gr. ἔξεστω și în Fapte 8, 9.

au căzut cu față la pămînt. Acest gest exprima la popoarele orientale respectul suprem față de un superior; aici, față de manifestarea prezenței divine.

CAP. 10

[1] Păcatul celor doi fii ai lui Aaron rezultă dintr-un exces de zel. El sunt pedepsiți prompt fiindcă au încălcat comandamentele divine, aducînd ca ofrandă un parfum profan care nu fusese pregătit conform prescripțiilor, pe care l-au ars pe un „loc străin”, adică un loc oarecare, diferit de cel care aredea pe altă parte.

Nădab și Abihu, Nadav și Aviad (ms. 45), Nadav și Aviad (BB), Nadav și Aviad (ms. 4389), Nadav și Aviad (MICU), Nadav și Aviad (FILOTEI, ŞAGUNA), Nadav și Aviad (HALIADE), Nadab și Abiu (R-G), Nadab și Abiu (BIBLIA 1968) reprezintă încercări de adaptare, după LXX. Nădab καὶ Ἀβιαδᾶς, IER. Nadab et Abiu, OSTROG. Ναδαὶ καὶ Ἀβιαδᾶς, ale ebr. נָדָב הַגָּרוֹס, nobil și 'abihu' cel al căruia tată este Iahwe'. Pentru transcripțile moderne, după BH, ale acestor nume, cf. LUTHER, KJV, BJ, GN Nadab și Abihu.

cădelină, în toate traducerile românești de pînă astăzi (excepție R-G căzuie), echivalență LXX τὸ πυρεῖον, IER. θυριβοῦ, după OSTROG. καδηληνιὰ; acest imprumut slavon este mai vechi, după cum atestă DA, s.v., cîndun un text din anul 1588, după CUV. D. BATR. Cf. și HELIADE incensorul (<ir. encensoir). Corespondentul ebraic מִתְפֵּרֶת (<qâfîr' a aprinde') desemnă un obiect liturgic din metal, puțin adinc, prevăzut cu o toartă, care servea la înăfișarea tămîiei arzînde (cf. II Paralip. 26, 19 și Eze. 8, 11, cu echivalenți identice în BB).

Propoziția redundantă în context care-ș a lui cădelină luă din ms. 4389 se datorază neatenției traducătorului său introducerii în text a unei note explicative. Cf. și 16, 12.

[2] a ieșit o flacără, cf. 9, 24.

i-a mistuit, t-ai mîncă (ms. 45, BB, MICU, FILOTEI, ŞAGUNA, ti mîncă (ms. 4389), ti devoră (HELIADE), corespund LXX κατέφεγεν, IER. devorabil, OSTROG. ποτρεψη, verbe care reflectă ebr. 'ākhal 'a devora', utilizat în BH adesea despre foc.

înaintea Domnului, adică în interiorul spațiului sacră al sanctuarului.

O splendidă imagine a focului divin, deopotrivă purificator și pedepsitor găsim în discursul hiric al lui Nicolae Ionel: „Nici tunet peste tunet pînă-n boltă / lui Iahwe spătă-n cioburi flacără / de sus va bîntui ca un cutremur / nici haos peste haos năruind / în temelia lumii pînă total / se va înțorce-n furia aceasta / ca rupere de foc din Demiurg / nici nebunia dacă-ai punе-o simbur / creației – tot n-ai putea să smulgă / o așchie din sufletul cu care / primește suprumeul bine ca un duh” (IONEL, p. 79).

voi fi sfînt! BH lasă aici loc ambiguității, ecce două verbe ale frazel avînd un sens fiu de pasiv, fiu de reflexiv. Conform interpretării din LXX, identică aceleia din tradiția rabinică, Iahwe se adresează preoților („cei ce se apropie de mine”), reclamînd respectarea sacrălății sale și afirmarea ei în față întrugului popor.

Aaron a rămas tăcut. Tăcerea lui Aaron exprimă deopotrivă durere, uimire și teroare mistică.

[4] Numele celor trei personaje prezintă următoarea filiație: Misail (ms. 45, ms. 4389, R-G, BIBLIA 1968) după OSTROG. Μισαὶ καὶ IER. Misale; Misada (BB, MICU, FILOTEI, ŞAGUNA, HELIADE) după LXX Μισαδᾶς; Elisafan și Orit (ms. 45, ms. 4389, BB, MICU, FILOTEI, ŞAGUNA) după LXX Ἐλισαφάνης și Ορίτ, OSTROG. Ελισαփանի և օրիթ. În BH: μισᾶ'ēl 'care aparține lui Dumnezeu', 'el' tsâphar 'Dumnezeu' și protejat', 'uz'yēl 'puterea mea este Dumnezeu'.

[5] cu tunicele lor, cf. 8, 7. Referința pronumelui posesiv este ambiguă și în BH, nefiind clar dacă este vorba despre tunicele morților sau ale celor care îi transportă. Majoritatea interprétilor optează pentru prima posibilitate.

[6] Eleazar (ms. 45, ms. 4389, BB, FILOTEI) Eleazar (MICU, ŞAGUNA, HELIADE, R-G, BIBLIA 1968), după LXX Ἐλεαζαρ, OSTROG. Ελεαզար, IER. Eleazar, transcripții ale ebr. 'ele'āzār' 'Dumnezeu a ajutat'.

Ithamar (ms. 45, MICU, FILOTEI, ŞAGUNA, HELIADE), It-hamár (BB), după LXX Ἰθαμάρ, IER. Ithamar sunt transcripții ale ebr. 'iy'hāmār 'însulă a palmierilor'. Forma Thamar din ms. 4389 a rezultat din OSTROG. θαմարъ, unde, lipsind conjuncția coordonatorie și 'și', a fost interpretat ca atare Η-UL inițial al antroponimului.

Propoziția capul vostru să nu-l descoperiș de chivere (ms. 45, BB), modificată de MICU în de pre capul vostru să nu-vă luăți chidare, în traduce LXX τὴν κεφαλὴν ὑδῶν οὐκ ἀπόκειδεσσε τις cape'ele voastre să nu le descoperiș (ms. 4389) se raportează la OSTROG. γλα-κъ въшилъ не открайваште. Ebr. pâra', echivalat prin gr. ἀπο-κειδεσσε, lat. nudare, slavon. открайвашти, are, pe lingă sensul 'a-descoperi (capul)', și pe acela de 'a rade (părul sau barba)'; cel de-al doilea sens ar fi mai potrivit în context, simularea bărbii și a părului: de pe cap, ca și ruperea hainelor fiind un semn de doliu nu doar la evrei, ci și la alte popoare antice (cf. Ilada, passim). Așadar, după

cei mai mulți interpreți, sevența *ri'sha lo'yp'h'rā' eth* ar trebui înțelesă „să nu-și lase capul în neorinduială”. Oricе semn de durere din partea preoților astăzi în exercițiul funcțiunii ar fi altă misiune divină, cici ar fi putut fi interpretat ca o dezaprobație a hotărîrilor lui Iahwe.

Pentru subst. *chivere* cf. 8, 13.

[9] Dătutură amețitoare. Intrucit băutura numită aici apare în asociere cu vinul, traducătorii mai vechi au crezut că este vorba de o băutură puternică alcoolizată, mai tare decât vinul (cf. KJV *strong drink*; LUTHER *starke Getränke*). Aceeași interpretare o atestă și ms. 45 *vinars* (după TIKTIN, s.v. un *cale după germ. Brannwein*, cit și ms. 4389, BB și ms. 45 (într-o notă marginală) *rachiū* (<turc. *raki*). În realitate, corespondentul gr. τὸ σίκερα din LXX, preluat ca atare de unii intereptri (IER. *sicera*, OSTROG. *сикера*, HELIADE, BIBLIA 1968 *sicheră*) este transcripția ebr. šēkhār, numele oricărui băutură fermentată, descrisă de Hieronymus, *Epistula ad Nepotianum*, astfel: „prin cuvintul ebraic *sicera* se denumește orice băutură care poate îmbăta, fie aceea care se face din cereale sau din sucul fructelor, fie acea băutură dulce și bărbătă obținută din miere, fie licoarea stoarsă din fructele de curmale”. În consecință, traducerile mai noi optează pentru *boisson fermentée* (BJ), *Bier* (GN). În alte locuri din BB, gr. σίκερα este transpusă de asemenea prin *rachiū* (*Num.*, 6, 3, *Jud.* 13, 4), sau prin termenul mai vag *imbătăre* (*Jud.* 13, 7, *Isa.* 24, 9). În BB am mai reperat și transpunerea *sichera*, în *Luca* 1, 15, loc în care NT (1648) optează pentru același termen, pe care îl glosează marginal prin sintagma *băutură de beție*.

cōrtul int̄nirii, cf. 1, 1.

ne a m u l v o s t r u...le g e v e n i c ā, cf. 3, 17.

[10] În BH acest verset este structurat prin inercurișarea în chiasm a patru concepte, opuse două cite două (abba); procedeu este păstrat în traduceri, cu excepția ms. 45, unde chiasmul este transformat într-un simplu paralelism: LXX τῶν ἔγινον – τῶν βεβήλων / τῶν ἀκαθάρτων – τῶν καθαρῶν; IER. *sanc'um* – *profanum* / *pollutum* – *mundum*; OSTROG. с[рк]къ тъмни – скъвернаќији/нечи-тъмни – чистыи; ms. 45 cei *necurăți* – cei *sfinți* / cei *necurăți* – cei *curăți*; BB cei *sfinți* – cei *pungârăi* / cei *necurăți* – cei *curăți*; ms. 4389 cele *sfinți* – cele *spurcate* / cele *necurăți* – cele *curățate*; MICU, FILOTEI, SAGUNA cei *sfinți* – cei *spurcati* / cei *necurăți* – cei *curăți*; HELIADE *sfinți* – *profani* / *necurăți* – *curăți*.

Repetarea prep. *int̄e/int̄n*, nespecifică sintaxei românești, se datorează transpunerii literale a gr. ἀναχέσον și a slavom. МЕЖДОУ

[12] E l e a z a r și I t a m a r, cf. supra, v. 1.

prin os de grine, cf. 2, 1.

nedospită, cf. 2, 11.

lucru preasfint, cf. 2, 3.

[13] partea cuvenită, cf. 6, 17.

așa mi-a fost poruncit. În BH, IER. și majoritatea edițiilor LXX, subiectul „Domnul” lipsește în această sevență, deși este subliniat (cf. supra, vv. 8, 9, 13); în versiunile românești el este introdus după FRANKF. și OSTROG.

[14] fiicele tale. În nici un loc din VT nu se specifică faptul că Aaron ar fi avut și fiice. Folosirea aici a termenului poate fi însă generică, indicând pe membrii feminini ai familiei sacerdotiale. De aici opțiunea δύος τοῦ 'casă' ta' din LXX, transpusă ca atare de traducătorii români.

pieptul legănat, cf. 7, 30.

soldul înălțat, cf. 7, 14.

parte cuvenită vouă, cf. 22, 1–16.

[15] Se repetă aici informațiile din versetul anterior, întărinindu-lă se semnificațiile.

fiicele. Termenul lipsește în BH dar este present în traduceri românești după LXX.

lege vesinică, cf. 13, 17.

[16] Formularile, tipice stilului biblic, cercind *l-uu cercat* (ms. 45, MICU, FILOTEI, SAGUNA), *cercind...cercă* (ms. 45), HELIADE *cercind il cāulă* sunt transpuneri ale construcției cu valoare intensivă participiu+indicativ din BH, preluată prin LXX ζητῶν ἐξζητῆσε OSTROG. *възъскака възъскака*. Transpus corect prin gr. ἐνζήτεω 'a căuta să așfi'; a întrebă în legătură cu ceva' și rom. *a cerca*, ebr. dāraš 'a căuta' se utilizază în BH numai în imprejururi cind se caută răspunsul o întrebare sau soluție la o problemă. În concurență cu *a cerceta*, vb. *a cerca* apare frecvent în BB, cu sensuri multiple. Cf. ST. L. FAC., p. 93 și 97.

țapul, referință la animalul menționat în 9, 3 și 15, ca jertfă pentru păcatul întregii comunități.

fuse e ars. Fiili lui Aaron arseseră jertfa în întregime încăind astfel prescripția care prevedea ca o parte a ei să fie consumată de preoți, în semn de asumare și ispășire a păcatelor poporului.

[17] lucru preasfint, cf. 2, 3.

int̄regii adunări, cf. 4, 13.

să faceti ispășire, cf. 4, 20.

[18] în lăuntrul sfintului locaș, cf. IV, 5–6, 16–17. Expressile *la svintu den fařā inlāuntru* (ms. 45) *la svintu den fařā, inlāuntru* (BB) și *la sfint de fařā inlāuntru* (ms. 4389) reflectă exprimarea obscură etc. τὸ ἄγιον κατὰ πρόσωπον ἐσω din FRANKF., probabil o coruptelă a expresiei obișnuite pentru „fața Domnului”, utilizată limpezierea sevenței: *Int̄n cel sfint, Inaintea feſti, Inlāuntru*. MICU încearcă limpezierea sevenței: *Int̄n cel sfint, Inaintea feſti, Inlāuntru*.

[19–20] Explicația prezentată de Aaron și acceptarea ei de către Moise sănătate grea de înțeles. De aceea, unii exegeti socotesc întreg pasajul ca fiind o interpolație artificială (BJ).

CAP. 11

Aici începe partea a III-a a *Levitului*, cea mai întinsă (cap. 11–15; 17–22), care conține prescripțiile referitoare la lucrurile considerate pure sau impure. Cap. 11 tratează despre animalele pure și îndepărtarea lor de ritualele religioase; pure sunt acele animale care pot fi oferite ca jertfă lui Iahwe, iar impure acelea care nu sunt sacre pentru popoarele păgâne (egipteni, canaaneei, babilonieni) și care sunt respingătoare pentru om și, ca atare, nu pot fi aduse ca jertfă.

Identificarea multora dintre animalele enumerate rămâne neșigură pentru exegeta modernă.

[3] d o b i t o c, LXX κτῆνος, IER. *pecus*, OSTROG. скотъ traduc în mod exact ebr. בָּהֵמָה, care în BH desemnează în special vitele domestice, în opozition cu păsările, reptilele și fiarele sălbaticice.

сопita despicată. Exprimarea grecoaică cu *ungheia ingemânată și ungihind unghi a doao copitic* (ms. 45, BB) se datorează transpunerii literale a LXX διχηλοῦν ὅτλην καὶ δυνατοῦρας ὀνυχίου δύο κτηλῶν, pe cind ms. 4389, orientându-se după OSTROG., ajunge la o construcție mai firescă. MICU, la rîndul lui (urmat de FILOTEI și SAGUNA) încearcă să limpezească în mod perifrastic, însă fără prea mult succes: cu *unghia despicate și care are despicate unghele în două copite*; cf. și HELIADE cu *copita despicate astănd două unghi*, o traducere corectă.

Sunt incluse aici copitatele rumegătoare indicate explicit în *Deut.* 14, 4 și urm.: boiu, oaia, capra, cerbul, gazela, antilopa, boul sălbatic și capra sălbatică.

care re umegă. Este probabil că vechii evrei nu cunoșteau fiziolgia exactă a rumegării, ci se refereau la partea vizibilă a acestui proces; și să ar explica de ce în v. 5 iepurile este considerat un rumegător.

Constituirea expresiei a secole rumegătură / rumegală din traduceri românești se datorează LXX ἀναχεῖν μηρυκισμόν, OSTROG. откържати жданието.

самila, LXX δ κάμηλος, IER. *camelus* au etimoul primar într-o limbă semitică (cf. ebr. גָּמָל). Deși în OSTROG. apare sinonimul *безлъбъдъм*, imprumutul *камилъ* există și în slavonă, constituind, alături de forma grecoaică, etimonul rom. *cămilă* (cf. DA, s.v., care atestă cuvintul încă la Coresi). După GESENIUS, s.v., cuvintul, de origine semitică, se regăsește și în egipteană și sanscrită. Este vorba aici de cămila cu o coconșă (dromaderul), căci cămila propriu-zisă, cea cu două cocoase, era foarte rară în Oriental Apropiat.

șapana, ebr. šaphān, desemnează un mic mamifer erbivor, de talia iepurelui, cu o blană deasă de culoare brună, cu capul rotund și urechile scurte, cu incisivi foarte puternici (*Hyrax syriacus*), care trăiesc în număr destul de mare în zonele aride din Oriental Apropiat și din nord-vestul Africii. Necunoașterea sa în Europa a condus la mari dificultăți de identificare și denumire: LXX δ χοιρογύρλιος este un compus ad hoc din gr. ὁ χοῖρος și δ γύρλος, sinonime aproximative, cu sensul 'purcel'; din LXX au fost preluate, formele IER. *choeroryllus*, OSTROG. *хироргилъ*, ms. 45 *hrogramit*, MICU, FILOTEI *hirogramitul*, SAGUNA *hirogramitul*, HELIADE *chergoryllu*. Autorul sau rezivorul ms. 45 adaugă marginal, ca sinonime explicative, termenii *artci* și *gligan* 'mistreț', prima soluție alternativă fiind preluată în ms. 4389 și BB, aici, ca și în *Deut.* XIV, 7, unde cuvintul apare din nou în LXX. În Ps. 103, 19, gr. χοιρογύρλιος este echivalat în toate trei vechile versiuni românești, ca și în CORESI, PS., prin *iepure!* Inadevărată ni se pare și soluția *iepurele de casă* din BIBLIA 1968. Cf. și KJV *rock badger* 'viezure de stincă', LUTHER, GN *Klippdachs* 'viezure agățător', BJ *daman* 'șafan'.

[6] iepurele, LXX δ δαρπόνις (cf. HELIADE *dasypodus*!), IER. *lepus*, OSTROG. *заяцъ*. BH 'арнебели' poate fi oricare din membrele familiei *Leporidae*, din care se cunosc mai multe specii în Palestina.

[7] porcul, LXX δ ծ, IER. *sus*, OSTROG. скунда; ebr. *hzyir* desemna o specie de porc semișălbatic, probabil *Sus scrofa*, căci porcul nu era crescut sistematic în nici o parte din Orient, din cauza aversiunii pe care o trezea. Repulsia atât de adincă înradăcinată în memoria popoarelor din Oriental Apropiat (egipteni, evrei, arabi etc.) față de acest animal se explică probabil și prin faptul că, în antichitate, porcul era principalul purtător al leprei

și al viermilor intestinali. Rasele de porci cunoscute astăzi în Europa sunt rezultatul unui îndelungat proces de selecții și încrușiri.

[8] mortaciune, cf. 5, 2.

[10] spurcăciuni / urisciuni, cf. 7, 21. Sinonimul *ofără* (<vb. *ofări* 'a scribi, a îngrădui'), care apare aici în ms. 45, este atestat în DLR, s.v., cu un sens similar, abia în *Istoria Americii*, traducere de pe la sfîrșitul sec. al XVIII-lea. Verbul rom. *ofări* (<bg. *օվրի*), care de asemenea apare în acest verset, este atestat în DLR, s.v., cu sensul 'a scribi, a îngrădui', abia în sec. al XIX-lea.

[13] vultur (ms. 45, ms. 4389, BB, MICU, FILOTEI, ȘAGUNA), *aquila* (HELIADE), după LXX ὁ ἄετος, IER. *aquila*, OSTROG. ὄφαλη, corespund ebr. *nescere*, termen care în BH este, numele generic pentru mai multe varietăți de vultur, dintre care, în Palestina, cel mai des se întâlnește vulturul auriu (*Aquila chrysaetus*), o pasare majestuoasă de aproape trei metri amplitudine, cu penajul roșu auriu pe partea dorsală superioară, și vulturul imperial (*Aquila imperialis*), cu o talie mai mică decât precedentul, dar cu aripi mai ample; la baza aripilor, pe omoplați, această varietate are caracteristica o pată albă. Cf. LUTHER der Alder, KJV *the eagle, BJ le vultur-griffon*. Pentru denumirile populare ale speciei, pentru felurile sale varietăți ca și pentru situația sa ecologică actuală în țara noastră (vezi BĂCESCU, PĂS., p. 223–226).

gripsorul (Ms. 45, ms. 4389, BB), *gripa* (MICU, FILOTEI, ȘAGUNA), *grypul* (HELIADE), *zgriplorul* (R–G), *zgriplorul* (BIBLIA 1968) derivă toate din LXX ὁ γρύψ, IER. *gryps*, termen care desemna în mitologia greacă un animal fabulos cu trup de leu dar cu aripi și cap de vultur, assimilat în lucrările moderne de mitografie și de istoria artei cu grifonul (vezi PRUT, FANT., p. 33–34). Cunoscută sub forme diferite (*gripsor*, *zgriplor*, *griploroi*, *zgriploroi* etc.), denumirea acestui animal himeric se regăsește și în cărțile populare (în special în *Alexandria*) ca și în basmele populare românești. Ca simbol heraldic sau ca motiv ornamental, gripsorul sau grifonul a fost uneori reprezentat în arta monumentală medievală românească. Barbu Slătineanu, *Studii de artă populară*, Minerva, București, 1972, p. 302, citează astfel figura unui zgriplor inaripat în ceramica monumentală moldovenească din sec. al XV-lea, exemplificând, în planșa XI, cu o placă ceramică de la biserică Sf. Nicolae din Iași. Pornind de la corespondentul ebr. *perem*, cu sensul literal 'spârgător' (<*pāram* 'a sparge'), exgeza modernă a încercat să identifice o pasare răpitore anume, conturindu-se în timp două ipoteze principale: 1. fie că ar fi vorba de specia *ossifragus* sau *ossifraga* ('spârgător de oase') al romanilor, descris de Plinius, *Hist. nat.*, X, 3; XXX, 7, cf. KJV *the ossifrage*; 2. fie că s-ar face referire la o specie de vultur cu ciocul încovoiat, cu penajul gri-brun, coada albă, capul acoperit cu pen și o bandă neagră în jurul gâtului; este foarte rapace, se hrănește mai ales cu pești și are o talie foarte mare (1,5 metri lungime și 3 metri anvergură a aripilor). Caracteristica sa, un smoc crescut sub ciocul de culoare galbenă, îi explică numele sătmăric, *Gypactus barbatus*.

vulturul de mare (ms. 45, ms. 4389, BB, R–G, BIBLIA 1968), *alietul de mare* (MICU, FILOTEI, ȘAGUNA), *halietul* (*vulturul de mare*) (HELIADE) reflectă, prin traducere sau imprumut, LXX ὁ ἄλιατος 'vultur de mare' (ἄλις 'mare', ἄετος 'vultur'), IER. *haliaeetus* 'idem', OSTROG. Морський орланъ 'idem'. Variație foarte larg răspândită la noi, *Haliaetus albicilla* trăiește pe țărmurile Mării și ale Dunării, ca și ale principalelor riuri din țară (vezi BĂCESCU, PĂS., p. 231).

Majoritatea interpretilor consideră însă că în BH ebr. 'āz-nīyāh' (<āzīy 'puternic'), redat în traduceri prin 'vultur de mare', desemnează, cu un nume mai nou, aceeași pasare ca și termenul imediat anterior (HARRISON, p. 128), cf. KJV *the asprey*, LUTHER der *Fischhaar* 'vultur pescar', BJ *l'osfrate* (<lat. *ossifraga*).

[14] șoimul, identificare nesigură; *brehnacea* (ms. 45), *pajäre* (ms. 4389), *sorlișa* (MICU, FILOTEI, cu nota irelevantă 'sorlișa este un fel de vultur care are capul și gâtul galben' (, ȘAGUNA), *gypul* (HELIADE), *șotnul* (R–G, BIBLIA 1968) echivală LXX ὁ γύψ 'vultur', IER. *milvus* 'uliu', OSTROG. Ηελαιτή 'vultur'. După GESENIUS, s.v., corespondentul ebr. *diy'āh* (<*dā'āh* 'a zbură') desemnează o pasare răpitore care are drept caracteristici zborul planat, putința de a rămâne aparent nemăscătată în aer, în urmărire păzii; hrănindu-se cu hoiturile animalelor, este o pasare comună în Orientul Apropiat. Aceste caracteristici corespund speciei *Milvus milvus* (BJ *milan noir*) din familia falconidelor, un răpitor diurn, de talie relativ mare, cu coada lungă și infurcată, numit la noi, după BĂCESCU, PĂS., p. 218, *gai* sau *sorlișă*. După același autor, ibidem, termenul (cu etimologie necunoscută) *sorlișă* sau *súrlită*, care apare și în BB, are o largă circulație în Banat, Transilvania și Moldova, aplicindu-se, de multe ori, ca termen generic pentru răpitorele mari. Semidomesticite, unele varietăți ale acestei specii au fost utilizate și la noii chiar în mediile populare, la vinarea altor pasări (potrivnică, prepelite, cocori) sau a iepurilor.

Opțiunea *brehnacea* din ms. 45 ar fi potrivită dacă am acceptat explicația „un fel de uli” dată de SCRIBAN, *Dic.*, s.v.. După BĂCESCU, PĂS., p. 38 și 226, numele *brehnacea* se atribuie la noi mai ales varietății *Aquila clanga*, datorită tipăritului strident carac-

teristic. În BB substit. *brehnacea* apare în Iov. XV, 23 și XXVIII, 7, unde corespunde gr. γύψ și ebr. 'ayāh, termenul generic în BH pentru falconide.

Cit privește denumirea *pajură* (înregistrată în forma *pajäre* din ms. 4389 și în DLR), ea ar desemna, după BĂCESCU, PĂS., p. 223–224, specia *Aquila chrysactus*, foarte rară pe la noi (cf. și supra., s.v. *vultur*). Ca ființă fantastică, pajura este foarte bine reprezentată în folclorul românesc, îndeplineind, în basme, în special funcția de animal psihopomp (vezi PRUT, FANT., p. 34). Frevența utilizare a pajurei ca simbol heraldic a determinat și titlul *Pajere* al cunoscutei cicluri de poeme al lui Mateiu Caragiale. Etimologic, rom. *pajură* vine din ucr. *пажера* 'ființă lăcomă, nesăloasă'. Atât, *brehnacea*, cât și *pajură* sunt folosite, în epoca BB, de Cantemir. Cf. și KJV *kite* 'gaie', LUTHER *der Geier* 'vultur'.

gai (MICU, FILOTEI, ȘAGUNA), *cala* (ms. 45, BB, ms. 4389) corespund LXX ὁ λευκός 'soim', IER. *vultur*, cf. BJ *milan rouge*, LUTHER *die Weisse 'erete'*, KJV *the falcon 'soim'*. Totala nesiguranță în echivalare provine, probabil, din faptul că ebr. 'ayāh, echivalat în LXX și IER. prin 'vultur' sau prin 'gaie' desemna în mod generic întreaga familie a falconidelor; această explicație se sprinjă și pe expresia imediat secentă *l'miynah* 'și cele ce-i sunt asemănătoare'. Rom. *gate* denumește astăzi, după BĂCESCU, PĂS., p. 89, mai multe varietăți ale speciei *Milvus milvus*, fiind deci sinonim cu termenul de dinaintea sa.

corbul, în toate versiunile românești, echivalează fără echivoc LXX κόραξ, IER. *corvus*. *Corbul* (*Corvus corvus*) este numit aici ca reprezentant generic al unei familii care include: cioara, stâncuța, cotofana etc. Cit privește corespondentul ebraic 'ōrebh, GESENIUS, s.v., remarcă faptul că nu se raportează la nici un radical semitic dar ar putea fi pus în relație cu sansc. *káraava*, gr. κόραξ, lat. *cornix*, ceea ce ar putea sprinji ipoteza unui vechi imprumut indo-european în semitică.

[16] struțul, în toate versiunile românești corespună LXX ὁ στροῦθος, IER. *struthio*, prin care se desemnează cunoscuta pasare a desertului (*Struthio camelus*), numită în ebraică prin sintagma *bat hāyā'anah* 'fiica strigătelui', din cauza tipetelor sale caracteristice. Interdicția de a consuma carnea struțului apare surprinzătoare, căci multe popoare din zonă, inclusiv o parte din arabi o consumă. OSTROG. Κράσινη 'vrabie' rezultă din interpretarea corespondentului din LXX drept ὁ στρουθός 'vrabie'.

cucu și cu veaua, identificare nesigură. Numele *boaghea* (ms. 45), *bozga* (ms. 4389, BB), *buha* (MICU, FILOTEI, ȘAGUNA, HELIADE), *cuhurez* (R–G) traduc LXX ὁ γάλεξ 'cucuvea, bufnită', IER. *noctua* 'idem', cf. KJV *night hawk*, BJ *le chal-huan*. După GESENIUS, s.v., corespondentul ebraic *tal'mām* nu poate fi definit cu exactitate.

Toți termenii utilizăți în traducerile românești succese sunt relativ sinonimi, denumind cu aproximativă răpitori nocturni de talie mică din genul *Bubo* sau *Strix*. Ms. 45 *boaghe* (<ung. *bagoly* 'bufniță') este echivalat de BĂCESCU, PĂS., p. 250–252, cu cucuveaua (*Athene noctua*); acest autor consideră subst. *boaghe* un 'străinism' nereperat pe teren, ci doar la Cantemir și în *Lexiconul latin-român* al lui Theodor Corbea (începutul sec. al XVII-lea); DA, s.v. oferă însă și atestări din poezia populară. Subst. *boaghe* (*Bubo bubo*, BĂCESCU, PĂS., p. 37), fără etimologie în DA, este atestat de acest dicționar, în afară de BB, doar într-un răspuns la chestionarul lui Hasdeu, în comuna Ciobanu–Constanța.

peșcăruș. Aceasta este sensul exact al LXX ὁ λάρος, IER. *larus*, care corespund ebr. *šāḥap*, cf. KJV *sea gull* 'pescăruș', BJ *la mouette* 'idem', HELIADE *larul* ('pasere de mare'). Adesea în substantive compuse cu diferenți determinanți substantivali sau adjectivali, români numesc astăzi prin *pescar* sau *pescăruș* un număr foarte mare de specii și varietăți din ordinul *Lari*, pasări care trăiesc pe țărmul mării sau în lunca râurilor, hrănindu-se cu pește (cf. BĂCESCU, PĂS., p. 124–127, 271–272). Opțiunile *batca* (ms. 45) și *babișa* (BB, MICU, FILOTEI, ȘAGUNA), ambelor denumiri având sensul 'pelican', se explică, probabil, prin confuzie: atât *pescărușii*, cit și *pelicanii* mănușă mult pește și trăiesc pe malul apelor; cf. și R–G *călăruit*. În ms. 4389, *cuhurez* traduce OSTROG. *coșca* 'bufniță', care reflectă o altă tradiție interpretativă, cf. LUTHER *Nachtule* 'bufniță'.

uliu (ms. 4389, BIBLIA 1968), *coruțul* (ms. 45, BB), *coroiul* (MICU, FILOTEI, ȘAGUNA), *curuțul* (HELIADE), *erele* (R–G) sunt denumiri care corespund mai ales speciei *Accipiter gentilis* (cf. BĂCESCU, PĂS., p. 70, 170, 202, 207). Cf. LXX ὁ ἕρεψ 'uliu' IER. *accipiter* 'idem', LUTHER *der Sperber* 'idem', KJV *the hawk* 'idem', BJ *éperve* 'idem'. Corespondentul ebr. *nēls* (<vb. *nā'als* 'a zbura') sugerează zborul rapid și sigur al acestei răpitoare. Ca etimologie, *uliu*, atestat în *Pravita de la Govora* (1640), este un imprumut după maghi. *ölli* (cf. TIKTIN, s.v.), ca și *coroi* (<maghi. *karolyi*), cf. DA, sub verbis.

[17] bufnită. Ms. 45, ms. 4389, BB *corbul de noapte*, MICU FILOTEI, ȘAGUNA *corbul cel de noapte* sunt traduceri literale după LXX ὁ νυκτικόραξ (νύξ 'noapte', κόραξ 'corb'), care desemnă în limba greacă o specie de bufnită. Cuvântul este imprumut din LXX în unele versiuni ale IER. *nyctikorax*, ca și de HELIADE: *nyctikoracele*. Toți traducătorii optează aici pentru 'bufniță': IER. *bubo*,

KJV *white (little) owl* 'bufoiuă albă (mică)', LUTHER *das Räuberchen* 'bufoiuă mică', BJ *le libou* 'bufoiuă', R-G *cibhurez*, BIBLIA 1968 *cucuvea*. Corespondentul *kōs* din BH a fost legat de unii interpréti de specia de bufoiuă *Athena persica*, abundentă în Palestina (cf. SB), pe cind GESENIUS, s.v., pune sub semnul întrebării această interpretare tradițională, la care se opune sensul primar al ebr. *kōs*, cel de 'receptacol; cupă'; ar putea fi vorba, conform unei analogii referențiale, mai degrabă de pelican sau cormoran.

c o r m o r a n u l. Ceea ce LXX numește prin gr. ἡ καταράσσων (<καταράσσων 'a cădea'), iar IER. prin *mergulus* 'cufundar' este numit în BH prin ebr. *šālāk*. După majoritatea interprétilor este vorba de cormoran (*Phalacrocorax carbo sinensis*), răpitor marin de talie relativ mică, hrănind cu pelicanul, cu penaj brun închis cu pete albe, căruia caracteristică o constituie plonjionul vertical asupra prăzii sale, peștii; cf. KJV *the cormorant*, SB, BJ *le cormoran*. Echivalurile *herēf* (ms. 45, ms. 4 389) și *hārēf* (BB, MICU, FILOTEI, ȘAGUNA) sunt forme învechite ale denumînației ornitologice *herēte*, nume dat uliilor din specia *Accipiter gentilis*. Explicația „hărēțul unui il cheamă corlă” din nota de la MICU și FILOTEI este binevenită, căci substantivul *corlă* este un nume mai rar pentru specia *Podiceps cristatus*, numit mai adesea *cordodel*.

i b i s, conform tradiției europene, după LXX ἡ ἴβις, IER. *ibis*, cf. SB *l'ibis*, HELIADE, R-G, BIBLIA 1968 *ibis*. Pasărea *ibis* (*Threskiornis aethiopica*) se caracterizează printr-un gât foarte lung, terminat cu un cioc mare și încovoiat, penaj alb îmaculat, încadrat la extremitățile aripilor de pene negre; patria sa era Delta Nilului, dedicindu-i-se de către egipteni un cult special. Echivalentul *sīrē* (<vs. *strūkā*, TIKTIN, s.v.) din ms. 45, ms. 4 389, BB, MICU, FILOTEI, ȘAGUNA denumește la noi maiales specia *Egretta alba* (cf. BĂCESCU, PĂS., p. 159), iar *cocostircul*, dat ca sinonim într-o notă la MICU și FILOTEI, este, în concurență cu *barză*, numele popular al speciei *Ciconia alba* (Cf. BĂCESCU, PĂS., p. 62). Întemeindu-se pe etimologia corespondentului ebraic *yan' ūph* (<נָשֶׁבֶת 'a susla zgomotis', ca și pe interpretările din vechile versiuni caldeeană și siriacă, GESENIUS, s.v., crede că referentul real în BH ar putea fi aici o specie de bufoiuă, mai ales că în Isa. 34, 11, pasărea denumită cu acest nume este descrisă ca locuind printre ruine, ceea ce nu este cazul ibisului; această interpretare este acceptată de KJV *horned (great) owl* 'bufoiuă (mare) cu coarne' și BJ *la chouette* 'bufoiuă'.

[18] p o r f i r i o n, în toate traducerile românești, cu excepția R-G, BIBLIA 1968 *billan*, reprezentă transcrierea LXX ὁ πορφύρων IER. *porphyritis*, OSTROG. πορφύρην, care denumește o găinușă de apă cu ciocul și labele roșii (*Fulica porphyrio*), asemănătoare cu lăsuța de la noi, cu care, la rigoare, ar putea fi echivalentă. După GESENIUS, s.v., corespondentul ebraic *rāħām* (<רָחָם 'a fi tandru') desemnează o specie de vultur de talie mică (*Vultur percnopterus*), pe care-l caracterizează marea afecțiune arătată puilor.

p e l i c a n (ms. 4 389, ȘAGUNA), *pelecan* (ms. 45, MICU, FILOTEI, HELIADE) sunt traduceri corecte ale LXX ὁ πελεκάν, IER. *onocrotalus* (în alte versiuni *pelecanus*) și OSTROG πελικάνη, specie abundantă la noi, în Delta Dunării (*Pelecanus onocrotalus*). Numele ebraic *qā'ath* derivă de la verbul *qō'* 'a vomita', datorită obiceiului acestei păsări de a-și hrăni puții cu peste expulzat din gură. Opiniunea *barză* din BB se explică probabil printre-o intenție de diferențiere, căci „pelicanul” fusese denumit mai sus, în v. 16 prin substantivul *bābiyah*. Astfel, BH oferă cea mai veche atestare într-un text literar a ornitomimului *barză* (*Ciconia alba*), care, conform evasivunanimității lingviștilor români, face parte din fondul autohton al limbii române (cf. Ion Coșteanu, Marius Sala, *Etimologia și limba română*, București, 1987, p. 114). Cuvintul se găsește însă și într-un document slavo-român din anul 1502 (vezi *Dicționarul elementelor românești din documentele slavo-române*, 1374–1600, București, 1981, s.v.).

l e b ă d a (<slavon. *Лебеда*), în toate traducerile românești, este echivalentul firesc al LXX ρύγχος, IER. *cycnus*, cf. KJV *the swan*, SB *le cygne*. Ebr. *tin'šemeth* desemnează în mod vag o pasare de apă neidentificată, considerată de GESENIUS, s.v., aceeași cu *porfirionul*. Lucrurile se complică, intrucât ebr. *tin'šemeth* pe se memnează mai jos, în v. 30, „cameleonul”!

[19] b i t l a n u l. Opțiunile *erodiu* (ms. 45, ms. 4 389, HELIADE), *erodionul* (BB, MICU, FILOTEI, ȘAGUNA) reprezentă transcrieri ale LXX ὁ ἐρωδίος 'bitlanul', IER. *herodio* 'idem', OSTROG. ὁρῳδίον 'idem'. Identificarea acestui nume cu specia *bitlan* (*Ardea cinerea*) este nesigură, pasărea confundându-se adesea cu cea care urmează: în multe versiuni (KJV, R-G, BIBLIA 1968) sunt puse chiar în relație apozitională. Întemeindu-se pe sensul ebr. *h'khaydāh* 'milostiva', mulți interpréti cred că ar fi vorba de *barză* (*Ciconia alba*), cunoscută prin grija și afecțiunea sa față de pui; cf. BJ *la cigogne*.

c o c o s t i r c, identificare nesigură, pasărea fiind foarte apropiată de precedentele. Formele *haradrión* (ms. 45, ms. 4 389, BB, MICU, FILOTEI, ȘAGUNA), *charadriul* (HELIADE) sunt transcripții ale LXX ὁ χαραδρίος, care desemnează în limba greacă specia *Charadrius* (în românește, *ploier*, cf. BĂCESCU, PĂS., p. 135), răpitor de mici dimensiuni, foarte vorace, trăitor pe malurile apelor; cf. IER. *charadrio*, OSTROG χαραδρίον. Referentul corespondentului ebraic *nāphāth* din BH nu poate fi circumscris. Interpretarea eti-

mologică ebraică tradițională vede aici o „pasare supărată”, iar în versiunile arabe apare „*papagalul*” (cf. GESENIUS, s.v.).

p u p ă z a este numele care apare în toate traducerile românești pentru a echivala LXX ὁ ἔπωφ 'pupăză', IER. *upupa* 'idem', OSTROG ψαφόδη 'idem'; avem aici una din rarele opțiuni unanime, deși în *Targum*-ul arameean apare „*cocos de munte*”. Confuzia între *pupăză* (*Upupa epops*) și *cuc* (*Cuculus canorus*) din ms. 45 și ms. 4 389 se explică, probabil, prin asemănarea sunetului scos de cele două păsări (cf. sintagma ironică *cuc armenesc* de la Creangă).

l i l i a c, în toate traducerile românești (la HELIADE alături de grecismul *nicterida*) reflectă LXX ὡνυχέρις 'liliac', IER. *vesperilio* 'idem', OSTROG ηετόνικη 'idem', interpretare unanimă a ebr. *yalēph*, cf. KJV *the bat* 'liliac', BJ *chauve-souris* 'idem'. Deși mamifer, liliacul (*Vesperilio murinus*) este inclus și astăzi de arabi în rândul păsărilor.

[20] Sunt definite aici insectele; pentru *titriloare* cf. 5, 2, 7, 21, 11, 10. Expresia „pe patru picioare” are în BH un sens generic, denumind orice vițătoare care are mai mult de două picioare.

[21] I e p u t e ț i m i n c a. În Orientul Apropiat, lăcustele au fost cunoscute ca hrana din vremuri străvechi. Pe un basorelief astrian din vremea lui Assurbanipal (aprox. 669–627 î.d.Hr.) este înfățișată o scenă de banchet, în cadrul căreia servitorii aduc oaspeților lăcuste. Pentru unele triburi sălbaticice din Africa lăcustele constituie principala componentă animală a hranei, iar în bazarele din unele țări arabe pot fi și astăzi cumpărate astfel de insecte, gata preparate spre a fi mincate. Și în era creștină, eremiti din pustiuri își găseau în lăcuste o hrana convenabilă, imitându-l în acest sens pe Ioan Botezătorul (cf. Matei, 3, 4).

[22] Ce se ascunde în spatele acestor nume este greu de determinat cu mare exactitate. După indicațiile privitoare la forma picioarelor lor din v. 21, s-a putut deduce că „insectele curate” aparțin grupului *Orthoptera*.

v r u h u l (ms. 45, BB, MICU, FILOTEI, ȘAGUNA), *varuhul* (ms. 4 389, probabil formă coruptă din neatenie), *bruchul* (HELIADE) sunt transcrieri după LXX ὁ βρουχός, IER. *bruchus*. Corespondentul ebraic *ar-beh*, un nume colectiv care apare de 24 de ori în BH, pare să desemneze lăcustele speciei *Gryllus migratorius*, cf. BJ *les sauterelles migratrices*, hrana foarte apreciată încă și astăzi de popoarele din Orientul Apropiat și Africa.

s o l a m, după ebr. *sal'ām* (<rad. *śl'* 'a înghiții'), care denumește o specie de lăcuste foarte vorace. Formele *alachisul* (ms. 45, BB, MICU, FILOTEI, ȘAGUNA), *alichisul* (ms. 4 389), *alacul* (HELIADE) sunt transcrieri după LXX ὁ ἀλάχης 'sopirilă' (atestat, după BAILLY, s.v., doar în acest loc din LXX) și IER. *alacus*.

h a r g o l, după ebr. *ḥar'gal*, numele unei lăcuste, derivat de la un radical care în arabă înseamnă „a sări, a galopă”, probabil datorită caracteristicii lor de a face salturi foarte ample. Sintagma *cel ce se bale cu șerpii* (ms. 45, ms. 4 389, BB, MICU, FILOTEI, ȘAGUNA) este o traducere literală a LXX ὁ ὄφοιχασις 'ὄφες πάρῃ', μάχονται 'a se luptă'). La HELIADE, *ophiomachul* este o transcripție după LXX sau după IER. *ophiomachus*.

h a g a b, după ebr. *ḥāghāb*, denuminație pusă în relație de GESENIUS, s.v., cu un radical arab cu sensul 'a ascunde, a învălu', probabil pentru a sugera faptul că un nor de asemenea lăcuste ascunde prăvările spațiu pe care se aşezau. Aceasta este termenul folosit de Moise în *Pentateuh* ca să denumească lăcustele mărunte ale desertului, spre a le deosebi de cele mari din Tara Făgăduinței (cf. Num. 13, 33). A fost identificată cu lăcusta numită de Plinius, *Hist. nat.* 29, 4, *allebēs* și descrisă ca fiind „locutorum minimis sine pennis”. Echivalarea în toate vechile versiuni românești prin termenul generic *lăcustă* se datorizează LXX ἡ ἄρχις 'lăcustă', IER. *locusta*; la HELIADE, grecismul *acrida*.

[23] Cf. supra, v. 20. Sintagma *jigante din păsări* existentă doar în ms. 4 389 corespunde OSTROG. γάρδη οτ πτηνά.

[24] v a a t i n g e h o i t u l l o r, cf. 5, 2; este vorba de contactul involuntar ca un animal necurat, fapt care îl face inapt pe individ de a mai participa în acea zi la activitățile culturale.

[25] v a p u r t a h o i t u r i l e l o r. Aici se face referință la cazurile de contact voluntar, ca atunci cind cadavrele vitelor trebuiau evacuate din tabără. Întrugul pasaj a din vv. 24–25 se regăsește aproape identic în vv. 27–28.

[26] Cf. supra, v. 3. Se disting aici două tipuri de animale considerate impure: cele care au copite nedespărțite în două unghii (d. ex. calul și măgarul) și cele care au copite despărțite dar nu rumegă (d. ex. porcul).

[27] c a r e c a l c ā p e l a b e. Expressia desemnează animalele denumite de zoologi „plantigrade” (cum sunt canidele și felinele), cum opoziție cu „digitigradele”, cum sunt rumegătoarele.

[28] n e v ă s t u i c a, în toate traducerile românești (în ms. 45 și BB) o inexplicabilă inversiune cu „pisica” din versetul secentei este interpretarea corectă, după LXX ἡ γαλῆ, IER. *musela*, OSTROG. Δαινῆ, toate denumind specia *Mustela nivalis*, mic mamifer carnivor; este interpretarea tradițională a ebr. *ḥōledh*, prezentă și în

Targum, ca și în *Talmud*, cf. KJV *the weasel* 'nevăstuică', SB *la belette* 'idem'. O interpretare mai nouă, neînsoțită de explicații în BIBLIA 1968 (cîrtiță), după BJ *la taupe*.

șoarecele, opțiunea unanimă în traducerile românești, după LXX și μῦς 'șoarece', IER. *mus* 'idem', OSTROG μύση 'idem'. Interpretare tradițională, în toate vechile versiuni (*Targum*, *Peshitta*) și în *Talmud*, a ebr. 'אַנְקָהָר, cf. KJV *the mouse*, LUTHER *die Maus*.

șopîrlă, identificare generică, aproximativă. Ebr. *tsâbh* pare să fi denumit cu precădere specia de reptile terestre *Scincus lacerus*, endemică în Orientul Apropiat și descrisă de Plinius, *Hist. nat.* XXVIII, 8, astfel: "scincus, quem quidam terrestrem esse crocodilum dixerunt". Sintagma „crocodil de pămînt” din vechile traduceri românești se explică prin reproducerea exactă a LXX și ψροκόδειλος δ χερσάκος, cf., cu aceeași structură, OSTROG Κρόκοδηλος δ χερσάκος. Sursele de apă erau socotite pure după îndepărțarea elementului poluant și reinnoirea apei.

[30] *gecko* este numele pe care îl propunem după LUTHER *der Gecko*, BJ *gecko* pentru a echivala ebr. 'אַנְקָהָר (<anak'a gome') folosit în BH pentru a desemna specia de reptilă *Ptyo dactylus gecko*. Particularitatea ale acestei reptile sunt greamătul caracteristic și degetele mult dilatate, cu partea posterioară striată, ceea ce-i permite să adere la stîncile unde și duce viață. Vechile traduceri sunt toate aproximative și tind să vadă aici un mamifer: LXX ἡ μυγάλη (compus din μῦς 'șoarece' și γάλη 'nevăstuică'), transliterat de IER. *mygale*, OSTROG μηγάλη; termenul desemnat în greacă specia *Sorex aranaceus* (chitcean de pădure) și a fost corect înțeles de traducătorii români: ms. 4389 *ghigoranul* și ms. 4 389 *ghigoran* (cuvinte nefregistrate inductionare). BB, MICU, FILOTEI, ȘAGUNA, HELIADĒ *chigoranul* se referă cu siguranță la diversele specii de mamefere insectivore din familia *Soricidae*, desemnată astăzi generic cu numele *chitcan* și din care s-a înregistrat în spațiul românesc mai multe specii (vezi GEORGESCU, M., p. 23 și urm.). Opțiunea *arici* (R-G, BIBLIA 1968) nu se justifică decât cel mult ca o echivalare analogică.

camelionul, LXX χαμαιλέων, IER. *chameleon*, OSTROG χαμελεόνιον echivalarează ebr. *qowah*, de la un radical puțin uzitat, cu sensul 'a fi puternic'. După cum se poate deduce din vechile traduceri arabe, unde apare numele *hardaun*, este vorba aici de o șopîrlă de dimensiuni mai mari (*Lacerta stellio*), care trăiește în Siria și Palestina, căzărată pe zidurile în ruină. Camelionul propriu-zis (*Chamaeleo*) se numește în ebraica *tin'semeth*. Opțiunile *hameleon* (ms. 45, MICU, FILOTEI, ȘAGUNA, HELIADĒ) și *hamelton* (ms. 4 389, BB) dovedesc, prin aspectul fonetic, împriuntul direct din greacă, pe cind forma modernă *cameleon* rezultă dintr-o adaptare după fr. *caméléon*.

șopîrlă letaa'h, în ebraică *לְתָאֵח*, nume utilizat în tradiția talmudică, potrivit celor mai vechi interpretări, ca termen generic pentru orice fel de șopîrlă; cf. IER. *stellio* 'un fel de șopîrlă', KJV *the lizard* 'idem', BJ *letaa'h*. Termenul *nevăstuică* (ms. 45, BB) și *jder* (ms. 4 389) se explică prin aproximarea LXX χαλαβώτης și OSTROG Ε'ΚΑΚΑ. Despre gr. χαλαβώτης (var. χαλαβώτης, ἔχαλαβος, σχαλαβώτος, FRISK, II, 162, ne informează că se utilizează cu sensul 'un fel de șopîrlă'; originea sa este probabil egiectă, pre-indoeuropeană. Foarte rar este și slavon. БЛ'ККА, cuvînt nef registrat în MIKLOSICH. În consecință, rezolvări ulterioare apeleză la transliterare: *stellitol* (MICU, FILOTEI, ȘAGUNA) după IER, *stellio* și *hulabolul* (HELIADĒ) după LXX χαλαβώτης; același procedeu și în OSTROG καλαβότης,

șopîrlă homet, după ebr. *homet*, care desemnează, cel mai probabil, șopîrlă de nisip, endemică în deserturile Orientului Apropiat; utilizarea termenului generic din traducerile românești se datorează LXX σαῦπρα 'șopîrlă', IER. *laceria* 'idem', OSTROG. Δημήτρη 'idem'.

cîrtiță, identificare incertă, după LXX δαστάλαξ 'cîrtiță', IER. *talpa* 'idem'. În BH se utilizează aici subst. ebr. *tin'semeth* ca și în versetul anterior, unde s-a interpretat drept „câmeleon”. Echivalările *guziu* (ms. 45), *guzel* (ms. 4 389), după magh. *gūzū* (cf. DA, s.v. *guz*), utilizat mai ales în grădinarile nordice, și *somic* (BB), utilizat mai ales în Banat, Transilvania și Muntenia (cf. GEORGESCU, MAM., p. 32–33), sunt denumiri populare ale speciei *Talpa europaea*. Cf. și MICU, FILOTEI, ȘAGUNA *sobolul*.

[31] *oricine se va atinge*, cf. 11, 24. *mortaciune*, cf. 5, 2.

[32] *piele*, LXX δέρμα, IER. *pelles*. Pielea animalelor era larg folosită de evrei, ca de toate popoarele antice, în cele mai diverse scopuri: îmbrăcămînt, corturi, obiecte casnice etc.

sac, LXX σάκκος, IER. *saccus* (în unele versiuni *cilicium*), ebr. *sâg*, țesătură din lină sau păr de capră utilizată în special la confecționarea hainelor uzuale.

[33] *vas de oală*, cf. 6, 28. *cupitor*, cf. 2, 4.

vatra. Opțiunile *vatra de fier* (R-G), *căminuri* (BB, MICU, ȘAGUNA), *colioane* (ms. 45, ms. 4 389) echivalăză LXX χυτόποδες 'pot de terre'; marmite à pieds' (BAILLY, s.v.), IER. *chytropodes*, transliterare după LXX. Corespondentul ebraic *kîyr*, care nu apare în BH decât în acest loc, are un sens nesigur; se pare că desemna o

instalație primitivă din pietre, sub care era aprins focul pentru fierberea alimentelor. Rom. *cămin* (vsl. קָמִינָה 'sobă, vatră'; bulg. RAMIZ 'horn') înlocuiește în BB termenul cu circulație mai restrînsă *colton* (<magh. *kallan*) din ms. 45 și ms. 4 389, deși acesta avea avantajul de a fi mai exact ca sens: 'zid de piatră pe care se așeză cazușul' (cf. DA, s.v. *colton*, cu atestări populare).

[36] *totuși*. În BH particula restrictivă opune conținutul acestui verset afirmației cu valoare generală din v. 33. În BH „izvor”, „sîntină” și „acumulare de apă” nu se găsesc pe același plan sintactic precum în LXX, IER. și OSTROG.

Sursele de apă erau socotite pure după îndepărțarea elementului poluant și reinnoirea apei.

Sevența „căzut în apă” este implicită în BH, LXX și IER.

[38] Spre deosebire de sămîntă uscată, cea umedă poate fi impurificată prin contactul cu un cadavr, căci, în acest ultim caz, impuritatea pătrunde în interiorul ei.

[41] *vîetuitorare căre mișcă*, cf. supra, vv. 10–11.

[42] Cf. supra, vv. 29–30.

[43] *sufletele*, cf. 2, 1.

tritoare, cf. 5, 2; 7, 21.

[44] Acest verset și cel secent conțin temeiul teologic și istoric al cîrtiței, pentru un binecredincios israelit, de a se păstra pur. Toate prescripțiile sunt motivate de necesitatea pentru poporul ales de a-l imita pe Iahwe, care este sfînt.

[45] *v-a-m scos pe voi din țara Egiptului*. În acest context tipic, tradiția românească utilizează verbul *a scoate*, pentru a echivala LXX ἀνηγέμοι 'a conduce în exterior', IER. *educre* 'idem', OSTROG. ΗΞΕΓΕΤΗ 'idem'. Corespondentul ebraic din BH 'אֶלְךָ' semnifică aici ieșirea dintr-o țară străină a poporului ales; cf. KJV who bringeth you up out of the land of Egypt, LUTHER der euch aus Egyptenland geführt hat, BJ qui vous a fait monter du pays d'Egypte. Ideea de „ascensiune”, inclusă și în echivalările moderne, sugerează efortul necesar obținerii pămîntului făgăduinsei.

[46] *legea*, cf. 6, 9.

[47] Sintagma prepozițională *intru mijlocul* (ms. 45 și BB) reprezintă o reproducere grecoaică a LXX ἀνάθεσον (cf. Fac. I, 4), înlocuită de MICU prin prep. *întră*, la fel ca în ms. 4 389: *întră* (după OSTROG. ΜΕΧΔΑΣ).

vîetuitorare. Echivalarea compusului grecesc ζωγονοβ-ντες (formă nominală a vb. ζωγονέω 'a produce flinje vii' și 'a face să trăiască', cf. BAILLY, s.v.) a pus probleme traducătorilor români. Prin sintagma *celor ce fac a trăi*, autorul ms. 45 optează pentru sensul secundar al gr. ζωγονέω, pe cind construcția *celora ce nasc căle pîi* ilustrează sensul primar al corespondentului din LXX. Faptul că în locuri mai dificile rezolvările bucurările efectuau o reanalizare a originalului grecesc dovedește o colaționare destul de atență a manuscrisului lui Milescu de către editori. În alte părți din BB, gr. ζωγονέω este tradus prin *a crufa* (Ies. 1, 18 și 22); *a crufa vîtu* (Jud. 8, 19), *a da viață* (Ies. 1, 27), *a prinde viu* (I Regi, 27, 9 și 11) și *a trăvia* (I Regi 2, 6); ultima echivalare e regăsită și în Luca 2, 33, loc în care soluția *căle ce trăiesc* din ms. 4 389 (după OSTROG. ο ΖΩΗΔΙΟΥΝΤΕ, IER. ο ΖΩΗΔΙΟΝΤΑ), aceasta este foarte aproape de versiunile moderne, cf. *căle vîetuitorare* (MICU, FILOTEI, ȘAGUNA, HELIADĒ).

CAP. 12

Deși nașterea unui copil rezulta din supunerea la unul din primele comandamente divine (Fac. 1, 28) și deși în Israel copiii erau priviți ca un dar și o moștenire divină (Ps. CXXVII, 3), iar o femeie însărcinată apără în ochii comunității ca un semn al bunăvoiinței divine (Ps. 128, 3), totuși, acutul fiziolologic al nașterii provoca, în sistemul arhaic de gîndire, o stare de impuritate, legată de pierderea de singe, pe de o parte, și de domeniul sexual, pe de altă parte. Nefiind deci implicată o dimensiune morală, riturile purificatoare de acest tip trebuie incluse în categoria prescripțiilor igienice din cap. 15. Considerarea lehuziei drept o stare impură este un fapt general în culturile arhaice, ea regăsindu-se la indieni, perși, greci și romani, ca și, de altfel, în mediul românesc tradițional.

[2] *vă rămîne însărcinată și va naște*. Construcția grupind două verbe, dintre care primul indică începutul unui proces iar cel de-al doilea acțiunea principală, este tipică stilului biblic al limbii ebraice.

șapte zile, cf. 4, 6.

sorocului ciulnăr. Denominația ebraică pentru menstruație, subst. *niddah* 'impuritate', este un eufemism, transpus în LXX prin *trăiesc* întrăgă perifrâză: κατὰ τὰς ήμερας τοῦ χορισμοῦ ηγέρθου ἀντῆς; aceasta se reflectă în mod literal în ms. 45 după dîzilele usătîret accurației et și BB după zilele osebtii necurățit et.

Aici, subst. *usâtre* (*osebire*) are sensul învechit 'singurătate, reținere, izolare', reprezentind deci o echivalare perfectă în epocă a gr. *χωρισμός* 'separare; izolare'; opțiunea din BB a fost păstrată ca atare și de MICU, FILOTEI, ȘAGUNA, care preferă însă enefismului *necurăție* termenul mai exact *cruțare* 'singerare'. Cf. și HELIADE *separațione*. Exprimarea grecoaică și redundantă după zilele osebirei fiind *necurățici* ci, după OSTROG. Δ[ε]ηρέα επτεκτενάρο θεαθεντιά εκθεψίη εἰ, se datorează, probabil – dacă nu cumva unei greșeli de copiere – interpretării ca substantiv a adjecțivului slavon *επτεκτενής* 'fără, natural'.

[3] Pentru ritualul circumciziei cf. *Fac.* 17, 10. Noțiunca „prepuț” cuprinsă în termenul tehnic *ār'lāh* din BH a fost semnificată cu dificultate în culturi care nu cunoșteau circumcizia. De aceea, gr. ἡ σάρξ τῆς ἀρρώστους din LXX a fost transpus literal prin formula *trupul acoperămintului* (ms. 45) și *trupul acoperămintului marginil lui* (BB); citări de echivalare găsim și în alte locuri din BB: *trupul acoperării marginii* (*Fac.* 17, 11), *marginea trupului acoperită* (*Fac.* 34, 14). Aceeași transpunere eufemistică la MICU, FILOTEI, ȘAGUNA: *marginea trupului*, pe cind HELIADE preferă împrumutul direct: *carnea acrobysticei*. Pentru semnificația specială a substantivului *trup* cf. 6, 10.

Prescrierea zilei a opta după naștere ca moment ideal al circumciziei pare să aiă justificări medicale precise: în această zi nivelul de concentrație al protrombiniei și al vitaminei K – substanțele care regleză coagularea și cicatrizarea – se stabilizează la 100%, asigurând garanția unei hemoragii reduse și a unei cicatrizări rapide (HARRITON, p. 134).

[6] *cortul întinirii*, cf. 1, 1.

arderea de tot, cf. 1, 3

turturea, cf. 1, 14.

jertfă pentru păcat, cf. 4, 1.

[7] să facă îspășire, cf. 4, 20.

legea, cf. 6, 9.

[8] nu-i va fi la îndemînă, cf. 5, 7.

două turturele, cf. 1, 14; 5, 7.

CAP. 13

Capitolele 13–14 detaliază prescripții referitoare la „lepră”, cunoscute prin care se desemnează generic diferite boli ale pielii omului sau mucegăluri care apar pe haine sau pe zidurile caselor. Această secțiune poate fi divizată astfel: 1. „lepră” la om (12, 1–46), 2. „lepră” veșminte (13, 47–59), 3. purificarea unui om atins de „lepră” (14, 1–32) și 4. „lepră” caselor și curățirea ei.

[2] *umflătură*, după BH *s'ērh*, literal 'ridicătură', fig. 'lumelire', cf. KJV *risling*, BJ *tumetur*, GN *Schwellung*. În ms. 45 și BB, sevența redundantă *strucinătură de însemnare* (BB *semnare*) și *semn de stricătură* a rezultat probabil din includerea în fraza unor glosă marginale, căci cei doi membri în relație disjunctivă echivalăzează, fiecare în parte, LXX *οὐλὴ σημασία τηλαγῆς*, care să arate literal 'cicatrice strălucitoare a unui semn', cf. MICU, FILOTEI, ȘAGUNA *pînătare luce de semn*. În enumerarea simptomelor leprei, LXX diferențiază atât de BH și de IER., ca și de traducerile moderne.

b u b ă, cf. IER. *pustula*; KJV. *scale*; BJ *darbre*, GN *Schuppen*, echivalăză ebr. *saphah*, termen care în BH denumește o afecțiune a pielii greu de identificat: să ar putea presupune „un tip de erupție cutanată” (PÉTER–CONTESE, p. 138).

ș p a t ă, cf. KJV *bright spot*, BJ *une lache*, GN *ein heller Fleck*, corespunde ebr. *bâheret* 'pată' (<*bâhîr* 'a străluci').

plagă de lepră, cf. LXX *ἀφή λέπρας*, IER. *plaga lepræ*; primul membru al sintagmelor *plagă de strălucire* (ms. 45), *plagă de bube* (BB), *plagă de lepră* (MICU, FILOTEI, ȘAGUNA) a rezultat din neperceperea sensului secund, acela de 'rană, plagă' al gr. *ἀφή* 'acțiunea de a atinge'.

Interesant de remarcat că în acest context gr. *λέπρα* (etimoul rom. *lepră*, atestat de TIKTIN și DA pentru prima dată tocmai în BB) este aproximativ prin termenul *stricătune* (ms. 45), *bube* (BB) sau *mîsâile* (ms. 4389).

S-a discutat mult despre semnificația reală a bolii denumite în tradiția vechi testamentară „lepră” (vezi, mai recent, COCHRANE și BROWNE). Ebr. *tsâra'ath*, numele generic al „leprăi” în BH, termen derivat din radicalul *tsâr* 'a biciu', a flagela', desemnează deopotrivă afecțiuni dermatologice mai ușoare sau mai grave, ca

și degradări organice sau minerale ale hainelor sau zidurilor clădirilor. În tratatele medicale grecești, subst. *λέπρα* era utilizat pentru a descrie o boală caracterizată prin aspectul tumefiat sau solzos la pielii; Herodot apropie termenul *λέπρα* de afecțiunea numită *ελεφαντία*, ale cărei manifestări clinice corespund conceptului medical modern al acestei boli (syndromul lui Hansen). Cuvîntul a pătruns și în latină, unde *lepra* pare să fi desemnat aceeași boală care mai era denumită și *elephantiasis Gracorum*, impunindu-se în cercurile creștine pentru a desemna cunoștințul concept biblic.

Simptomele tipice ale acestei cumplite boli au fost înregistrate de timpuriu, cu aprox. 4 000 de ani i.d.Hr., în India și China. Lepra era în mod cert cunoscută în Mesopotamia în mileniul al III-lea i.d.Hr., și a fost identificată deasemenea pe o mumie egipteană. Provocată de bacilul *Mycobacterium leprae*, descoperit de Hansen în anul 1871, lepra a constituit unul dintre cele mai cumplite tragedii ale istoriei, pînă în epoca modernă, cunoscînd două forme principale: forma medulară și cea mutilantă. Descoperirea antibioticelor a redus pînă la proporții neglijabile ravagiile bolii.

fiili lui, cf. 1, 5.

[3] Preoții nu aveau rolul unor vraci, ci aveau doar obligația de a decide existența sau non-existența bolii. Odată declarat împur de către preot, bolnavul ii era interzis să ia contact cu alii membri ai comunității și trebuia să se îngrijescă singur.

plagă / pipăire, cf. supra, v. 2.

[6] o bubă oarecare, în ms. 45, ms. 4 389 și BB *σεμν*, după LXX *σημασία*; desemnează o erupție benignă (ebr. *mis-pâhath*); cf. IER *scabie*.

Pentru toate celelalte echivalări cf. supra, v. 2.

[8] să-l declare necurat, acesta este semnificația exactă a BH *βάλτα τάνε*, cf. BJ *de declarata impur*. Utilizarea în traducerile românești a vb. *a pingări*, aici, ca și, frecvent, în continuare, reflectă gr. *μιτλεῖν* 'a murdări, a pingări' din LXX.

[9] Pasajul cuprins între vv. 9–17 înfățișează un tip de „lepră” care se manifestă fără erupții precalabile.

[10] umflătură, cf. supra, v. 2.

[11] Să nu-l mai izoleze. În vechile traduceri românești enunțul este afirmativ, după LXX, deși în BH, IER și versiunile moderne acesta este negativ.

[13] Prescripția paradoxală cuprinsă în acest verset să ar explica fie prin prezența unei maladii de un tip exantematic, care ar interzice bolnavului să participe la viața comunității (PÉTER–CONTESSE, p. 141), fie prin intrarea boliții într-un stadiu de erupție finală generalizată.

[14] carne vîc. Cu excepția ms. 45 și BB unde este preferat sinoniul *trup*, toate traducerile românești ulterioare, începînd cu ms. 4 389 și MICU, preferă sintagma *carne vîc* pentru a desemna o rană deschisă. Constituirea acestei expresii pare a avea o determinare biblică directă: BH *hay bâsâr* 'carne vîc', LXX *ζῶν* *ζῶν* 'idem', IER. *caro vîdens* 'idem'. În DA, singura atestare a sintagmei (s.v. *carne*) provine dintr-un text popular înregistrat de Pamfile.

[15] În vv. 15–16, adj. *vîu* din expresia *trup vîu* este înlocuit în ms. 45, ms. 4 389, BB prin *sâñâlos*, după LXX *ζῆν* *ζῆν* 'corp sănătos'.

[16] În vv. 18–23 apare un alt treilce caz al bolii, cînd lepra se dezvoltă într-o rană vindecată.

„bubă. În ms. 45 și BB *rană*, după LXX *ἐλύση* 'rană, ulceratie', IER. *ulcus* 'idem', *bubă cu purol* (ms. 4 389) după OSTROG. *ευληκτική* *ευληκτική*, corespunde ebr. *שְׁלֵמָה* 'inflamație, ulcer' (probabil de la o rădăcină neuzitată cu sensul 'a arde', cf. STRONG, 7 822). Identificarea exactă a bolii nu este posibilă: cuivîntul se regăsește în BH și în Ies. 9, 9, Isa. 38, 21). Ca traduceri posibile, BJ propune *ulcere*, *furoncle* sau *abcès*.

[19] umflătură, cf. supra, v. 2.

[22] Formularea pleonastică se va vîrsa cu vîrsare (ms. 45, ms. 4 389, BB) este o traducere literală după LXX *διαγέστι διαγέγεται* care reflectă, la rîndul ei, o formă ebraică tipică în BH.

In vechile versiuni românești, după LXX, fraza continuă ca în finalul v. 20.

[23] pată, cf. supra, v. 2.

[24] În secvența cuprinsă între vv. 24–28, legiuitorul are în vedere un al patrulea caz al bolii: lepra apare pe cicatricea unei arsuri.

[25] a înflorit. Utilizarea, aici, ca și supra, vv. 12 și 20, de către majoritatea traducătorilor români (ms. 45, ms. 4 389, BB, MICU, FILOTEI, ŞAGUNA, R–G) a verbului *a înflori* cu sensul (despre infecții) 'a cruce, a se extinde' este rezultatul unei calchieri de semnificat, după LXX ἔξανθετο 'a înflori', lexem care, la rindul său, transpune ebr. *pārah* 'a izbuci' dar și 'a înflori' (cf. STRONG, 6 524). Acest sens 'al vñ.' a *inflori* nu este înregistrat în TIKTIN și DA.

[26] Este repetat întotdeauna, dar într-un context diferit, v. 21.

[27] Cf. supra, vv. 8 și 22.

[28] Cf. supra, vv. 6 și 23.

[29] Între vv. 29–37 se discută un al cincilea caz de „lepră”, aceea care afectează părțile corpului acoperite cu păr, capul și bărbia.

[30] mai adincă. Adjectivul *gropilat* 'adincit' (ms. 45, BB), ca și forma *gropilos* (ms. 4 389), atestate de DA doar în BB, sunt unități lexicale create ad hoc de traducător, pentru a echivala cu LXX ἐνυπόλος ('én 'in', κοιλος 'scobit, adincit').

gălbui, după ebr. *tsālōb* 'galben, auriu', cf. BJ *jaundre*. Prezența gerunziului cu valoare adjectivală *înflorind* în ms. 45 și BB se explică prin FRANKF. ἔξανθιζονται 'a înflori' < ἔνθετο 'flore', probabil o lectură greșită în FRANKF. a formei ἔξανθιζονται 'îngălbenește', participiul prezent al gr. ἔξανθίζει 'a fi galben, auriu' (< ἔνθετος 'galben'), care apare în celelalte edizioni ale LXX.

⁷ pecingine. Opțiunile *struncinătură* (ms. 45, BB), *vătămătură* (ms. 4 389), *vîndare* (MICU, FILOTEI, ŞAGUNA) sunt termeni care corespund LXX θρῦψεται 'rână cu aspect fârmăcios' (θρύψω 'a sparge, a sfârma'). În BH, ebr. *nelqē* 'solz, mătreata' este denumirea curentă pentru bolile caracterizate prin cădere părului. Traducătorii moderni încercă să găsească unuia echivalent unic: KJV *scall*, BJ *teigne*, R–G, BIBLIA 1968 *chelbe*, CORN. *eczema*. Pentru *struncinătură* cf. TIKTIN, s.v. *zdruncinătură*, unde cea mai veche atestare este din BB.

[31] gălbui. Culoarea nesănătoasă a pilozității de pe locul bolnav este desigur cea desemnată în versetul anterior. Forma grecească ἔξανθιζονται (part. prez. de la vb. ἔξανθιζει 'a fi galben auriu') este redată, conform habitușilor traducătorilor români, prin un gerunz: *rūsfund* (<vb. *a roși*). Radicalul grecesc ἔνθετο desemna și culoare intermediară între galben și roșu, ceea ce poate explica diferențele de traducere: *roșu* (MICU, FILOTEI, ŞAGUNA), *gălbui* (HELIADE, BIBLIA 1968), *roșcat* (R–G). Opțiunea *negră* de la CORN. se datorează BH *śāhār* 'negră', care este însă o eroare de copist, în loc de *tsālōb* din versetul anterior.

[35] Cf. supra, v. 7.

[36] Cf. supra, v. 8.

[38] Vv. 38–39 descriu un al șaselea caz de „lepră”, sub forma unei maladii benigne.

pete. În BH este utilizat același termen ca și supra, v. 2, însoțit de data aceasta de determinantul „alb”.

Pentru sintagma *luciri lucind* (ms. 45, ms. 4 389, BB) cf. LXX ἀνδράς τε φύγαντας εὐγάζονται. Dint-o reproducere literală similară rezultă și expresia *albe înflorind*, cf. LXX λευκανθίζονται (λευκος 'alb', ἄνθιζει 'a înflori').

[39] spuzelă. Corespondentul ebr. *bôhaq* nu apare decât în BH. Boala la care se face referire este și ea greu de identificat. Ar putea fi vorba de o formă benignă de lepră, denumită și astăzi cu același termen de arabi (SB, p. 68); BJ traduce termenul prin *exanthème*. Cf. LXX ἀλφός 'plagă albă și sănoasă', IER. *impelgo* 'eczemă, pecingine' (preluat de HELIADE: *impeltigine*). Opțiunea *cos* 'furuncul' (<lat. *cossus* 'larvă') din toate versiunile românești vechi (inclusiv MICU, FILOTEI, ŞAGUNA) constituie o primă atestare (cf. DA, s.v.).

[40] Vv. 40–44 se referă la un al șaptelea caz de „lepră”, calviția. Se presupune că textul s-ar referi la grupul larg de boli dermatologice cuprinse în clasa *Tinea tonsurans* sau *Tinea favosus*, care afectează în special zona scalpului și sunt provocate de ciuperca *Achorion schöleinii*. O altă diagnoză probabilă ar fi a dicerite tipuri de psoriazis, afecțiune noninfectioasă (HARRISON, p. 144).

[41] pleșuv în fată. Pentru a desemna calviția frontală, în BH apar ebr. *gibbeah*, redat în LXX prin gr. ἀνχθάλωτος, iar în IER, prin lat. *calvus*. Termenul *chelbas* 'chel, pleșuv', utilizat în ms. 45 și păstrat și de autorul ms. 4 389, apare înlocuit în BB cu regionalismul cu același sens *linçav* (iac. *lincavij*), atestat atât în DLR cit și în DLRLV doar în acest loc din BB. Deși rarism, cuvintul a fost păstrat și de MICU, FILOTEI, ŞAGUNA. Versiunile moderne preferă aici exprimări perifrastice: BJ *calvitie de front*, CORN. *chel în partea dinainte*; R–G *pleșuv din față*.

[42] Perechea lexicală *gabahath* 'calviție frontală' / *qarahath* 'calviție posterioară' din BH a fost păstrată formal prin LXX ἀνχθάλωτωμα / ἀνχθάλωμα (ambii temenii nu sunt atestați în limba greacă decât în LXX), ca și prin IER. *recalvatio* / *calvatio*. De aici și opțiunile *pleașa* / *chelbășita* (ms. 45, ms. 4 389) și *pleașa* / *lincăvirea* (BB, după care MICU, FILOTEI, ŞAGUNA); cf. și HELIADE *calvitia* / *recalvitia*, după IER.

[43] umflătură, cf. supra, v. 2.

[45] Sfîșierea hainei este un gest de doliu, ca de atâtea ori în VT (cf., de pildă, *Iona*, passim).

capul descooperit. Ebr. *phāru'a*, interpretat în vechile traduceri drept „descoperit” (LXX ἀνέλυντος, IER. *nudum*), semnifică mai degrabă „neglijent, în dezordine”, conform etimonului *pāra* 'a lăsa să meargă', cf. R–G *nepieptănăit*.

Si acest gest este un semn de doliu, cf. 10, 6.

sint necurat. Emiful, care în BH are un caracter exclamativ (cf. BJ, R–G, CORN.), a fost transpus în LXX în stilul indirect, fapt care explică formulările din traducerile românești vechi.

Acest pasaj din *Levitic* (vv. 45–46) a fost citat ca motto al unui extremitător poem de B. FUNDOIANU, *Psalmul Leprosului*, din care cităm un fragment: „Știi bine, Doamne, / Că tu ești tearfă și îndrăzneaș eu lepros, / că am ieșit egal din neființă, / că prosternarea mea îți dă mărire, / că neștiința mea îți dă știință, / că slabiciunea mea îți dă putere, / că murdăria mea îți dă lumină. // (...) Tu n-ai voit să fiu ca pomul tinăr, / crescut vinos laurgere de ape. / Tu n-ai voit să am și eu copiii sălbătoci, / să pot întră și eu în sinagogă, / să pot avea și eu copii sălbătoci și vreo fecioară-n prag cu dure solduri, / și cîlini la gard, pe care îi anunț / cînd trece pe drum leproșii cu buboie” (FUNDOIANU, P., p. 90–91). Prezența leprosului, ca simbol al izolării în suferință și al marginalizării, o regăsim în poemul *Străvechea* de Ioan Alexandru: „Fără bruma de credință căt de muștar grăuntul / Nu săvîrșește vindecare cuvintul / Leproșii orbi din naștere / Iși pornește sărmanii boile-n / Căutarea lui” (ALEXANDRU, I. MAR., p. 26). Pentru imaginea dezolantă a celor sortiți deportării și izolării de semenii lor să mai cităm și din poemul *Spre lazarele* de Aron Cotruș: „Din lupte pe viață și pe moarte, / Atîții schilavi sunt duși acum în cete, / Sunți duși încet spre albe lazarete, / Spre lazarete-n zările deșarte... / Și de acolo iatări, mai departe!” (Aron Cotruș, *Versuri*, antologie de Ovidiu Cotruș, prefată de Ion Dodu, Bălan, Minerva, 1978, p. 70).

[48] țesătură / urză. Corespondentele ebraice *ṣithiy* și *ereb*, utilizate doar împreună, nu se găsesc în BH decât în acest pasaj, unde se repetă de opt ori (vv. 48–50). Ce anume desemnau ele în realitate este imposibil de precizat cu exactitate, căci au fost percepute ca sinonime încă de primii interpréti: LXX ὁ στῆμων 'urză' / ἡ ψότη 'idem', IER. *stamen* 'urză' / *sublegumen* 'idem'. În general, pentru a se face o distincție referențială, traducătorii au considerat că este vorba de cele două componente ale unei țesături, urză și bătătură (deși este greu de imaginat cum ar putea „lepra” numai una dintre elementele structurii unei țesături, lăsând-o neațină pe ecalață): *tesătură* / *lort* (ms. 45, BB, MICU, FILOTEI, ŞAGUNA), *bătătură* / *urză* (HELIADE), *urză* / *bătătură* (CORN., BIBLIA 1968), *tesătură* / *impletitură* (R–G), cf. *tissu* / *couverture* (BJ), *warp* / *worf* (KJV).

[51] lepră vătămată. Formulările stricăciune intențională (ms. 45, BB), misăile adeverătă (ms. 4 389), lepră statornică (MICU, FILOTEI, ŞAGUNA), lepră permanentă (HELIADE) re dau sintagmale λέπρα ἐμμονος (LXX) și lepră perseverans (IER.). Semnificația exactă a ebr. *mam'reth* (<ma'rār 'a cauza o suferință acută', GESENIUS, s.v.) este cel de 'malină, vătămat'or', cf. BJ *lepră contagioase*.

[52] lucru din piele. Pentru sensul special al subst. *vas* din ms. 45, ms. 4389 și BB cf. ST. L. FAC., p. 96.

[55] chiar dacă. În BH, LXX, IER., nuanța concesivă a enunțului este implicită.

[57] a înflorit, cf. supra, v. 25.

[59] legea, cf. 6, 9.

CAP. 14

[3] afară din tabără. Ritualul de purificare trebuia să aibă loc în afara spațiului comunitar. Purificarea bolnavului vindecat de „lepră” implica un ritual în care gesturile simbolice predominau față de măsurile igienice propriu-zise. Acest ritual aduce aminte, în unele privințe, de cel al consacrației preoților (cf. cap. 11–15) și a fost respectat întotdeauna cu sfîntenie. Isus însuși recomandă acest ritual leproșilor care vin să-i ceră vindecarea (cf. Mat. 8, 4; Luca 17, 11–14).

[4] lemn de cedru, LXX ξέδρος κέδρινος, IER. *lignum cedrinum*, OSTROG. ΔΡΕΞΟ ΚΕΔΡΟΚΟ, reprezentă specia de conifere *Cedrus*, specifică Orientului Apropiat (ebr. 'erez-<'āraz 'a fi puternic'). Forma veche *chedru*, existentă încă în texte rotacizante și la Coresi, vădește intermediarul slavon.

un fir stacojiu. În BH, ebr. *tōla'ath* desemna inițial un fel de larve sau viermi cu o culoare specifică, roșu închis (de aici IER. *vermiculus*), ajungind ulterior să desemneze, prin extrapolare, orice obiect vestimentar vopsit în această culoare (cf. STRONG, 8438). Transpunerea literală a condus la constituirea unei sintagme obscure în LXX: κεκλωσμένος κόκκινος (κεκλωσμένος < κλώθω 'a răscui', κόκκινος 'stacojiu'-<'άρχος, 'larvă (stacojie)'; de aici roșu *sucit* (ms. 45), roșu *impletit* (ms. 4389, BB) – încă o coincidență care ar indica utilizarea ms. 4389 de către revizorii finali, (desi în v. 6 apare în 4389 roșu *sucit* ca în ms. 45), roșu *răscuit* (MICU, FILOTEI, ȘAGUNA); *fir roșu* (HELIJADE). Cf. și Ies. 25, 4.

iso p, LXX ὑσσόπος, IER. *hyssopus*, OSTROG. ԱՌՈՎ. Termenul a intrat în limba noastră o dată cu primele traduceri de texte religioase din secolul al XVI-lea, fiind un imprumut din slavonă, care, la rindul ei l-a imprumutat din greacă. Etimonul primar este ebr. 'ezōbh. Isopul (*Hyssopus officinalis*) este un arbust cu flori de culoare albăstru închis, originar din Orient; se cultiva la noi ca plantă ornamentală. Crențele de isop, adunate într-un mânunchi, erau folosite în Israel cu o funcție echivalentă cu mânunchiul de busuioc în ritualurile bisericii noastre. Utilizat în ritualuri purificatoare, isopul a ajuns în cele din urmă să simbolizeze curățirea de păcat, ca în Ps. 51, 7.

[5] apă de izvor, în vechile traduceri românești *apă vie* după LXX ὕδωρ ζῶντος, IER. *aqua viventis*; în BH, expresia *hay mayim* 'apă vie' denumește apa luată dintr-o sursă curgătoare (izvor, riu), în opozitie cu apa de cisternă. Să observăm că în practicile magico-rituale din mediul popular românesc „apa neîncepută” era investită cu puteri magice.

[7] de șapte ori, cf. 4, 6. Exegeții au pus în valoare semnificațiile simbolice ale acestei ceremonii de purificare. Cele două păsări „vii” semnifică viață redată leporului, care fusese mort pentru comunitate. Aceeași valoare simbolică pare să aibă și celelalte elemente: „apa vie”, singele victimei ca sediu al vieții și culoarea roșie a firului stacojiu. Ramura de cedru, arbore incoruptibil, ca și cea de isop, semnifică faptul că fostul bolnav s-a curățit de „lepră”. Citeva ipoteze liberării celei de-a doua păsări, acutul acesta pare să figureze îndepărtarea și dispariția bolii. O ceremonie foarte asemănătoare regăsim la purificarea celui care s-a atins de un mort (cf. Num. 19, 6).

[8] să-si radă tot părul. Îndepărtarea totală a părului era considerată un act de igienă esențial. Herodot, *Istoria* II, 37, amintește că preoții egipteni, cărora li se impunea o curățenie perfectă, se rădeau complet din trei în trei zile.

[10] Dacă în versetele anterioare a fost descris ritualul purificării leporului în raport cu comunitatea, vv. 10–20 înfățează ritualul prin care fostul bolnav își restabilește relația sa cu Iahwe.

fară cusur, cf. 1, 3; 12, 17–25.
efă, cf. 5, 11.

frunte a făinii, cf. 2, 1.

Log, după ebr. *lōg*, unitate de măsură pentru lichide, echivalentă cu a douăsprezece parte dintr-un hin, ceea ce înseamnă între 5 și 7 decilitri. Echivalentul *păhar* din traducerile românești vechi se raportează la LXX κοτύλη 'vas mic; pahar', cf. HELIADÉ kotylă.

unt de lemn, cf. 2, 1.

[11] cortul intilnirii, cf. 1, 1.

[12] dar legănat, cf. 7, 14 și 30.

[13] într-un loc sfint. Indicația este inadvertentă, căci prințe „loc sfint” se înțelege altarul insuși; actul imolarei nu se putea petrece aici, ci undeva în fața sanctuarului, cf. 1, 11.

lucru preasfint, cf. 2, 3.

[14] Cf. 8, 23.

[16] de șapte ori, cf. 4, 6; 14, 7.

[18] să facă îspășire, cf. 4, 20.

[19] Vechele traduceri românești (inclusiv MICU, FILOTEI, ȘAGUNA) diferă în acest pasaj de LXX, IER. și BH, deoarece urmează îndeaproape textul din FRANKF.

[20] arderea de tot, cf. 1, 3.

prinosul de grine, cf. 2, 1.

să facă îspășire, cf. 4, 20.

[21] nu va fi în stare, cf. 5, 7.

dar înălțat, cf. 7, 14.

log, cf. supra, v. 10.

[22] turturtele... pui de porumbel, cf. 1, 14.

după cum li va da mină, cf. 5, 7.

[24] să le legene, cf. 7, 30.

dar înălțat, cf. 7, 14.

[25] Cf. supra, vv. 13–18.

[32] legea, cf. 6, 9.

nu-i dă mină, cf. 5, 7.

[34] plagă de lepră, cf. 13, 2.

Utilizarea același termen deopotrivă pentru o boală umană și pentru un simptom de corozione a peretilor caselor sub acțiunea unor ciuperci sau a unor factori de natură minerală reflectă credința în atotputernicia divină, ca sursă a unor nenorociri concepute ca „semne” și pedepse. Pe de altă parte, prescripția are un caracter prospectiv, referindu-se la etapa sedentarizării poporului ales în ţara săgăduitoare, moment ulterior celui cind este emisă porunca.

[38] să încuie casa timp de șapte zile. Formula este identică în BH și LXX cu cea folosită în 13, 4, spre a desemna izolare bolnavului de lepră. Ca și acolo, și aci perioada de așteptare este impusă pentru a se observa evoluția bolii.

[40] un loc necurat. Indicația nu are semnificație ritualică. Odată sedentarizați, evreii preluau configurația urbană obișnuită în Palestina și înainte de venirea lor, care includea și un loc din afară cetății, special amenajat pentru depunerea resturilor nefolositoare.

[41] tencuiala, cuvînt utilizat și în versetul următor, *lut* (ms. 45, BB) și *tārīnā* (ms. 4389, MICU, FILOTEI, ȘAGUNA, HELIADÉ), după LXX ὁ χοῦς 'lut', IER. *pulvis* 'tārīnā' (v. 41) și *lutum* 'lut' (v. 42), corespund ebr. 'āphār, termen care în BH înseamnă 'praf, pulbere', dar și 'lut folosit pentru tencuit, mortar' (STRONG., 6083). Tehnica tencuialei era bine cunoscută în Orientul Apropiat: atât mesopotamienii cit și egiptenii utilizau în acest scop un amestec de paie și lut. Pentru locuințele mai importante, ai căror pereți

urmau să fie pietași, amestecul mai cuprindea și gips, argilă roșie sau nisip alb, ingrediente care asigurau plasticitatea finisajului (cf. ALBRIGHT, p. 113).

[44] **lepră vătămătoare**, cf. 13, 51.

[45] În BH subiectul acțiunii are aici un caracter impersonal, și nu este preotul, cum lasă să se înțeleagă LXX și IER.

tencuială, cf. supra, v. 41.

loc necurat, cf. supra, v. 40.

[46] **incuiată**, cf. supra, v. 38.

[47] Specificarea „să fie necurat pînă seara” lipsește din BH și IER, dar apare în LXX, probabil sub influența versetului anterior. Oricum, conținutul v. 47 nu constituie o alternativă la cel al versetului anterior, ci o adăugire necesară.

[49] Cf. supra, vv. 4–9 și 20.

[54] **legea**, cf. 2, 9.

orice plăgă de lepră, cf. 13, 2.

pecingine, cf. 13, 30.

[55] **lepra veșmintelor**, cf. 13, 47–59.

lepra caselor, cf. 14, 33–48.

[56] **umflăturile**, cf. 13, 2.

bubele, cf. 13, 6.

CAP. 15

Cap. 15 conține o importantă secțiune prescriptivă, cea referitoare la igienă organelor sexuale. Fundamentarea sanitată a preșcripțiilor este inclusă în sistemul justificărilor religioase legate de necesitatea prezervării stării de puritate socială și ceremonială a comunității. Se apreciază că natura acestei legislații este unică în literatura Orientului Apropiat (HARRISON, p. 159). Capitolul se structurează în trei părți distincte: vv. 1–17 – igiena bărbatului; vv. 19–30 – igiena femeii; vv. 31–33 – concluzia generală.

[2] Pentru utilizarea eufemistică al subst. **trup** cf. 6, 10.

scurgere, *cursoare* (ms. 45, BB), *curăre* (ms. 4 389), *curgere* (MICU, FILOTEI, ȘAGUNA, R–G, BIBLIA 1968), după LXX ἡ βόσις IER. *fluxum*, OSTROG. ιεπλάμης. Termenii „braică pentru „scurgere”, subst. *zobh*, nu apare decit în *Leviticus* (cf. SIRONG, 2 101), ceea ce presupune că avea un caracter tehnic.

Cit privește natura microbiană a bolii, informațiile sumare din text nu permit o diagnoză absolut sigură. Cea mai probabilă pare să fie infecția gonoreică, produsă în tractul genital masculin de microorganismul *Neisseria gonorrhoeac*. În condițiile absenței unui tratament adecvat, vindecarea se poate produce, la un bărbat viușos, într-o perioadă începînd de la cîteva luni și pînă la un an. O altă „scurgere” poate fi determinată și de infectarea unei leziuni tuberculoare (cf. HARRISON, p. 160).

[3] Acest verset constituie o introducere la secvența (vv. 4–12) în care sunt enumerate cazurile cind bărbatul bolnav impurifică, direct sau indirect, obiectele cu care intră în contact. LXX reproduce aici conținutul din BH printr-o parafrază mai amplă.

[4] **bărbatul care are scurgere**. Numele bolnavului rămîne implicit exprimat în BH, ca și în IER. Autorii LXX creează adjecțivul substantivizat gr. ὁ γονοθύνεις ‘care are scurgeri seminale’ (γόνος ‘spermă’, θύνει ‘a curge’), reprobus analitic în BB prin expresia *celui ce cură sămînta*; se înlocuiește astfel opțiunea traducătorului inițial, cîci în ms. 45 apără adj. *infrînt* (preluat și în ms. 4 389: autorul acestei versiuni adaugă totuși glosa marginală explicativă *ce și-a vîrnat sămînta*, după OSTROG. ιεπλάμης έκμαλα). În DA, s.v. *infringe*, este înregistrat sensul ‘a căpăta sau a avea o scurgere’, cu indicația de circulație ‘medicina populară’: singura sursă cultă a acestui sens rarăsim este BB, căci, într-adevăr, și în alte locuri (cf., de exemplu, Num. 5, 2, II. Regi 3, 29), gr. ὁ γονοθύνεις rămîne echivalent în BB prin particiul *infrînt*, ca în ms. 45. Să cităm și opțiunea grecizantă a lui HELIADE: *gonoruele*.

„orice lucru. Pentru sensul ‘obiect’ al subst. *pas* din vechile trădceri românești, cf. 8, 10.

[7] **trup**. Ebr. *bâsăr*, redat automat în toate versiunile prin „trup” are în BH adesea sensul „membrum virile” (cf. 6, 10); în cap. 15 din *Levitic*, termenul apare de șase ori: în vv. 2, 3 și 19 este utilizat eufemistic pentru a desemna organul sexual masculin (și chiar pe cel feminin, în v. 20); în vv. 13 și 16 sensul este evident cel de „corp”. Aici, în v. 7, unii comentatori inclină spre utilizarea eufemistică, gîndindu-se la posibilitatea existenței unor persoane însarcinate cu îngrijirea organului infectat al bolnavului. Totuși, înțînd seama de context, mai probabilă este actualizarea sensului generic „corp”.

[8] **scuipa**. Acest gest semnifică în VT dispreț și respingere, cf. Num. 12, 14, Deut. 25, 9.

[9] ș.a., după LXX τὸ ἐπίστρυχον ‘șa’), IER. *sagma* ‘idem’, corespunde ebr. *merkâbî*, termen care desemnează în BH deopotrivă ‘șa’, dar și ‘scăun (într-un vehicol)’. Determinantul genitival *măgaritul* din BB se doarește confruntându-trădcerile din ms. 45 cu o versiune a LXX unde apare sintagma ἐπίστρυχον όνος, căci în FRANK. d determinantul lipsește.

[10] **se va atinge**, cf. 11, 24–25.

[13] **șapte zile**, cf. 4, 6.

apă de izvor, cf. 14, 5.

La israeliți, ca de altfel și la alte popoare antice, abluția rituală avea în primul rînd funcțiile culturale ale purificării morale și sufletești, și nu o strictă rațiune igienică. Pe aceste coordonate, la Ioan Alexandru întîlnim o emoționantă evocare a peisajului biblic, în poemul *Fânțâna*: „Tinea de fânțâna lui Iacob în Sihar / Cu ulciul grăbită / Din grădină casei pe lingă mormintul lui Iosif / Pe-o cărăruie de-un mileniu bătătorită / Psalmii nămîncă sopotindu-i pe cale / După ardoarea credinței / Tânără samarineană strămutată din Babilon / În pămîntul făgăduinței / Dezrädcinată din seminția ei umbă mult / Singuratică / Deznădăjduită se apucă de lege ca viața de vie / Sălbatică / În picioare călcătă de toți trecătorii hulită de tot satul / De-acum se țineea de fânțâna curîndu-se să i se / Vădească păcatul / Să se cufundă să o soarbă vânzoala / De ciutură lacrimi să se apuce avu îndrăzneala / Si tot venea să se limpezească într-ânsa s-o tulbere / Ulicorul în Murmur” (ALEXANDRU, I. MAR., p. 114).

[14] **a opta zi**, cf. 12, 3; 14, 10. **turturtele... pui de porumbel**, cf. 1, 14. **cortul intîlnirii**, cf. 1, 1.

[15] **jertfă pentru păcat**, cf. cap. 4.

ardere de tot, cf. 1, 3.

să facă îspășire, cf. 4, 20.

[16] **scurgere de sămîntă**. Sintagma ebraică *š'kab-hath zera* din BH desemnează o spermatoree normală, prin opozitie cu gonoreile infecțioase descrise anterior. Deși se utilizează același termen, în vv. 1–17 pare să fie vorba de pierderi seminale spontane, pe cind în v. 18 se face referire la ejaculația matrimonială. Cei doi termeni ai sintagmei ebraice, *š'kab-hath* ‘aptul de a sta intins’, figurat ‘copulărie’ (<*š'kab* ‘sta intins’ și *zera* ‘sămîntă’ au fost transpuși în mod literal în LXX :*κοῖτην σπέρματος*, literal, ‘patul seminței’, de unde, prin inversarea cazului gramatical al elementelor, componente, *sămîntă în pat* (ms. 45, ms. 4 389, BB), *sămîntă patul* (MICU, FILOTEI, ȘAGUNA). Ușor modificată, expresia reappeară în 18, 20; 20, 15; 22, 4 etc., Num. 5, 20..

[18] **scurgere de sămîntă**, cf. supra, v. 16. Considerarea actului sexual drept un fapt impur, care necesită purificare prin abluție, se regăsește la babilonieni și la arabi, după cum atestă Herodot, *Istorii*, I, 118.

[19] Cu acest verset începe expunerea regulilor privitoare la impuritățile genitale feminine. Vv. 19–24 tratează limitele normale ale funcțiilor sexuale ale femeii, vv. 25–27 abordează cazurile anormale, iar ultima secvență, vv. 28–30, tratează ritualul de purificare.

trupul, cf. supra, v. 7.

șapte zile. Există numeroase dovezi care atestă că la toate popoarele antice, ca și la societățile actuale de tip tradițional, perioada menstruală acordă femeii un statut special, în sfera sacrelui. Izolare prescrisă, pe lingă valențele cultuale, asigură femeii, implicit, și o perioadă de refacere a forțelor sale, măcinate în muncile casnice.

[24] **s e c u l c ă,** eufemism pentru desemnarea relațiilor sexuale.

Contextul face referire la declanșarea spontană a menstruației în timpul actului sexual, căci, în cazul intenției conștiente de apropiere sexuală în această perioadă, legea prevedea pedeapsa cu moartea (cf. infra; 18, 19 și 20, 18).

[25] Pentru hemoragiile înșimplătoare, prescripțiile rituale sunt identice cu cele legate de menstruația normală.

[26] Cf. supra, vv. 4 și 20.

[27] Cf. supra, vv. 5–6 și 21–22.

[28] Cf. supra, v. 13.

[29] Cf. supra, v. 14.

[30] Cf. supra, v. 15.

[32] **l e g e a,** cf. 6, 9.

s c u r g e r e, cf. supra, vv. 2–15.

s c u r g e r e d e s ă m i n ă, cf. supra, vv. 16–18.

[33] **s e c u l c ă,** cf. supra, v. 24.

CAP. 16

Întregul capitol este considerat ca o concluzie a părții a treia a *Leviticului*, deși el constituie o parte în sine, bine conturată între cap. 11–15 și 17–26. Conținutul acestui capitol se referă la mareea sărbătoare anuală denumită „ziua ispășirii”, care era celebrată în fiecare an în ziua a zecea a lunii a șaptea (cf. 23, 26–32). Scopul ritual al acestei sărbători era acela de a imploa iertarea divină pentru păcătolele întregii comunități israelite, a celor cunoscute, ca și a celor necunoscute sau învoluntare. Acest fapt explică planșarea prescripțiilor referitoare la marcea sărbătoare comunitară în încheierea enumerării „necurăteniilor” rituale. Numele ebraic al sărbătorii, *yom hakkippurim* (*yom 'zì', hakkippurim*, pluralul articulat al substantivului *kippur* ‘ispășire’ <rad. *kphr* ‘a șterge, a ispăși’, cf. 4, 20) nu apare decât în 23, 27–28 și în *Num.* 29, 11. Din faptul că, în contrast cu mareea să importanță ritualică, sărbătoarea zilei ispășirii este foarte rar invocată în textele vechi ale VT, s-a putut trage concluzia că ea nu a putut fi instituită înaintea perioadei exilului (BJ, p. 145, nota b). În calendarul mozaic actual, această sărbătoare ocupă un loc important și se numește *Yom kippur*.

[1] **m o a r t e a c e l o r d o i f i i,** cf. 10, 1–2.

[2] **p e r d e a, a c o p e r ă m i n t** (ms. 45, BB), **c a t a p e t e a s m a** (MICU, FILOTEI, ȘAGUNA), cf. 4, 6. Echivalentul zăveasă care apare în ms. 4389 (după OSTROG ვ პ რ ე ბ ა) era folosit în epoca drept sinonim perfect pentru „catapetesmă”, cum se poate vedea din lexiconul slavo-român al lui Mardarie Cozianul, din secolul al XVII-lea; termenul îl regăsim și în *Pravila de la Gowora* (cf. TIKTIN, s.v.).

c a p a c u l d e a u r, echivalare descriptivă după GN die *Deckplatte* a ebr. *kapporeth*, termen tehnic în BH (de la rad. *kphr* ‘a șterge, a ispăși’, cf. 4, 20), dificil de tradus în limbile moderne. LXX ὁ ἰλαστήρος (<*ἰλάσκωμαι* ‘a ispăși’), IER. *propititorium* (<*πρόπλιτο* ‘a înduplacea divinitatea prin sacrificii’) și OSTROG օվ'կաշտէնին (*օվ'կաշտադի* ‘a purifică; a ispăși’) apelăază la o refacere etimologică internă a corespondentului ebraic, cf. *curășire* (ms. 4389), *curășitorul* (BIBLIA 1968). Alte opțiuni reprezentă preluările neologistice după IER.: *propititoriu* (HELIADE), *propitiator* (BJ), iar altele rezultă dintr-o echivalare conceptuală globală: *milostivitoru* (MICU, FILOTEI, ȘAGUNA), *capacul ispășirii* (CORN.). Soluția *acoperămintul* din ms. 45 și BB este nefericită, cu atât mai mult cu cit, într-un context imediat, apare un concept diferit desemnat prin același cuvînt.

chivot, cf. ST. L. FAC., p. 88, 90.

Obiectul sacră central al cultului mozaic primar, chivotul (lada sau arca) legămintului a fost construit pe muntele Sinai. Era considerat în Israel obiectul cel mai sacru, în care se păstra tablele legii lui Moise; fiind păstrat și apărat cu sfîrșenie în peregrinările neamului ales, chivotul legămintului a fost așezat în cele din urmă în templul lui Solomon (III Regi 8, 6–9).

Ca motiv poetic, figurind emoție mistică în fața prezenței divinului, acest element biblic îl regăsim reprezentat, împreună cu toate conotațiile sale mistice, în poemul *Raclă* de Ioan Alexandru: „Raclă aurie coajă de ou voal de nună / În giuguriile goale prescură se frâmăntă / Inviera eternă prezență / Nu mai are moartea consistență / Chibotul dus pe umeri sub mantie albastră / Cort în car trag boii întruparea noastră / Acoperămint stîlpul noaptea îl mischie focul / Ziua umbra sanctifică locul” (ALEXANDRU, I. MAR., p. 105).

[3] **j u n c e,** cf. 1, 5.

b e r b e c, cf. 1, 10.

j e r t f a pentru **păc a t**, cf. 4, 3–12.

a r d e r e a de **t o t**, cf. 1, 10–13.

[4] **t u n i c a** **s f i n ț i t ă**, cf. 8, 7.

n ă d r a g i de **i n**, cf. 6, 10.

b r ă u l de **i n**, cf. 8, 9.

[5] **a d u n a r e a** **f i i l o r** lui **I s r a e l**, cf. 4, 13.

[6] **s ă f a c ă** **i s p ă ș i r e**, cf. 4, 20.

[8] **s o r t i i.** Aruncarea zarurilor (ebr. *gorāloth*), prin care se sonda voința divină, se leagă probabil de cele două pietre sacre denumite *Urim* și *Thummim* (cf. supra, 8, 8).

Aza zel, ebr. *'azā'zēl*, este interpretat de exegetii moderne drept nume al unui demon despre care veclii evrei și canaaaneeni credeau că locuiește în zonele aride ale deșertului. Sensul ritualic al termenului – luind asupra sa păcatele poporului, acest animal le anantiza, purtându-le în desert – a fost transpus lexical în LXX prin adj. ἀποτύπως (<*ἀποτύπω* ‘a trimite’ și ‘a izgoni’), iar de IER. prin expresa (*caprus*) *emissarius* (<*emittō* ‘a trimite’ și ‘a izgoni’), de unde formularea *cel de slobozit* (ms. 45, BB, MICU FILOTEI, ȘAGUNA); transpunerea substantivă *cel al slobozirii* (ms. 4389) se datorează OSTROG ო წ ს ტ ე ნ ი მ ი. Tradiția talmudică promovează o explicație circumstanțială, ebr. *'azā'zēl* fiind interpretat ca ‘munte prăpăstios’. Cât privește expresa *țap ispășitor* în limba română, deși sursa primară este acest context biblic, el pare o achiziție modernă, după germ. *Sündenbock* (cf. DA, s.v. *ispășitor*).

Pentru a ilustra circulația motivului țapului ispășitor în poezia românească, am ales ALEXANDRU, I. MAR., volum în care acest motiv este pondere unei teme obsesive: „Tapului ispășitor i-au rămas numai slăvitele răni” (p. 68, *Imnul Moiseiilor*); „Cina de taină / Înțrețesupă panglicile de pe creștetul țapului ispășitor / În trudnică-mi haină” (p. 78, *Invocare*). „Fără metahală victimă tapul / Livrat pustiei pe creștet cu panglici albastre / Se-necășa pe drum impletică innocent asumată / Toate fărădelegile noastre” (p. 118, *Mantia*); „Moartea arhiereului țapul ispășitor gata de ieșirea-n / Pustie / Cu panglici multicolore pe cap să-i dea / De urmă fiarele să-l sfise / În răchi strins în straie de aur / Dogorește în sanctuar ca para / Până-l plâng și piptă desecându-se / Cu toate fărădelegile asupra lui țara / (...) În pridvor așezat păstor sub strungă în frunte la turmă / Tapul ispășitor în flăcările judecării din urmă” (p. 283, *Procesiune*).

La B. Fundoianu motivul tapului ispășitor intersectează cu motivul jertfii lui Abel: „Privește: văd în cimpuri sum de jertfă: / e Abel, și băiatul meu la jertfă. / Și el te roagă, cum te rog și eu, / să-i pleci o clipă sufletul spre dinsul. / E Abel, știu, și-i jertfa lui întreagă; / e țapul cel mai gras din ciți aveam, / și coarnele sunt cele mai mari coarne — / ai înca vreme cit mai e aimurg” (FUNDOIANU, P., p. 100, poemul *Psalmul lui Adam*).

[11] Marele preot era obligat ca mai întii să se purifice el însuși, pentru a putea apoi să medieze purificarea celorlați.

s ă f a c ă **i s p ă ș i r e**, cf. 4, 20.

[12] că d e l n iț ă. Spre deosebire de 10, 1, unde acest obiect ritual era denumit în toate versiunile românești prin *cădeleñiță*, aici este utilizat sinonimul *căje*, împrumut după neogr. *χατζή* și

atestat pentru prima dată într-un catastif din anul 1588 (cf. CUV. D. BĂTR. I. 144). Acești doi termeni sunt utilizati alternativ în cuprinsul BB.

altarul, cf. 1, 5.

tâmice înmiresmată, cf. 4, 7.

perdea, cf. supra, v. 2.

[13] capacul de aur, cf. supra, v. 2.

chivot, cf. supra, v. 2.

mărturie, LXX μαρτυρία, IER. *testamentum* redau ebr. 'edhāth' 'mărturie', substantiv care foarte adesea desemnează în BH tăblițele din piatră pe care erau gravate cele zece porunci (cf. Ies. 31, 18). Aceste tăblițe sacre erau păstrate în chivotul de aur, numit de aceea, adesea, *chivotul mărturiei*.

[14] să stropească de șapte ori cu singe, cf. 4, 7.
capacul de aur al chivotului, cf. supra, v. 2.

[16] să facă îspășire, cf. 4, 20.

cortul întilnirii, cf. 1, 1.

[17] întreaga adunare a lui Israel, cf. 4, 13.

[18] altarul care se află în fața Domnului. Textul ebraic nu lasă să se înțeleagă clar la care dintre altare se face referire: cel pentru arderile de tot situat înaintea cortului întilnirii, sau cel pentru arderea tămîiei, situat în interiorul cortului (cf. 4, 7). Comentatorii evrei optează pentru ultima interpretare, în vreme ce majoritatea comentatorilor creștini inclină spre cealaltă posibilitate.

coarnele altuarului, cf. 4, 7.

altar, cf. 1, 5.

[19] să stropească de șapte ori, cf. 4, 6.

[20] În LXX se menține ultimei propoziții din verset mai apare secvența „pentru preoți”, absență în BH și IER.

[21] să-și pună amindouă mîinile pe capul ta-

pului, cf. 1, 4.

să mărturisească asupra lui, cf. 5, 5.

[24] să facă îspășire, cf. 4, 20. În LXX, la sfîrșitul versetului este adăugată secvența „pentru preoți”.

[25] grăsimea jertfei, cf. 3, 3-4; 4, 8-10.

[26] A z a z e l, cf. supra, v. 8. Sintaxa defectuoasă din ms. 45 și BB se datorează transpunerii literale a textului din LXX.

[29] lege veșnică, cf. 2, 17.

luna a șaptea. Întrucât, în calendarul ebraic, luna primă a anului era plasată în martie-aprilie, ceea de-a șaptea lună (ebr. *lîri*) cădea la începutul toamnei, în septembrie-octombrie, în sezonul plorilor. Luna această era socotită lună sabatică, activitatea curentă reducindu-se la minimum. Începând cu o cincisprezecea zi a acestei luni, se celebră și sărbătoarea corturilor (cf. 23, 34).

z i u a a z e c e a. A zecea zi pare să fi fost ziua preferată pentru orice sărbătoare, cf. Ies. 12, 3.

să vă smeriți sufletele, după LXX ταπειώσετε τὰς ψυχὰς, IER. *affliget animos vestros*, OSTROG ποκόρηθε Α[Σ]μαρά. În BH, ebr. 'anāh este un verb polisemantic, cu sensul central 'a supune unei acțiuni opresive', echivalat prin gr. ταπεῖω 'a umili', lat. *affligo* 'a izbi' și slavon. ποκόρηθε 'a supune'. Expresia ebraică 'anāh nephēš' are sensul literal 'a-și îndurera sufletul' (cf. GESENIUS, s.v. 'anāh') și desemnează în BH ansamblul diseritelor mortificări (reducerea hranei, suprimarea relațiilor conjugale etc.) pe care israeliții credincioși și le auto-impuneau în semn de căință și obedieneță, în toate ocaziile prescrise de lege. Starea de post începea seara și îneca în seara zilei următoare. Cf. BJ *vous jeunerez*, R-G, BIBLIA 1968 să postili.

Interzicerea oricărei activități era o prescripție obligatorie pentru sabat (cf. Ies. 20, 8-10), ca și pentru orice zi de sărbătoare (cf. 23, 21-25-28-35). Pe lîngă asigurarea odihnei, scopul acestei prescripții era acela de a asigura starea de reculegere necesară participării la serviciul divin.

c el d e-a l e a s e i. În BH, sintagma 'am hā'areṣ ḥom al pâmiștului' desemnează pe cetățeanul israelit, în opoziție cu străinul acceptat să trăiască în cadrul comunității evreiești. Sintagmele românești *cel den pămînt* (ms. 45), *cel de loc* (BB), în sensul de 'indigen', care apar frecvent în VT (cf. 18, 3, 29 etc.); reproduce analitic LXX ὁ κατόχος σι καὶ ἔγχωρος.

s t r â i n u l, după LXX ὁ προσήλυτος 'străin stabilit în țară', IER. *advena idem*, BH *habēr* 'străin'. Pentru sensul 'străin' al rom. *nemernic* (ms. 45, BB) și *vinelic* (ms. 4389), cf. ST. L. FAC., p. 87.

[30] va face îspășire, cf. 4, 20.

[31] c e a m a i i n s e m n a tă z i d e o d i h nă. În BH, expresia *šabatî šabâthôn* rezultă din juxtapunerea a două cuvinte diferite cu același radical, structură care are funcția stilistică-gramaticală de a exprima superlativul sau intensificarea unei acțiuni (cf. GESENIUS, s.v. *šabâthôn*). Inexistența în limbile indo-europene a unui procedeu similar a impus traducătorilor, ca transcripție literală, relația determinativă genitivală: LXX στρέβετα σαββάτων, OSTROG εθεοτα εθεοτη, de unde simbete simbelor (ms. 45), simbele simbelor (BB, HELIADE), simbăta simbelor (ms. 4389, MICU, FILOTEI, ȘAGUNA). Pentru claritate, interpretările moderne preferă phrasele explicative: LUTHER ein hochheiliger Sabbat, KJV a sabbath of rest, BJ un repos sabbatique, CORN, sabat de odihnă, R-G zt de odihnă desărîștă, BIBLIA 1968 cea mai mare zt de odihnă.

[32] miruit, cf. 4, 3.

s fin it, cf. 8, 22 și 23.

[33] întreaga adunare, cf. 4, 13.

le ge veșnică, cf. 3, 17.

CAP. 17

[2] Iui Aaron și fiilor săi, cf. 1, 5.

[3] cineva. În ms. 45 și BB, se menține *om*, *om* reproduce LXX ἔνθρωπος, ἔνθρωπος, care, la rîndul ei, reprezintă o calciere sintactică a unui procedeu ebraic: ebr. 'iyš wâ'iyš (literal 'omul om') semnifică pronumele nedefinit 'fiecare, oricare, cineva' (cf. GESENIUS, s.v.). Deși exigența clarității ar fi reclamat o echivalare după sens, principiul literalității a fost destul de puternic pentru a impune păstrarea sintagmei originare pînă la MICU (unde, în notă, astăzi explicația: *om*, *om*, *audecă fiesfecarele*), FILOTEI, ȘAGUNA și HELIADE.

strâini, cf. 16, 29; 18, 3.

[4] Față de BH, IER. și versiunile moderne, LXX și OSTROG prezintă în acest verset un text mai detaliat, urmat îndeaproape de traducătorii români.

b i n e p r i m i t ū, cf. 1, 3.

m i r e a s mă p i ă n tă, cf. 1, 9.

d a r D o m n u l u i, cf. 1, 2.

să fie îndepărtat, cf. 7, 20.

[5] j e r t ū d e p a c e, cf. 3, 1.

[6] să stropească cu singele jertfei, cf. 3, 2.
m i r e a s mă p lă c u tă p e n t r u D o m n u l, cf. 1, 9.

[7] d e m o n i i. Termenul din BH pe care IER. îl traduce prin *daimones* (cf. KJV the devils, GN Dämonen) este ebr. *sâ'ir* (aici în forma de plural *s'tyryim*), care înseamnă, de obicei, 'lap'. Unii interpréti socotesc că prin „lap” se denumește aici mîieile zeității ale locurilor pustii (cf. LUTHER *Feldgestern* 'spiritul ale cîmpului', BJ *satyrs*), iar alii văd aici o trimiterie la una din cele opt divinități.

principale din Egipt, zeul cu chip de cap, pe care evreii puteau să-l împrumute în vremea captivității egiptene. Oricum, avem de-a face cu o desemnare disprețuitoare a zeilor falși. În LXX a fost preferată echivalarea printr-un eufemism, gr. ματζίος 'van, inutil'; de aici sintagmele *cei de nimic* (ms. 45, ms. 4389), *cei indeșărti* (BB) și *deșerți* (MICU, FILOTEI, ȘAGUNA), *cei vani* (HELIADE).

s e d e s f r i n e a ză, Rom. *a curvi*, după LXX ἐκπορνεύω 'a se prostitu', IER. *fornicari* 'idem', BH זָנָה 'a comite un adulter', este termenul consacrat în întregul VT pentru a sugera infidelitatea religioasă a poporului ales față de Dumnezeul său.

l e g e v e ș n i că, cf. 3, 17; 6, 18; 7, 35.

[8] **c i n e v a / o m , o m**, cf. supra, v. 3.

s t r ā n i l, cf. 16, 29; 18, 3.

[9] **a c e l o m**. Pentru sensurile speciale ale subst. *suflet* cf. 2, 1. **să fie îndepărtat**, cf. 7, 20.

[10] **c i n e v a / o m , o m**, cf. supra, v. 3.

În BH, în tot pasajul care începe cu acest verset, este folosită pers. I. sing., pentru că Iahwe este cel care vorbește.

v a m i n c a o r i c e f e l d e s i n g e. Interdicția de a consuma singe sub orice formă constituie o lege arhaică, anterioară lui Moise. În *Fac.* 9, 4, lui Noe și familiei sale li se interzice cu desăvârșire consumarea singelui. Considerat sediu și simbol al vieții (cf. infra, v. 11), singele erau elementul cu cea mai importantă semnificație în ritualistica jertelor (cf. 1, 5).

t i m i v o i i n t o a r c e f a t a. Expresiile *voi pune obrazul mieu* (ms. 45, BB), *voi pune fața mea* (ms. 4389, MICU, FILOTEI, ȘAGUNA, HELIADE) reflectă cu fidelitate LXX ἐπιστήσω τὸ πρόσωπόν μου și IER. *obfirmando faciem meam*, care transpun literal expresia idiomatică din BH נְתַחֵן פָּנִים בַּהּ, folosită frecvent în VT, și doar în legătură cu Iahwe, pentru a desemna supărarea divină (cf. GESENIUS, s.v. *pānāh*).

[11] Întregul pasaj care reincepe cu v. 11 pune mari probleme de interpretare, în special datorită polisemiei ebr. *nephesh* 'suflet', dar și 'viață', reprobus literal în LXX prin φυγὴ iar în IER. prin *anima* (cf. 2, 1). În contextul de față, majoritatea interpretelor optează pentru sensul 'viață' (BJ, GN, R-G, BIBLIA 1968). Ca sediu simbolic al vieții, singele dețin o mare putere expiatorie; fiind oferit pe altar lui Iahwe, singele animalului jertfit în asupra sa păcălit suplicantului. Prefigurat aici în forma sa primară, principiul ispășirii-substituției se va împlini la nivelul cel mai înalt în jertfa christică supremă (cf. Rom. 5, 10-11). Prin sacrificarea vieții sale – simbolizată prin singele vărsat pe cruce – Isus Cristos oferă viață veșnică omului corupt, purificându-l de păcate și restituindu-i starea de împăcare cu Dumnezeu.

să facem îspășire, cf. 4,20.

[13] **c i n e v a / o m , o m**, cf. supra, v. 3.

[14] **să fie îndepărtat**, cf. 7, 20.

[15] **o r i c i n e / s u f l e t u l**, cf. 2, 1.

m o r t ā c i u n e, cf. 5, 2; 7, 24.

cei ai casei, cf. 16, 29.

să poarte povara păcatului, cf. 5, 1.

CAP. 18

După expunerea tuturor imprejurărilor posibile de impurificare cere monială, cap. 18 abordează impurificarea morală și consecințele sale. Atributul „sfînteniei”, o trăsătură prin excelență morală, ca și prescripțiile sexuale care urmărează, reprezintă un imens pas înaintă față de cuturele primitive ale egiptenilor și mesopotamienilor în cadrul căror aberațiile sexuale, adulterul și incestul nu erau recunoscute ca atare, ba mai mult, aveau chiar o funcție cultică.

S-a observat că, din punctul de vedere al structurii literare, acest capitol amintește mult de tratatele de suzeranitate între monarhul hittit și vasalii săi, forme literar-juridice care derivă, la rindul lor, din surse mesopotamiene (cf. HARRISON, p. 181).

[2] **E u s i n t D o m n u l , D u m n e z u l v o s t r u**. Această formulă, relativă ca un refren în acest capitol și în următoarele conține justificarea teologică a comandamentelor privitoare la punțitatea morală.

[3] **a t i f o s t s t r ā i n i**. După DLR, s.v., cea mai veche atestare a sensului 'a pribegi, a rătăci' al rom. *a nemernici* se află în BB. Întrucât revizorii finali ai textului au preluat termenul din ms. 45, putem presupune că Milescu este cel care a creat acest derivat, pornind de la sensul etimologic al adij. *nemernic* (<slavon. *nemernik* 'strâin, pribeg'). Cf. 16, 29.

d e p r i n d e r i l e (ms. 45, BB), **nărăruri** (ms. 4389), **obi c i u r i** (MICU, FILOTEI, ȘAGUNA), **datini** (HELIADE) corespund LXX ἐπιτηδεύματα 'obiiceuri, datine'. OSTROG ΤΡΑΠΕΝΙΑ 'idem'. Ebr. *מְאַשֶּׁךְ* din BH are sensul 'activitate, ocupație'.

l e g i l e, în toate traducerile românești, echivalentă LXX τὰ νόμιμά 'legile', IER. *legitima* 'prescripții legale', OSTROG ΒΑΚΟΝΙ 'legi'. În BH, ebr. *לֻקָּם* (<*לֹעֲקָה* 'a grava, a sculpta') desemnează regulile comportamentale prescrise de autoritatea constituită și expuse în locuri publice.

[4] **j u d e c ă ș i l e** (ms. 4389, MICU, FILOTEI, ȘAGUNA, HELIADE), **giudecătele** (ms. 45), după LXX τὰ ψηφίατα 'judecăți'. IER. *iudicia* 'idem', OSTROG ΝΟΕΔΑΚΗΝΙΑ 'idem', corespund ebr. *מִשְׁפָּט* 'verdict, judecătă' (<*שְׁפָט* 'a judeca, a pronunța o sentință'). Termen care în BH semnifică o decizie juridică fundamentală pe tradiție sau pe autoritatea judecătoarească, poniscopală sau regală.

p o r u n i c i l e, în toate vechile traduceri românești, după LXX τὰ προεστάγματα 'ordin, comandament', IER. *praecepta* 'idem', OSTROG ΒΑΚΟΝΙ 'idem'. În BH este utilizat aici ebr. *לֻקָּם*, același termen tradus în versetul anterior prin „lege“.

[5] Sunt reluate, pentru a fi întărite, comandamentele enunțate în versetele anterioare. Respectarea lor asigură individului o viață pură în lumea imediată. Versetul conține deopotrivă și o importanță prefigurare a motivației spirituale neotestamentare supreme: obținerea vieții și a păcii veșnice (cf. Rom. 8, 6).

[6] **n i m e n i / o m , o m**, cf. 17, 3.

r u d ă a p r o p i a t ă. Expressia corespondentă សំរាប់ប៊រុោ din BH se traduce literal 'carnea propriului său corp' și semnifică în context 'rudă apropiată' (cf. BJ *sa proche parente*, LUTHER, GN *Blüherwandte*). Ebr. *bāsār*, termen polisemantic frequent folosit în BH are, pe lângă sensurile 'carne' și 'organ sexual' (cf. 6, 10), și pe acela de 'creatură'. Aici, întreaga sintagmă creează imaginea unei identități de singe și carne a bărbatului și a femeii, manifestată în special în unirea conjugală. Astfel concepută întrudirea, interdicția incestului apare logică: carne și singele unuia și aceluiași individ nu se pot autofecunda! În exprimarea grecoaică *ale sale trupul său* din ms. 45 și BH se datorează transpuneri literele după LXX οὐκέται σωρός αὐτοῦ, iar opțiunea *večin* din ms. 4389 reflectă OSTROG ΕΛΙΖΑΓΤΗΝΑ și IER. *proximus* (cf. 6, 2). Cf. și rudente de ale *trupului său* (MICU, FILOTEI, ȘAGUNA), *familiar (apronape)* al singelui său (HELIADE).

[7] **a d e s c o p e r i g o l i c i u n e a**, **să descopere rușinea** (ms. 45, BB, MICU, FILOTEI, ȘAGUNA), după LXX ἀποκαλύψεις τοῦ σχηματούντος. IER. *revelare turpititudinem* (cf. HELIADE *a dezveli turpititudine*) este o expresie eufemistică pentru desemnarea actualului sexual (cf. LUTHER *geschlechtliche Umgang haben*, GN *geschlechtlich umkehren*); apare de 23 de ori în cap. VIII-XXIII. Subst. *er'vāh* din BH are sensul propriu 'golicuine' (cf. KJV *nakedness*, BJ *la nudité*) și pe cel figurat de 'rușine', fiind utilizat frequent în VT ca desemnare pentru pudenda hominis.

[8] Prima și ultima secvență din verset lipsesc în BH unde aici ca și în vv. secvente, discursul se constituie ca o enumerare.

[11] Căsătoria între frați, chiar consanguini, nu era un lucru neobișnuit în Orientul Apropiat, cîpătind, în epocii istorice, chiar o semnificație culturală: la egipteni, căsătoria între frați în cadrul familiei regale a fost respectată ca o cutumă sacră pînă la dizolvarea statului antic. Reminiscențe mitico-simbolice ale unei adesfogamii rituale străvechi regăsim și în folclorul românesc, în special în diferitele variante ale cîntecului epic *Soarele și luna*. Nici vechii evrei, de dinaintea lui Moise nu vedea într-o astfel de uniune un incest, de vreme ce Avraam însuși o prezintă pe soția sa în calitate de soră (Fac. 20, 12). Supărarea lui David la afărarea veștilii că fiul său Amnon și-a violat sora, Tamar (IV Regi 13, 21), ar fi un indiciu că ascinența căsătorii erau privite ca ilegale în cîndă de la începutul

monarhiei. S-a emis și ipoteza că acțiunea lui Amnon nu este rezultatul unui impuls erotic ci al unui plan bine conceput de a usurpa domnia tatălui său (HARRISON, p. 187).

[12] Înainte de exod, căsătoria dintre nepot și mătușă era acceptată: părinții lui Moise și ai lui Aaron însăși aveau între ei această relație de rudenie (cf. Ies. 6, 20).

[14] Pentru a desemna pe soția unchiului patern, BH utilizează în acest loc subst. ebr. *dôd'hah*, forma feminină a subst. *dôd* 'unchi' (STRONG, 1733). În traducerile românești, subst. *rudă* (*rudenie* în 20, 20) corespunde LXX *συγγενής*.

[15] Uniunea sexuală sau căsătoria unui bărbat cu 'nora' sa era interzisă și în epoca de dinainte de exod. După moartea fiilor săi, Iuda, unul din filii lui Iacob, își trimite nora văduvă înapoi, la părinții ei. Tinăra femeie utilizează în vicleșug pentru a-și seduce socrul și a perpetua astfel spăta fostului ei bărbat (Fac. 38, 1 și 26).

[16] O excepție de la această poruncă este prevăzută în *Deut.* 25,5–10: dacă un bărbat moare fără a avea urmași, frațele său avea obligația de a se căsători cu cununata sa rămasă văduvă, pentru a perpetua seminția fratelui său. Primul bărbat rezultat din această uniune era considerat urmășul de drept al celui decedat. Instituția leviratului era larg răspândită la popoarele antichității. Pentru poziția christică față de această problemă cf. *Mat.* 14, 3–4; 22, 22–33.

[17] Restriția este clară: nu este permisă căsătoria, fie că simultană sau succesivă, a călăușii bărbat, cu o femeie și cu alta ei. În BH, expresia „a luna o femeie” are sensul tehnic de „a se căsători”. După ebr. *lāqad* 'a luna' (însoțit uneori de subst. *'isah* 'femeie'), sensul 'a se căsători' a fost transferat și asupra LXX *λαμβάνω*, 'a luna', IER. *accipio* 'a primi' și rom. *a luna*.

n e g l i u r e. Opțiunea *păgălnătoare* (ms. 45, BB) este o echivalare fericită a LXX *ἀστριψεις* 'imprietate, sacrilegiu' și a fost păstrată și de MICU, FILOTEI, ȘAGUNA. În BH, ebr. *zamāh* 'crimă odioasă' este un derivat de la rad. *zāman* 'plănuiri, a urzi (o crimă)' și se regăsește de douăzeci și două de ori în întregul VT pentru a desemna fapte reprobabile de orice natură. În 19, 29 și 20, 14, unde ebr. *zamāh* reapare, LXX a optat pentru subst. *ἀρπάζω*, de unde, în toate traducerile românești, rom. *fărădelege*.

[18] Conținutul acestui verset nu pare să aibă un conținut restrictiv absolut. Recomandarea de a nu se căsători simultan cu două surori privind mai ales necesitatea de a prezerva bunele relații dintre surori, ferindu-le de a deveni rivale, cum s-a întâmplat cu Lea și Raheila, soțiiile lui Iacob (Fac. 29, 23–30).

p o t r i v n i că, după BH *tsārāh* 'adversară, rivală' (cf. GENIUS, s.v.); sintagma *rívñotare impotriva* din ms. 45 și BB (care reapare în forma *impotriva rívñotare in Sir.* 26,7) reprezintă un cal lexical de structură, după LXX și *ἀντίκηλος* 'rivală' (*ἀντί* 'impotriva', *κήλος* 'ardoare; zel, rívñă'). Alte opțiuni: *ftloare* (MICU, FILOTEI, ȘAGUNA), *rivală* (HELIADE, CORN.), *dusmană* (R–G), *concupină* (BIBLIA 1968).

[19] Contactul sexual pe durată perioadei menstruale era considerat nu doar sursă a necurăteniei ceremoniale (cf. 15, 24), ci și un mare păcat pentru ambii parteneri (cf. Iez. 18, 6; 22, 10).

v r i m e a s o r o c u l u i, cf. 12, 2; 20, 18.

[20] Adulterul era privit ca un păcat capital și interzis expres în cele zece porunci, ca o ofensă adusă integrității individului și a proprietății sale (Ies. 20, 14 și 17).

a p r o a p e l e, cf. 6, 2.

p a t u l s e m e n ţ i i t a l e, cf. 15, 16.

[21] **M o l o h.** Numele ebraic *moloch* (*molök* sau *melek*) semnifică în BH noțiunea de 'rege, șef suprem' (de la rad. *malak* 'a domni') dar este și numele zeității supreme a canaanitilor. Traducerile moderne optează pentru utilizarea acestui nume propriu, pe cind LXX a folosit numele comun *έρχον* 'șef', de unde *botariin* (ms. 45) *botari* (BB), *căpetenți* (MICU, FILOTEI, ȘAGUNA), *principale* (HELIADE). În ms. 4389 *domnul Idolului*, reflectă OSTROG KHAŠT ḤADOLH 'căpetenie idol', cf. IER. *idolus Moloch*. Indicația *Moloch* în nota marginală din acest manuscris este însă preluată cu siguranță dintr-o notă marginală identică din OSTROG, unde se trimită la un pasaj din IV *Regi* 23, 10, în care se condamnă acest sacrificiu cumplit. Cât privește forma concretă a incinerării copiilor în cadrul acestui ritual păgân, curcurile sunt neclare, neputindu-se stabili dacă erau mai întâi uciși

sau erau arși de vii. În special ammoniții transiordanieni adorau pe acest zeu. Săpăturile arheologice pe locul vechii capitale ammonite, Rabbath-Ammon au adus dovezi clare în legătură cu această practică inumană (cf. HARRISON, p. 190). Interdicția prin lege a unor asemenea sacrificii în numele lui Israël se intemeiază, pe de o parte, pe porunca „să nu ucizi” (Ies. 20, 13) și, pe de altă parte, pe ultragerice imaginii divine din om (cf. GREEN, passim). Porunca pe care o primește Avraam de a-și sacrifică fiul, Isaak, pe un altar al arderilor de tot — nedusă la înălțare — are semnificația unei încercări suprême a credinței în atotputernicia divină (Fac. 22, 2).

In simbolistica modernă, numele *Moloch*, utilizat adesea și ca substantiv comun, a ajuns să semnifice metonimic, cu referire la oameni, idei, realități etc., ceva lipsit de consistență, de justificare sau de legitimitate. Ioan Alexandru, în poemul *Imnul Motseilor*, folosește ca adjecțiv acest nume biblic: „In straie scăldătoare vinețiu pe umere valahe / Cu clopoței în poale în zimzăit subfire / Din duh alungă-nit-una idolatrii molochie” (ALEXANDRU, I. MAR., p. 67).

e u s i n t D o m i n u l; cf. supra; v. 2.

[22] Pentru utilizarea eufemistică a noțiunii „a se culca”, cf. 15, 24.

Homosexualitatea era o practică destul de răspândită la popoarele antice, atitudinea morală și religioasă diferind de la o cultură la alta. În cultul mesopotamian al zeiței Istar, dubla homosexualitate pare să fi jucat un rol important, funcția sacră a preoților și preotescelor acestor divinități implicând astfel de practici sexuale. Cartile *Pentateuhului* abundă de fapte și aluzii că populațiile canaanéene practicau homosexualitatea ritualică (cf. Deut. 23, 17, III *Regi* 14, 24 etc.). Alte populații interziceau pederastia prin lege, după cum dovedesc unele texte juridice asiriene, care prevedeau castrarea pentru un homosexual incurabil (PRITCHARD, p. 181). Hititi tolerau pederastia, cu excepția violentelor unui fiu de către tatăl său, faptă privată ca o crimă capitală. Vechii egipteni respingeați perversiunile sexuale de acest tip, deși unele indicații atestă violențe de natură sexuală asupra inamicilor înfrânti în bătălie. În VT cauzul cel mai complex de homosexualitate este cel legat de orașul Sodoma (Fac. 19, 5 și urm.). Implicații homosexuale par să sugereze, după cum recunoște chiar și unii interepăți talmudiști, relațiile dintre David și Ionatan sau dintre Iosif și Putifar. În unele cercuri lesbiene moderne se invocă, deși justificare religioasă a comportamentului homosexual, puternica afecțiune dintre Noemi și Rut. Legiferarea mosiaică interzice fără echivoc homosexualitatea, pedeapsa prevăzută fiind moartea (cf. infra, 20, 13). Aceeași atitudine se regăsește în NT, apostolul Pavel condamnându-pe homosexuali pentru obiceiurile lor (Rom. 1, 27; I Cor. 6, 9, I Tim. 1, 10).

u r i c i u n e. Aici, ca și în VII, 21, subst. *uriciune* (ms. 45, BB) echivalăză gr. *βθέλνυγξ* 'lucru care inspiră dezgust'; corespondentul din BH este însă diferit: ebr. *tōw'ēbhah* 'lucru abominabil'.

c u p a t r u p i c i o a r e, cf. 7, 21.

v â r s i n d u - i s ă m i n ț a, cf. 15, 16.

[23] **s p u r c ă c i u n e.** În BH aici se utilizează un nou termen pentru a denumi acțiuni reprobabile de natură sexuală: ebr. *tebel*, literal 'amestecătură', p. ext. 'confuzie; bestialitate'. Sensul exact al termenului reprezintă o justificare implicită a condamnării bestialității în cadrul comportamentului sexual uman: omul a fost orinduit de Dumnezeu să stăpînească asupra animalelor și, de aceea, orice deviație de la legile stabilită pentru relațiile sexuale (Fac. 2, 24; 4, 1 etc.) este un păcat capital, căci introduce confuzie în ordinea cosmică. Deși prin gr. *μωρός* 'impur, infam' și lat. *scelus* 'crimă, nelegiure' în LXX și în IER. se realizează o diferențiere lexică față de v. 22, în ms. 45 și BB termenul *uriciune* corespunde ambeilor situații. Bestialitatea era detectată între evrei și considerată o perversiune; pedeapsa prevăzută de lege era moartea (Ies. 20, 19; Lev. 20, 15–16).

[24] **a c e s t e f a p t e.** Toate aberațiile sexuale enumerate anterior constituie surse de pingărire și impiedică relațiile normale cu Dumnezeu.

n e a m u r i l e. Pentru sensul 'popor' al subst. *limbă* cf. ST. L. FAC., p. 95. Înlocuirea lui *limbă* prin *neam* în acest context începe deja cu MICU.

Popoarele alungate de evrei la venirea lui Avraam în Canaan și la revenirea lor din captivitatea egipteană sunt enumerate în Fac. 15, 19–21 și, respectiv, în Deut. 7, 1.

[25] **a m p e d e p s i t - o** pentru fărădelege a lor. În acest context, BH folosește un verb cu sensul primar 'a supravegherea', al cărui sens derivat, contextual, este cel de a interveni impotriva cuiuia'; împreună cu componentul 'păcat', 'fărădelege', întreaga expresie are semnificația globală 'a pedepsii pe cineva

pentru păcatul său', cf. BJ *j'al sanctonné sa faute*. Frazarea declară din ms. 45 și BB reflectă înțelegerea aproximativă de către traducători a gr. ἀνταποδίδωμι 'da în schimb; a răsplăti' (άντι 'impotriva', δίδωμι 'a da') din LXX ἀνταπέδωνα ἀδικίαν αὐτοῖς. O calchieră surprinzătoare întâlnim și la HELIADE: *am dat în apoi iniquitatea ei*. Autorul ms. 4389, utilizând vb. *a plăti*, dovedește înțelegerea adecvată a verbului ΕΚΣΑΔΤΗ 'a restitu; a răsplăti' din OSTROG. Corectă este și interpretarea lui MICU (urmat de FILOTEI și ȘAGUNA): *le-au răsplătit lor nedreptatea*.

i-a vărsat. În BH, expresia „*vomă*” este folosită pentru a exprima oroaarea extremă față de astfel de crime: insuși pământul nu-i poate suporta pe săptuitorii unor păcate abominabile.

[26] cel de-al casei... străinul, cf. 16, 29; 18, 3.

[27] nelegiuirile, cf. supra, v. 17.

[28] Din punct de vedere retoric, acest verset este, prin conținut, o consecință a versetelor anterioare, ceea ce explică și structurarea sintactică în cadrul unei ample perioade.

neamurile/limbile, cf. supra, v. 24.

[29] oricine/sufletul, cf. 2, 1.

să fie îndepărtați, cf. 7, 20.

[30] să vă supuneți poruncilor mele, cf. 8, 35.

legile urite, cf. supra, v. 3.

eu sunt Domnul, cf. supra, v. 2.

CAP. 19

Acest capitol poate fi considerat o continuare a celui precedent: după discieri referitoare la disoluția morală produsă de infracțiuni din sfera sexualității, legislatorul ia în discuție acum alte tipuri de immoralitate, care degradență pietatea și simțul dreptății, bunătatea și onoarea individului. Deși nu par orinduite după o logică de prestabilită, toate aceste recomandări sunt reunite într-un cod moral având ca fundament principiul „eu sunt Domnul”, enunțat mereu ca un leit-motiv.

[2] întregii adunări, cf. 4, 13.

fiți sfinti, cf. 11, 44.

[3] să cinsteașcă/să se teamă, LXX φοβείσθω, IER. *tineal*, OSTROG *да констана*. Verbul ebr. *yāre'* 'a (se) teme' exprimă aici relația fundamentală de respect și venerație, al cărei obiect sunt părinții (cf. Ies. 20, 12, Mat. 15, 4, Efes. 6, 2) sau Dumnezeu (cf. infra, 25, 17).

[4] idoli, după LXX εἴδωλα, IER. *idola*, OSTROG *идолы*. Sintagma *bodz̄ ctoplīl* din ms. 45, nejustificată de nici o versiune de control și înlocuită de revizorii finali, este frecventă în scrierile lui Dosoftei; pentru forma și etimologia subst. *bodz̄* cf. ST. L. FAC., p. 56. Corespondentul ebr. *εἴδηται* 'nimicuri, vanități' (formă de plural de la *εἴδη* 'nimic' <particula negativă *'al*', cf. STRONG 457) a fost considerat, într-o ipoteză interpretativă mai veche, ca un diminutiv peiorativ de la *ēl* 'dumnezeu' (SB, p. 101).

dumnezei vărsăți (ms. 4389, BB, MICU, FILOTEI, ȘAGUNA), *bodz̄ vărsăți* (ms. 45), *zel turnați* (HELIADE), sint sintagme care viziază orice reprezentare materială a unor divinități obținute prin turnare, cioplire, gravare etc. LXX χρυσός 'turnat' (<*χρυσός* 'a turna (un metal)' și IER. *constatilé* 'care este din metal topit' redau sensul literal al ebr. *māsekāh* (<*nāṣak* 'a vărsa, a turna' dar și, prin analogie, 'a da formă').

[5] jertfă de pace, cf. 3, 1.

bine primită, cf. 1, 3.

[6] Cf. 7, 16–18.

[8] va purta povara păcatului, cf. 5, 1.

aceia/sufletele, cf. 2, 1.

să fie îndepărtați, cf. 7, 20.

cind vezi seceră. Structura sintactică gerunzală *secerind voi* (ms. 45, ms. 4389, BB) trebuie interpretată ca o echivalare literală a construcției participiale genitive ca valoare temporală ἐκθερζόντων ὥπον din LXX. Construcția cu complement intern *secerind... seceră* (ms. 45, BB), *secerind... secerișul* (ms. 4389), după LXX ἐκθερζόντων ... τὸν θερισμὸν și OSTROG *и сецирующими* ... жатке, reflectă un idiomism sintactic ebraic frecvent în VT.

Indicația de a lăsa nestrinsă, pentru săraci și străini, o parte însemnată a recoltei este expresia grivelor divine pentru cei neprivilegiati de soartă. Despre o ilustrare directă a acestei cutume citim în Rut, 2. Ca o prefigurare a grivelor creștine fătu de cel aflat în nevoie (cf. Fapte 4, 34–35). Dumnezeu poruncește poporului ales să-i considere pe cei săraci drept frați și să-i trateze ca atare. Practici de acest tip și cu aceeași semnificație fac parte și din comportamentul țăranului român: vremea secerișului și a căulescului este un răstimp de grație și mulțumire pentru întreaga familie, care trebuie să mulțumească Domnului prin gesturi de generozitate față de săraci, sau chiar față de celelalte săpturi ale cimpului.

[10] străinului/nemericului, cf. 16, 29; 18, 3.

[11] a proapele, cf. 6, 2.

[12] să nu jurați strimb, cf. 6, 3.

[13] Ideea de a face presiuni asupra unui membru al comunității, în scopul obținerii de avantaje nedrepte, conținută în ebr. *'āšaq* 'a apăsa, a opri' a fost formulată astfel: *să nu faceți strimbălate* (ms. 45), *să nu faci strimbătele* (BB), *să nu năcăjești* (ms. 4389), *să nu faceți nedreplate* (MICU, FILOTEI, ȘAGUNA), *să nu nedreplătesti*, (R–G), după LXX οὐκ ἀδικήσε, IER. *non facies caluniam*, OSTROG *да не обидишши*.

a proapele/vecinul, cf. 6, 2.

să nu-l jefuiți. Verbul *a jefui* este folosit în toate traducerile românești, după LXX οὐχ ἀρπάξ, IER. *nec vi oprimas*, OSTROG *да не отнимешши*, pentru a echivala ebr. *qāzal* 'a spolia; a depoziada pe cineva în mod ilegal de ceva ce îi aparține'.

Locul într. Contextul indică faptul că legiuitorul se referă aici la persoana liberă angajată de cineva pentru un timp determinat, contra plată, cf. LXX ὁ μισθωτός 'angajat platit' (<*μισθός* 'a angaja o persoană în serviciul cuiva'), IER. *mercenarius* 'idem' (după care HELIADE *mercenariu*), OSTROG *и деминикъ* 'idem'. Pentru desemnarea acestei noțiuni, subst. rom. *nămlit* (ms. 45, BB, MICU, ȘAGUNA), derivat postverbal al vb. *a nămlī* 'a temi, a angaja contra plată' (<*nămlim*'*chirie*<slavon. *наемъкъ* 'idem') era frecvent folosit în textele vechi. Relevăm o interesantă coincidență sinonimică: subst. *argat* (<ngr. *ἀργάτης*), preferat de autorul ms. 4389, va fi definit în LB, aproape un secol și jumătate mai târziu, *tocmai* prin *nămlit*!

[14] surd. În toate traducerile românești, după LXX ὁ κωρός 'surd', IER. *surdus* 'idem', OSTROG *глухомъкъ* 'idem', opțiunea *„surd”* se încadrează în tradiția europeană a interpretării ca atare a ebr. *siereš*, termen care în BH înseamnă deopotrivă și „mut”.

să te temi, cf. supra, v. 3.

[15] judecată. Termenii *giudef* (ms. 45), *judecată* (ms. 4389 BB, MICU, FILOTEI, ȘAGUNA), după LXX *χρώσις*, IER. *iudicium*, OSTROG *съдъкъ*, reflectă BH *mīṣpāl̄*, termen folosit aici în sensul strict judiciar.

cel suspus. În BH, ebr. *gādōl* 'mare, puternic' desemna un personaj suspus, influent; semnificația sa este transpusă ca atare: LXX ὁ δύνατος 'puternic', IER. *polens* 'idem', OSTROG *могъщъ* 'idem', după care *silnec* (ms. 45), *nășlinc* (BB), *putérni* (ms. 4389, MICU, FILOTEI, ȘAGUNA), *potent* (HELIADE). Subst. rom. *silnici* (<slavon. *сила* 'forță'), atestat încă în *Tetravanghelul* lui Coresi, și *nășlinc* (<slavon. *наслынка*), atestat în *Herodotul* de la Coșula (a doua jumătate a sec. al XVII-lea), sunt termeni utilizati aproape exclusiv în textele religioase.

Inscrierea principiului imparțialității în codul israelit de procedură judiciară reprezintă o notă extremă de originală în comparație cu alte legislații ale Orientului Apropiat. Temeul acestei prescripții nu este atât de natură socială sau economică, cît religioasă: în fața lui Dumnezeu toți fiii lui Israel sunt egali, indiferent de avere sau statut social.

Termenii biblici ai justiției divine transpar în discursul mesianic revoluționar, la RUSSO, CINT... p. 145: „Cei ce prin siluire fac nelegiuri, prin siluire pier... și sabia Domnului e în mîna norodului (...). Și în acela zi se vor auzi mai multe voci de cum s-au auzit de cînd lumea... și singele vârsat va cădea peste capul celor ce fac strîmbătate și își spală mîinile, peste capul celor ce zic acum: nu este dreptate dumnezească... carii precuperește dreptul văduvei și vînd cugețul lor și singele fraților lor.”

[16] să nu umbli cu clevetiri. Expresia echivalentă din BH se traduce literal „să nu fii calomniator”. Calomniator (ebr. *râkîyl*) era considerat acela care, prin mărturii false, prin zvonuri, defâmări, colportări de informații dubioase, producea suferință cuiva. Calomnia era aspru pedepsită.

popor / lîmbă, cf. 18, 24.

a supra viații aproapelui tău. În BH, fraza transpusă literal în LXX este aceasta: „să nu te impotrivesti singelui aproapelui tău”, semnificația ei mai generală fiind clară: este o crimă să aduci în față unui tribunal o mărturie falsă, care ar putea conduce la condamnarea pe nedrept a unui om.

singe / viață. Pentru semnificația specială „viață” a ebr. *dâm* „singe”, cf. 17, 11.

aproapele / vecinul, cf. 6, 2.

[17] Ura este un sentiment care poate fi justificat doar de repulsia față de râu (Amos 6, 15) și nu poate fi îndreptată nicidcum împotriva unui compatriot. Această indicație umanitară nu exclude obligația de a lua o atitudine publică intransigentă împotriva celui astfel în păcat, căci neglijarea sau ascunderea unui păcat înseamnă implicit și asumarea lui.

în imă. În mentalitatea semitică înimă era privită ca sediu al inteligenței, de aceea ebr. *lebhâb* ‘înimă’ a fost tradus explicit în LXX prin gr. διάνοια ‘gîndire’, de unde OSTROG ογκών ‘îdem’ și rom. *cinegel* (ms. 45, BB, HELIADE). Traducerile moderne (CORN., BJ, R-G, BIBLIA 1968) preferă echivalența *înimă*, după BH și IER.

aproapele, cf. 6, 2.

[18] Cf. 6, 2. Iubirea față de aproapele va deveni principiul de aur al vieții cristice; enunțat aici pentru prima oară, el reprezintă unul dintre preceptele cele mai importante din VT și este unic în literatura sapientială a antichității.

[19] poruncile, cf. 18, 4-5.

feluri, diferite. Termenul ebraic *kil'atym* (dualul subst. *kele* ‘separare’), care nu se găsește în BH decit aici și în Deut. 22, 11, sugerează ideea de hibrid, de amestec. Rațiunea simbolico-religioasă a interdicției hibridării de orice fel pare să fi constat în nevoie de a păstra puritatea originară a ființei, așa cum a creat-o Dumnezeu. În masura în care Dumnezeu, separând mai întîi intuiericul de lumină, a dat o formă definitivă fiecărei ființe, omul nu are dreptul de a încălca principiul intrinsec al distincțivității creaturilor. Interzicerea de a se încrucișa animale de specii sau rase diferite reflectă probabil și temerea că poporul ar putea apoi să accepte astfel de practici în propria sa viață sexuală, ceea ce ar fi condus la adoptarea unor rituri orgiaștice canaanite. În ciuda interdicției formale, VT atestă totuși cîteva cazuri de intervenție a omului în ordinea naturii; să amintim în acest sens vicleșugul utilizat de Iacob spre a-și însuși turma lui Laban (*Fac.* 30, 3 - 40).

[20] Femeia sclavă (ebr. *śiphâ*) era în genere proprietatea stăpînului și avea foarte puține posibilități de a se apăra împotriva agresiunilor sexuale ale acestuia. Violarea unei slave nu era socotită un păcat capital, deși vinovatul era obligat să aducă o jertfă pentru păcat. Un bărbat liber nu se putea căsători cu o sclavă decât dacă o răscumpără, plătindu-i prețul, sau dacă stăpînul său o elibera.

vârsindu-și să mință, cf. 15, 16.

să primească pedeapsă. Sensul ebr. *bigâreheth*, substantiv care nu apare decît în acest loc din BH (cf. STRONG, 1244), este ambiguu. În traduceri i-s-a atribuit fie sensul de ‘examinare, cercetare’, ca în LXX ἐπισκόπησθαι αὐτοῖς (după care ms. 45, BB deapsă), ca în IER. *rapulabunt ambo* ‘lî vor băte pe amindoi’ și OSTROG *должны взыскать* ‘vor fi bătuți’ (după care ms. 4389 să-i bată, MICU, FILOTEI, ȘAGUNA *cerlare să li se facă*).

nu cu moarte. Conform statutului social al sclavei, nu cu mult diferit de al unui animal de povară, greșeala nu era considerată foarte gravă, cum ar fi fost în cazul unei femei libere, cind pedeapsa prevăzută era moartea (cf. infra, 20, 10, Deut. 20, 23-24).

[21] jertfă pentru păcat, cf. 6, 6.

cortul înțîlnirii, cf. 1, 1.

[22] să facă îspășire, cf. 4, 20.

[23] Indicația din acest pasaj privește un popor de cultivatori, ceea ce israelișii vor devine abia o dată cu instalarea în Canaan.

Determinarea „pe care o dăruiește Domnul” lipsește în BH, dar a fost considerată necesară în LXX.

nefiind lăiate împrejur. Ritualul circumciezelor indica apartenența unui individ la poporul ales (cf. *Fac.* 18, 10). Un individ necircumscri (ebr. *ārel*) era considerat impur; de aici, s-a aplicat imaginea „nelăiată împrejur” asupra fructelor, pentru a exprima interdicția de a le consuma în perioada considerată imatură. Această metaforă a fost decodificată în LXX și în OSTROG prin ideea de „impuritate” (gr. ἀκρατεία, slavon. нечестія), ceea ce explică prezența subst. *necurățire* în trad. rom. Pentru conceptul propriu-zis de „necircunsic” (gr. ἀπεριτυμητος) în BB se folosește cel mai adesea adj. *neobrezuit* (cf. *Fac.* 17, 14, *Ies.* 12, 48, *Jud.* 5, 7 etc.) sau sintagma *nelăiată împrejur* (*Lev.* 26, 41).

[24] Întrucât producția unor pomi fructiferi era neînsemnată în primii trei ani, se consideră că abia cea obținută în al patrulea an de răd este demână de a fi oferită lui Dumnezeu în semn de recunoștință. Consacratarea avea loc în cadrul unui ceremonial care marca începutul perioadei de folosire a recoltei de către cultivator și avea semnificația trerii fructelor de la starea impură („necircunsic”) la starea „sfînțită”.

vor fi sfințite întru lauda Domnului. În BH este utilizat aici pluralul subst. *hilâl*, derivat de la radicalul *hâlā* ‘a celebra’ dar și ‘a mulțumi’. A rezultat o sintagmă greu traducibilă, reprobusă aproximativ prin LXX ἀγαθος αἰνεῖτο τῷ κυρίῳ și IER. *sanctificabilur laudabilis D minoris*; de aici sevenja *sfîntă*, *lăudată Domnului* (ms. 45, ms. 4389), *va fi sfîntă, de laudă Domnului* (MICU, FILOTEI, ȘAGUNA), *sfîntă, laudabil Domnului* (HELIADE). Cf. BJ *consacrés dans une fête de louange à Yahwe*.

[26] Să nu mincați nimic cu singe. Aceasta este interpretarea pe care o dau fragmentului majoritatea interprétilor moderni, după *Peshitta*, *Targum* și IER., cf. LUTHER *Ihr soll nichts essen, in dem noch Blut ist, KJV ye shall not eat anything with the blood*, VJ *ne mangerez nimeni cu sang*. Formularul cu totul neclar din LXX: μὴ ἔσθετε ἐπὶ τῶν ὄρεων, transpusă literal în ms. 45 și BB și preluată fără modificări de MICU (unde într-o notă se menționează totuși interpretarea corectă din versiunile ebraice, latină și siriacă), FILOTEI, ȘAGUNA și HELIADE, a rezultat probabil din traducerea literală a prep. ebr. *‘im* ‘peste, deasupra’, care, potrivit contextului ar fi trebuit tradusă ‘cu’.

Cit privește amplificarea contextuală din ms. 4389, aceasta reprezintă traducere fidelă a OSTROG *и юдите с кроюю скоты и не ходите на горы*, care a juxtapus, pur și simplu, soluțiile din LXX și IER.

Dacă vom compara acest pasaj cu un fragment din I Regi 14, 3 - 35, unde apare aceeași turnură ebraică, putem conchide că nu este vorba aici doar de simplă interdicție de a se consuma singele jertfei (cf. supra, 7,26. XVII. 3-7), ci de o aluzie la practici magice mai complexe.

să să nu umblați cu vrăji sau cu ghicitul. În BH, numele celor două acțiuni sunt exprimate prin verbe al căror conținut semantic se completează reciproc, pentru a exprima excluderea oricărlei forme de practici religioase: ebr. *nâħâs* ‘a suiera, a săptă’, p. ext. ‘a face o vrăjă’ și ebr. *‘ānan* ‘a acoperi’ (<‘ānān ‘nor’), fig. ‘a observa în scop divinitoriu’. Echivalențele românești reflectă gr. *ολωνίζουσι* ‘a observa zborul păsărilor pentru a prevăde viitorul’ (*ολωνός* ‘pasare’) și expresia ‘sinonimă’ *ὅνθοστονέουσι* (<*ὅντος* ‘pasare’, *σκοτέων* ‘privi, a cerceta’), care, după BAILLY, s.v., nu se află atestată decât în acest loc din *Levitice*.

[27] Semnificația interdicției din acest pasaj este greu de stabilit. Oricum, sint vizate obiceiuri rituale practice de popoarele pagine vecine. Herodot, *Istori* III, 8, menționează de pildă obiceiul arabilor de a-și rotunji părul în cîinstea zeului lor *Opetă*. Despre aceiași arabi și Plinius, *Hist. nat.* VI, 32 amintește că își rădeau barba, dar nu și mustață. Oscilația de traducere între *cicuc* (ms. 45) și *cref* (BB) reflectă dificultatea de a echivala gr. *οισὸν* ‘păr’ impletit’, termen atestat exclusiv în acest loc din LXX (cf. BAILLY, s.v.).

[28] pentru un mort / pentru suslet, Pentru semnificația specială a cuvîntului „suslet” în BH cf. 2, 1.

tăieturi. La majoritatea popoarelor antice există obiceiul de a marca doilă sau durerea colectivă prin autoincizii corporale. Xenophon, *Cyropaedia*, III, 1, 3, 13 povestește cum babilonienii și armenii își zgriau în acest scop fețele și brațele, iar Herodot, *Istori*, VI, 71, observă același obicei la sciti. Dumnezeu interzice poporului ales astfel de practici, pentru a-l diferenția de neamurile canaanene (cf. III Regi 18, 28). Totuși, în ciuda interdicției exprese, exprimarea doliului în acest chip era încă practicată și de evrei (cf. Ier. 16, 6; 41, 5).

să nu vă scrijeliți cuvinte. Interzicerea tatuajului are o bază teologică împedite: incrustarea în piele a unor embleme păgâne, a unor litere, chipuri sau a altor semne, desfigură imaginea divină din om, constituind astfel un păcat capital, o ofensă gravă la adresa divinității. Tatuarea rituală este însă o practică generală în toate culturile primitive.

[29] Exegeții propun două interpretări sensibil diferite ale acestui comandament divin: ar fi vorba fie de prostituția ordinără, fie de prostituția sacră. Prostituția obișnuită atenția la sacrălitatea contractului marital, singurul care asigură demnitatea femeii și securitatea cultică a comunității. Cum este însă greu de presupus că un părinte își supunea în mod intenționat fizica prostituției mercantile, pare mai logic să vedem aici o interdicție a prostituției rituale, practicată constant în cîrtele orgiastice ale zeităților canaanene Baal și Astartea. Păcatul era în acest caz cu atît mai abominabil, cu cît implica și păcatul suprem al idolatriei, conducând la pingărirea întregii comunități.

n e l e g i u r i / f ā r ā d e l e g i , cf. 18, 17.

[30] Necesitatea respectării sabatului este subliniată din nou (cf. supra, v. 3), din cauza importanței sale capitale pentru desfășurarea întregului ansamblu ritualic.

să cinstiți/să vă temeti, cf. supra, v. 3.

[31] În BH, denumirile „cei care cheamă duhurile morților” și „vrăjitori” apar de obicei împreună, pentru a desemna pe necromantii și pe vrăjitorii de orice fel; alăturarea celor doi termeni are un efect cumulativ.

cei ce cheamă duhurile morților. Subst. cbr. 'ōbh (recurent în special la forma de plural 'ōbhîym) are sensul literal 'burdu' dar în BH desemnează prin extensie noțiunea de 'ventriloc; necromat'. Se presupune că spiritul malefic al mortului locuia în pîntecele vrăjitorului, de unde vorbea înăbușit, ca și cum glasul i-ar fi venit de sub pămînt. Această noțiune a fost transpusă în LXX prin subst. gr. ἔγγαστριψυθος 'ventriloc', termen reperat de BAILLY, s.v., doar în scrierile hipocratiche și în LXX. Sintagma *cei ce grătesc den pîntece* (ms. 45) și *celor ce bănuiesc den pîntece* (BB) au rezultat prin transpunerea literală a membrilor compusului gr. ἔγγαστριψυθος (èn 'in', γαστρί 'pîntece', ψυθος 'discurs (imaginari); poveste'); la care ms. 4 389 *celor ce grătesc den pîntece basme* mai adaugă și sugestii din OSTROG οὐτροῦντος κακημά. MICU, urmat de FILOTEI și ŞAGUNA, simplifică textul construind expresia mai generală *cei ce vrăjesc*, dar adăugind în subsol următoarea notă: *Biblia cea veche are băză multorii de pîntece, prin carii să înțeleag vrăjitorii acela carii din mașe dobitoacelor spunea cîte vîtoare.* Folosit frecvent în LXX, subst. ἔγγαστριψυθος este redat în BB în moduri sensibil diferite din punct de vedere structural: *cei ce grătesc den pîntece* (I Regi 28, 7, Isa. 8, 19), *cei ce den pîntece grătorei* (Isa. 19, 3), *cei ce grătesc în deșărt* (Isa. 8, 19), *den pîntece grătorei* (I Regi, 28, 3), *grătorei în pîntece* (IV Regi 21, 6), *grăind den pîntece* (Deut. 18, 11). Cf. și HELIADE *ventrilohi*.

Necromantia era privită cu ororاء de evrei, dar, deși absolut interzisă, ea era practicată uneori chiar de personaje înalte precum Sân, care, într-un moment limitat, invoca spiritul lui Samuel cu ajutorul unei vrăjitoare (cf. I Regi 28, 18–25).

vrăjitori. În BH, subst. yid 'onyi (*<yāda'* 'a și') desemnează pe vrăjitor în calitatea sa de deșinător al unor secrete magice; uneori, acest termen este transpus literal în LXX prin gr. γνῶστης 'știutor, cunoșător', iar altori, precum în acest pasaj, prin gr. ἐποίης 'care cintă asupra...' ; special: 'care murmură cuvinte magice pentru a obține ceva' (εἰπε 'asupra', ζωδή 'cîntec'). Construind sintagma *vrăjitori cintărefi*, autorul ms. 45 încearcă să păstreze ideea de 'cîntec' din corespondentul grecesc; orientându-se după IER. *artolus* 'ghicitor, preicator' și OSTROG *εύλεψε* 'idem', autorul ms. 4 389 și revizorii finali ai BB optează mai simplu pentru *vrăjitori*. Revin la ideea de 'cintare magică' MICU (urmat de FILOTEI și ŞAGUNA) *descinători*, precum și HELIADE *inclinători*.

Practicarea diverselor forme de magie a fost un fapt curent în mediu românesc tradițional. Agenții magici (descinători, solomoni, fermecători, vrăjitori etc.), fi că erau temuți, fie că erau respectați, făceau parte integrantă din peisajul comunitar românesc, deși erau prigojni în mod oficial de biserică. Practicile lor, legate în special de specificul vieții pastorale și agricole, datează din epoca

pre-creștină. Nu trebuie neglijat nici faptul că, în multe cazuri, funcția umil agent magic era preluată de preotii însăși. În legătură cu diversele tipuri de atitudine a comunității către acesti oameni, o imagine amplă le oferă răspunsurile la Chestionarul lui Nicolaie Densusianu, în FOCHI, DATINI, p. 3–7.

[32] cărunt... bătrîn. În toate izvoarele utilizate de traducători, între cele două denumiri există o opozitie semantică. LXX πόλις (despre păr) 'cărunt'/πρεσβύτερος 'bătrîn', IER 'canus' 'cărunt' / senis 'bătrîn', OSTROG εὔλεψε 'cărunt'/εὐτάρκευτος 'bătrîn', percepță doar de autorul ms. 4 389 și, ulterior, de MICU, FILOTEI, ŞAGUNA, HELIADE. Gr. πρεσβύτερος, forma de comparativ a adj. πρεσβύτερος (reprodusă ca atare în ms. 45 BB), desemnează atât în VT cât și în NT, funcția socială, specifică în comunitatea ebraică, a bătrînilor venerabili. Ulterior, în NT, gr. πρεσβύτερος a ajuns să însemne din ce în ce mai frecvent 'preot'; termenul este și etimonul creștin primar al rom. *preot* (prin lat. *presbyterus*).

să te temi, cf. supra, v. 3.

eu sint Domnul, cf. supra, v. 12.

[33] străin/nemîrnic, cf. 16, 29.

să nu-l asuprești. În BH, cbr. yānāh 'a violenta, a maltrata', are și sensul suplimentar de 'a abuza de situația subalternă a cuiva pentru a-l exploata'. Acest sens este întărit în versetul următor prin comparația cu situația în care s-au aflat evreii înșiși în captivitatea egipteană.

[34] străinul... cel de-al casei, cf. 16, 29.

să-l iubești ca pe tine însuți, cf. 6, 2; 19, 18.

[35] judecată. Avem aici același cuvînt ca în v. 15, dar cu sens diferit, non-judiciar. Este vorba de imprejurările de viață economică socotite ca fiind juste, adică reglementate. Substantivul urmărește circumscrisul cu exactitate aceste imprejurări. Echivalarea lor în vechile traduceri este dificultuoasă, mai ales prin faptul că termenii ebraici echivalenți sunt foarte rare în BH. Ideea cuprinsă în acest verset se referă la toate felurile de determinări cantitative (cf. BJ *mesures de longueur, de poids ou de capacité*).

măsurătoare. În BH, cbr. midâh (semnifică subst. mēd 'intindere; înălțime') are sensul generic de 'măsură (pentru lungime)' și apare exclusiv în acest loc din VT. Opțiunile număr (ms. 45, ms. 4 389), măsură (BB, MICU, FILOTEI, ŞAGUNA, HELIADE) reflectă LXX τὸ μέτρον 'măsură (în special pentru lungime)', IER regula 'instrument de determinare a lungimii', OSTROG ἀνθραῖο 'măsură (pentru lungime)'.

cintărire. În BH, determinarea numerică a cantității, prin cbr. mišqâh 'greutate'. Versiunea grecească din LXX optează, aici pentru τὸ ζυγόν 'brahul unei balanțe'; p. ext. 'balanță', de unde și OSTROG πρετεκῆμα 'balanță', ca și cumpără (ms. 45, ms. 4 389, BB, MICU, FILOTEI, ŞAGUNA, HELIADE).

măsurarea (grînelor). Deși un hapax legomenon în BH, cbr. m'sûrah indică limpede prin etimologia sa (<mâsăr 'a împărtî') că este vorba despre o unitate de măsură pentru capacitate (cf. GESENIUS, s.v.), fapt interpretat în mod adecvat de IER. *mensura*. În schimb, LXX ὁ σταθμός 'greutate (utilizată la cintări)' a putut conduce la o confuzie cu termenul anterior, de unde și OSTROG στολλό (=σταθμός, cf. MIKLOSICH, s.v.), ca și cintar (ms. 45, ms. 4 389), cantar (BB, punți (MICU, FILOTEI, ŞAGUNA)). În limba veche, rom. cintar (<ngr. καντάρι, turc. kantar, bulg., sîrb. kantar) desemna deopotrivă o anumite unitate de greutate, ca și instrumentul de determinare cantitativă (cf. DA, s.v.), așa încât este imposibil de a delimita exact sensul avut nici în vedere de traducători.

[36] În BH sunt utilizări termeni diferenți față de versetul anterior, distincție lexicală ignorată parțial în LXX, ceea ce a condus în versiunile românești la confuzii și repetiții.

cintare. Corespondentul ebraic mô'zen 'balanță' (termen utilizat doar la numărul dual) a fost echivalat în LXX prin gr. τὸ ζυγόν folosit și în versetul anterior; de aici cintare (ms. 45), cumpără (BB, MICU, FILOTEI, ŞAGUNA, HELIADE), cf. IER. slatera.

greutăți. Spre deosebire de versetul anterior, gr. ὁ σταθμός din LXX este utilizat aici în mod corect, acoperind exact sensul cbr. 'eben' 'piatră (folosită ca greutate)'; în consecință, echivalările măsuri (ms. 45), cantare (BB, FILOTEI) sunt cu totul aproxiimate. Mai corectă apare la MICU și ŞAGUNA forma punți (pluralul de la rom. punți < germ. Pfund) a cărei selecție a putut fi influențată și de IER. pondus 'greutate'; acest termen apare atestat în DLR încă din secolul al XVII-lea.

efă, cf. 5, 11.

[2] În majoritatea versiunilor LXX sevența aceasta lipsește. Doar în FRANKF. există sevența *χαῖ μέτρα δικαια*, preluată doar în BB și *măsurile dărpite*.

h. i. Ebr. *λιγν* desemna o unitate de măsură pentru lichide (aprox. 6 litri), reprezentând a sâptea parte dintr-un *bath*, adică 12 sextari romane (cf. GESENIUS, s.v.). Echivalentul *χάες* (pluralul subst. *ό χάες*) din LXX, care desemnează în limbă greacă o măsură pentru lichide egală cu 12 *χοῦς* (aprox. 3 litri și un sfert), a fost confundat de traducătorii români cu omonimul perfect *ό χοῦς λιγν* (cf. BAILLY, s.v.), și de aici opțiunea *λίγνα* din ms. 45 și BB. În VT, ebr. *λιγν* este transliterat de obicei în LXX printr-o din formele *λίγν*, *λίγν*, *λίγν*, transpusă ca atare în forma adaptată în BB (*Ies. 29, 40; 30, 24; Lev. 23, 13; Num. 15, 4; Iez. 45, 24* etc.).

v-a-m scos, cf. 11, 45.

[37] legile ... poruncile, cf. 18, 3–5.
eu săt Domnul, cf. 18, 2.

CAP. 20

[2] Pentru problemele lexicale ale acestui verset cf. explicațiile la 18, 21.

sîrăinii, cf. 16, 9; 18, 3.

popor / limbă, cf. 18, 4.

Idolatria era considerată o crină capitală și pedepsită cu moarte prin lapidare, prescrisă și pentru blasfemie (cf. infra, 24, 16), profanarea sabatului (Num. 15, 32–36) și ocultism (cf. infra, 20, 27).

[3] îmi voi întoarce față, cf. 17, 10.

îl voi îndepărta, cf. 7, 20.

Moloh/boiairi, cf. 18, 21.

numele meu cel sfint. Formulările *numele celor sfintiști mei* (ms. 45, BB, MICU, FILOTEI, SAGUNA), *numele celor sfintiști mei* (ms. 4389), *numele celor sanctificați mei* (HELIADE) reproduc LXX *τὸ δύναμα τῶν ἡγασμένων μοι* care, la rindul său, reflectă o construcție ebraică tipică (literal: „numele sfintenții mele”), în care atributul substantival are valoare determinativă adjecțivă.

[4] locuitorii tăril. Ebr. *‘אָמַן הָעֲרֵשׁ*, gr. *οἱ αὐτόχθοοις τῆς γῆς*, IER. *populus terrae*, care de obicei denumesc pe autohtoni în opozitie cu străini (c. supra, 16, 29), par să desemneze aici un fel de consiliu legislativ ormat din bărbătii de vază al comunității, singurul în măsură să pronunțe condamnarea la moarte prin lapidare (HARRISON, p. 204).

vor trece cu vedere. În BH, formularea „vor inchide ochii” are semnificația globală, cu valoare factitivă, „vor ascunde”. Construcția gr. *ὑπερόδοτον ὑπερόδοτον* (ὑπερόδοτον *‘α πριν de sus: a disprețui*), *ὑπερόδοτος* (iaptul de a disprețui) din LXX n-a putut fi transpusă literal de traducătorii români, care au preferat o echivalare globală a semnificației, prin expresia românească *a trece cu vedere*, preluată și de versiunile ulterioare (MICU, FILOTEI, SAGUNA, HELIADE).

Pentru semnificația „conștiința publică” a noțiunii „ochi”, cf. 4, 13

Moloh/boiairi, cf. 18, 21.

[5] îmi voi întoarce față, cf. 17, 10.

îl voi îndepărta, cf. 7, 20.

vor incuviința. Cōmpusul grecesc *οἱ δύναμεις αἰσθητῶν*, *οἱ μόδις αἰσθητῶν*, voūs ‘gind; sentiment) din sevența LXX *τοὺς δύναμεις αἰσθητούς*, a cărei semnificația globală este cea de *vechi* care au aceleasi gînduri, care incuviințează ceva, nu a putut fi redat în traducere românească decât în mod analitic: *cîst să tocimescui întru gînd cu el* (ms. 45), *cîst să tocemasu într-un gînd cu el* (BB), *cîst ce vor fi cu dinsul la un gînd* (ms. 4389), *cîst să unesc într-un gînd cu el* (MICU, FILOTEI), *cîst vor fi într-un gînd cu el* (SAGUNA), *cîst într-un cugel cu dinsul* (HELIADE). Cf. și IER. *qui consenserunt ei*, OSTROG εμψαλδιοῦσιν Εδηπακό ε ιημά.

să se desfrineze, c. 17, 7.

[6] cineva/sufletul, c. 2, 1.

cei care cheamă duhurile și pe vrăjitori, cf. 19, 31.

să se desfrineze, cf. 17, 7.

îmi voi întoarce față, c. 17, 10.

îl voi îndepărta, cf. 7, 20.

[17] sfîntiștil-vă, cf. 11, 44; 18, 2.

[8] poruncile, cf. 18, 4.

[9] cineva/om, om, cf. 17, 3.

să fie pedepsit cu moarte. Construcția *cu moarte* să se *formeze* (ms. 45, ms. 4389, BB, MICU, FILOTEI, SAGUNA, HELIADE) reproduce, prin intermediu LXX *θανάτῳ θανατώσθω*; o turnură ebraică tipică, prin care se exprimă caracterul intensiv al acțiunii.

va fi vinovat. În BH, ideea de responsabilitate față de o crină este exprimată prin expresia „singele lui să fie asupra...” (cf. III Regi 2, 37), expresie folosită de evre și în fața lui Pilat, cînd și-au asumat vină uciderii Domnului Isus Cristos (Mat. 27, 25).

[10] Despre semnificațile adulterului cf. 18, 20.

cineva/om, om, cf. 17, 3.

se va desfrina, cf. 17, 7.

aproapelui/vecinului, cf. 6, 2.

[11] se va culca, cf. 15, 24.

a descoperi goliciunea, cf. 18, 6.

să fie pedepsit cu moarte, cf. supra, v. 9.

sunt vinovați, cf. supra, v. 9.

[12] În legătură cu acest tip de incest cf. 18, 15.

spurcăciune. În BH, nici este utilizat același termen ca în 18, 23. Echivalarea verbală *au păgînil* (ms. 45, BB) reflectă LXX *ησεβήκαστο*.

[13] Pentru delictul de homosexualitate cf. 18, 22.

uriciune, cf. 18, 22.

[14] Cf. 18, 17. Avem aici singurul loc în care este specificată modalitatea de execuție pentru delicte sexuale grave. Arderea vinovatelor — nu este clar dacă erau arsi de vii cum interpretează IER. *vivus ardedit cum ets*, sau mai întâi ucisi și apoi incinerati — avea, după cum se indică limpede, nu doar o semnificație punitivă, ci și una expiatorie.

[15] Cf. 18, 23.

vărsindu-și sămîntă, cf. 15, 16.

[16] Cf. 18, 23.

[17] 18, 9.

va lua de soție, cf. 18, 17.

și va vedea goliciunea. Expressia de aici are același sens eufemistic cu „a descoperi goliciunea”, pentru care cf. 18, 6.

în răsăcie. În vechile traduceri românești, substantivul *ponosu* (ms. 45, cf. ST. L. FAC, p. 90) ocară (ms. 4389, BB, MICU, FILOTEI, SAGUNA), *oprobii* (HELIADE) reproduc LXX *τὸν φύετός της* — reproche, blâme, honte, déshonneur (BAILLY, s.v.). Ebr. *hesedh*, substantiv care în BH are de obicei sensul „iubire; dorință”, este utilizat aici cu un sens negativ, acela de „lucru rușinos; ticlește”, cf. BJ *ignominie, R* — G *licăoșie*, BIBLA 1968, CORN. *rușne*, GN Schandtat.

va purta povara păcatului, cf. 5, 1.

[18] Cf. 18, 19.

slăbiciunea ei lunată. Avem aici încă o expresie folo-

sită spre a desemna menstruația, diferită de cele din 12, 2 și 15. În BH noțiunea este denotată prin substantivul ebr. *dāvēl* „slăbiciune”, utilizat mai ales ca nume eufemistic pentru „menstruație”; nota semantica „slăbiciune” este cuprinsă și în adj. gr. ἀποζθύέος (participiul prezent al vbi. ἀποζθύειν ‘a fi slăbit’) din LXX. Construcțiile inadvertente în românește ca *are pre sine* (ms. 45), *ce va avea pre sine* (BB) au rezultat probabil din confuzia între gr. καθηγεῖ ‘a rămâne’ și gr. κατέχει ‘a avea’, presupus de traducători a intra în compusul gr. ἀποζθύέος. Efectuind o analiză corectă, MICU (urmat de FILOTEI și SAGUNA) corectează formularea din BB prin construcția *carea are crunțarea cea de lună*; cf. și HELIADE *inlunară*. Opliunea *pingărită* din ms. 3 489 reflectă direct OSTROG *cicerepia*.

izvorul...seurgere. În BII, aici, ca și în 12, 7, substitutivul ebr. *māqor* (<gār ‘a se seurge’) desemnează sursa unui lichid și este utilizat intotdeauna metaforic, devenind mai degrabă curgerea în sine decât locul de unde aceasta își are începutul. Pentru a evita repetarea același termen în cuprinsul versetului, LXX utilizează perechea sinonimă πηγή ‘izvor’ / βότις ‘curgere’ de unde *izor/curs* (ms. 45), *izvor/curgere* (BB, MICU, FILOTEI, SAGUNA) *sorginte/curgere* (HELIADE). Această opozitie lexematică nu există în ms. 4 389, căci substitutul *curgere* reflectă OSTROG, unde substitutul *pehennim* ‘curgere’ apare de două ori în acest verset.

să fie îndepărtați, cf. 7, 20.

[19] Este greu de explicat motivul pentru care acest verset contrastă cu cele imediat anterioare, apropiindu-se din punct de vedere retoric-sintactic, de pasajul corespondent din 18, 12–13.

să nu descoperi golicința, cf. 18, 6.

iși vor purta povara păcatului lor, cf. 5, 1.

[20] Între BH și LXX există în acest verset diferențe notabile. Femeia unchiului său. Pentru sensul special al rom. *îndenie* din traducerile românești vechi, cf. 18, 14.

vor muri fără copii. Precum în toate civilizațiile de tip arhaic, și la evrei faptul de a mori fără descendenți era resimțit ca o mare nemorocire.

[21] Cf. 18, 6.

va lăua, cf. 18, 17.

necurăjenie. Ebr. *nidāh* (reprodus în LXX prin gr. ἀκαθάρτις, după care ms. 45, BB *necurăje*), utilizat frecvent passim pentru a desemna ‘impuritatea menstruală’ (cf., de exemplu, 12, 2 și, frecvent, în cap. 15), are aici sensul general ‘lucru respingător, impuritate morală’.

[22] poruncile și judecățile, cf. 18, 4.

să nu vă verse, cf. 18, 25.

[23] legile, cf. 18, 3.

neamurile, cf. 18, 24.

[24] Asocierea laptei (denotare metonimică a turmelor) și a mierii (care evocă abundența arborilor fructiferi) subliniază hiperbolice bogăția și fertilitatea Palestinei, fapt atestat nu doar în toate serierile lui Iosephus Flavius, dar și în autori clasici precum Tacitus, *Historiae*, V, 6 sau Plinius, *Hist. nat.*, V, 14. Simbolizarea opulenței mitice prin imaginea asociată a laptei și a mierii era, de altfel, un topos al poeziei antice: Ovidiu, de pildă, utilizează această imagine în descrierea vîrstei de aur: „Flumina iam lactis, iam flumina nectaris ibant, / Flavaque de vîrdi stillabant ilice mellis (Metamorph., I, 112).

Pentru conținutul noțiunii „miere” în Palestina antică, vezi 2, 11.

[26] Cf. 11, 44–45.

[27] Cf. 19, 31.

să fie pedepsită cu moarte, cf. supra, v. 9.

sunt vinovați, cf. supra, v. 9.

CĂP. 21

[1] iiii lui Aaron, cf. 1, 5.

cineva mort. Aici, ca și în 19, 28 și 22, 4, în BII apare termenul „suferit”, pentru a căruia semnificație specială cf. 2, 1.

neamlichă, cf. 18, 24.

Repulsia față de cadavre, ca și interdicția ritualică de a le atinge, impusă în special personalului sacerdotal, era evasigenerala în rândul popoarelor antice. Aulus Gellius, *Noctes Atticae*, X, xv, arată că preotul lui Jupiter (*flamen dialis*) îi era interzis nu numai să atingă un mort, dar nici măcar să se apropie de locul unui morțint.

[3] Relația dintre frate și soră era socotită de un tip special: rudenia apropiată consista doar prin în momentul în care femeia se căsătorea, moment în care legăturile de singe se considerau întrerupte. Expresia „care sătă aproape de el” (ebr. *qrabbhāl*) are un sens local, semnificând faptul că soră locuia în familia fratelui ei.

Expresia redată în ms. 45 și BB prin *ceea ce nu iaste dată la bărbat* semnifică în BH, cel mai adesea, „a nu avea relații sexuale” (cf. Rut 1, 12), dar are aici sensul mai general „a nu fi măritată”.

[4] Acesta este versetul cel mai controversat din *Levitic*, întrucât textul original din BH este, probabil, corupt. I s-a dat în timpul următoarele interpretări, care pot fi clasate în trei mari grupe: 1. Se consideră versetul ca o concluzie generală a celor anterioare; aceasta este interpretarea din LXX, urmată de OSTROG și de o parte a tradiției românești: *où μανύθεται έξαπινά ἐν τῷ λαῷ σύτοι εἰς βεβήλωσιν αὐτοῦ* (LXX). Da ne οκκερηματάκε η ενδαλίς και ιατρεύεινται εκκεφηνητή ερο (OSTROG), să nu pingărească fără veste (fără de veste BB) intru (în BB) se învăță lui (ms. 4 389, BB), să nu să sporească îndărătuș în norodul (FILOTEI poporul, SAGUNA poporul) său spre spuseciunea sa (MICU, FILOTEI, SAGUNA), să ia aminte să nu se înțele în popoul său spre profanajia sa (HELIADE), de nimene altul din poporul său să nu se atingă, ca să nu se spore (BIBLIA 1968). Cf. și LUTHER Sonst soll er sich nicht unrein machen an irgendeinem, der ihm zugehör unter seinem Volk; er würde sich entheiligen. 2. Până de la sensul general ‘stăpân, șef’ al ebr. *ba'al* de la începutul versetului din BH, altă interpretare consideră că trebuie să se facă o referire la marele preot, în calitatea sa de șef suprem al comunității: *Sed nec in principe populi sui contamnitabit* (IER.). But he shall not defile himself, being a chief man among his people, to profane himself (KJV). Chef parmi ceux de son peuple, il ne se rendra pas impur en se profanant (SB). Ca unul care este capătene în poporul lui, să nu se facă necurat, profanindu-se singur (CORN). 3. Interpretări mai recente modifică încreșterea textului din BH, completându-l cu secvența *like ‘ulat ba’al* ‘pentru o femeie măritată’; cu această completare, versetul să-ar referi la un nou caz al interdicției, acela în care cadavrul ar apartine soției unei dintr-o apropiație sălă (părinte, frate, său): *pour une femme mariée parmi les siens il ne se rendra pas impur* (BB), *An der Letze einer verheirateten Schwester jedoch entweicht er sich (GN)*, *Preotul să nu se spore cu o femeie măritată din poporul său și să nu-și pingărească sfintenia* (R–G).

[5] Practicile de doliu pagină sint interzise nu doar preoților, ci și laicilor, după cum se stipulează concret în 19, 27–28.

Alternanța de persoană verbală din ms. 45 și BB este un reflect după LXX.

un loc cheie. Interdicția din acest verset vizează cutuma unor popoare învecinate de-a și rade, în sens de doliu, zona occipitală a capului. Subst. *pleașă* (<slavon. *нависк* ‘calvitiu’), care apare doar aici, în ms. 45 și BB (de unde este preluat și de MICU și SAGUNA), traducă LXX φαλαρώψις ‘calvișie’, BH *gorāh* ‘idem’; în alte locuri din BH, aceeași noțiune este lexicalizată prin *plesuvire* (Is. 2, 23; 15, 2; Ier. 47, 5; Iez. 7, 18; Am. 8, 10), *plesuvitlă* (Deut. 15, 1), *radere* (Deut. 22, 12) și *ras* (Mth. 1, 16).

[6] sfinti să fie, cf. 11, 44.

să nu pingărească numele Dumnezeului lor, cf. 18, 21.

hrana arsă în foc, cf. 13, 11.

[7] Pentru sensul special al vb. *luă* cf. 18, 17.

femeie desfrinată, cf. 18, 17. Prin context, celălalt atribut, adj. *pingărită* (ebr. *h'ṭālāh*) trebuie să se refere la o femeie care și-a pierdut virginitatea; aceasta, ca și femeia izgonită de bărbatul său, era considerată impură, și nu putea deveni soție unui preot.

Ultima secvență din ms. 45 și BB, redundantă în contextul imediat, nu-și are corespondentul decit în FRANKF.

[8] În BH are loc o tranziție bruscă la pers. a III-a, care nu a fost preluată în LXX.

h r a n ă, cf. 13, 11.

să-l socotești sfinț. În BH, ebr. *qādhaš* își actualizează semnificații diferite, de la 'a face (sau a considera) sfint', pînă la 'a purifică' sau 'a consacra'.

[9] Pentru prostituția (sacră) cf. 19, 29, iar pentru pedeapsa prin incinerare cf. 20, 14.

[10] Această prescripție, ca și cele din versetele următoare, se referă la marea preot.

u n t d e l e m n p e n t r u m i r u i r e, cf. 8, 10.

c a r e a f o s t s f i n ț i t. În BH saptul consacrării este numit prin expresia „a-si punе milnile” (cf. 1, 4), care desemnează gestul ritual al investirii sacerdotale.

v e ș m i n t e l e, cf. 8, 7-9.

să nu-și descopere capul, cf. 10, 6.

[11] Pentru sensul special al termenului „susflet” cf. 2, 1.

Utilzarea neadecvată a prep. rom. *pre* în regimul verbului *a intra* în ms. 45 și BB rezultă dintr-o calchiere sintactică după LXX ἐπι...οὐδὲ εἰλεθεύσεται; atât autorul ms. 4389 cit și revizorii ulteriori, începînd cu MICU, echivalează, corespunzător sintaxei românești, gr. ἐπι cu prep. rom. *la*.

[12] „Sfintul locaș” desemnează aici circumferința sacră în interiorul căreia se află cortul întinărit. Sintagma se repetă în BH și în majoritatea versiunilor, cu excepția FRANKF., unde cea de-a doua secvență conține sintagma τὸ δύναμα τὸ ἀγάπαμένον, reluată și tradusă în ms. 45, ms. 4389, BB; aceeași opțiune se regăsește și în OSTROG.

eu s i n t D o m n u l, cf. 18, 2.

[13] să-și ia de soție, cf. 18, 17.

Secvența finală „din neamul lui” lipsește din BH și apare în LXX, probabil sub influența versetului următor.

[14] d e s f r i n a tă sau p i n g ā r i tă, cf. supra, v. 7.

Indicația, strictă pentru un preot, de a se căsători doar cu o femeie virgină (ebr. *b'thalâh*) de neam israelit, are un temei cultural și teologic împede: ca factor mediator între comunitate și Dumnezeu, preotul trebuie să se ferescă de tot ceea ce ar fi putut să-l impurifice.

[15] Căsătorindu-se cu o femeie nedemnă, marele preot ar fi săvîrșit un păcat capital, pingărind sfintul sanctuar, dar și-ar fi descalificat și descendenta, turnînd în venele urmașilor un singe străin.

u r m a s i i / s ă m i n ț a. Ebr. *zera'* 'sămîntă' (LXX σπέρμα) utilizat frecvent în sensul său propriu de 'spermă' (cf. 15, 16-17-18 etc.), are în BH și sensul figurat de 'descendentă' (cf. și 18, 21; 20, 2 etc.).

il s f i n ț e s c, cf. supra, v. 8.

[17] h r a n ă, cf. 3, 11.

m e t a h nă tru p e a s că. Opțiunea *hulă* din ms. 45 și BB reflectă interpretarea în acest sens a LXX μῶμος. Dar gr. μῶμος are, pe lîngă sensul 'blam' și sensul concret 'defect', care corespunde mai bine BH mâm 'defect (trupesc)'; această interpretare corectă, apare la IER.: *macula*, după care *prihaná* (MICU, FILOTEI ȘAGUNA) și *maculă* (HELIADE).

Exigența integrității corporale a preotului există și la greci (vezi Platon, *Legile*, VI) și la romani, ca de altfel la toate popoarele anti-chității; nu doar rațiuni de prestigiu social o justificau, dar și temeri cultuale. Creștinismul însuși a preluat această cerință, prezentă în practica pastorală a majoritatii confesiunilor sale.

[18] c u n a s u l t u r t i t. În BH apare aici un hapax legomenon, termenul ebr. *ḥārūm*, care, conform celor mai vechi traduceri, pare să fi însemnat 'mutilat' ('tăiat' sau 'turtit'), cu referire la

nas; de aici LXX χολοβόροιον 'care are nasul tăiat sau mutilat' (χολοβός 'mutilat', βίτς 'nas'), termen atestat de BAILLY, s.v., doar în acest loc din LXX. Este greu de justificat opțiunea *ciung* (ms. 45 și BB, păstrată și în BIBLIA 1968), căci acest substantiv se referă la un defect al membrelor superioare; în schimb, ar putea fi acceptat adj. *ciunt* (ms. 4389), care se poate referi și la nas. În urma unei analize corecte, versiunile ulterioare modifică: *cel cu nasul tăiat* (MICU, FILOTEI, ȘAGUNA), *cu nasul mutilat* (HELIADE).

u c u u r e c h i l e tă i a t e, după LXX ὀτότημτος (ὄτς 'ureche', τέυκον 'a tăia'), atestat de BAILLY, s.v., doar în *Levitice*, aici și în 22, 23; interpretarea este corectă în toate traducerile românești. În BH apare aici un termen rar, ebr. *sâru'a* 'intins; lungit' care a fost interpretat diferit în traducerile moderne: *ayan...* un membru allongé (SB), *cu un membru mai lung decit celelalte* (CORN.), *cu un măsludular mai lung decit trebuie* (R-G).

[19] Sintagmele nominale struncinătură (marc. în ms. 45 σφριμ- tură) de miñă au sfârșită de picior (ms. 45, BB) și frântură de miñă sau frântură de picior (HELIADE) reflectă fidel LXX σύντριψις χειρός, ή σύντριψις πόδος. Ebr. *šéber* 'frântură' (<šbar 'a rupe, a fractură') desemnează nu o fractură vindicabilă, ci o mutilare definitivă. Ms. 4389, MICU, FILOTEI, ȘAGUNA transformă sintagma aceasta în construcție sintactice românești mai firescă.

[20] c o c o ș a t, după LXX κυρτός 'curb, cocosat', IER. *gibbus* 'idem', OSTROG γορβάτъ 'idem', cf. KJV crookbacked, LUTHER *bucketig*, BJ *bossu*, GN *Buckliger*. Interesant este de observat jocul sinonimic, din vechile traduceri românești: ms. 45 *grebños* (primă atestare), ms. 4389 *gibrav*, BB (preluat și de MICU, FILOTEI, HELIADE, BIBLIA 1968) *ghiebos*. Ebr. *gibén*, cu această unică ocorență în BH, a fost privit ca un termen tehnic, cu un înțeles inert. Dacă interpretarea tradițională 'cocosat' este corectă, atunci termenul ar putea denumi un bolnav de tuberculoză spinală (maladie lui Pott), caracterizată prin spondilită și deformarea vertebrelor (HARRISON, p. 11). Nu este însă exclus ca legislatorul să fi avut în vedere și o deformare genetică.

s f r i j i t. Ebr. *dag*, termen cu sens nedeterminat, apare doar în *Levitice* și desemnează în mod generic o persoană nedemnă de demnitatea sacerdotală. Probabil prin asociere cu semnificația termenului imediat anterior, unii interpréti, începînd cu *Targum-ul arameean*, au optat pentru sensul 'pitic' (cf. KJV *dwarf*, GN *Kleinwüchsiger*). Sensul cel mai probabil al ebr. *dag* fiind cel de 'mic, subțire', există că o opțiune mai corectă ar fi cea care include, pe lîngă pitici, și alte categorii de estropiați: LUTHER *verkünnerti* 'degenerat', BJ *rachitique*, FC *gringalet* 'sfrijit', CORN. *piernicit*. Există, în sfîrșit, o a treia interpretare (apărută probabil sub presunția termenului sevient și, de aceea, greu de acceptat) care asociază ebr. *dag* unei maladii oftalmice: LXX ἔφηλος 'care are o pată luminosă pe globul ocular' (ἐπι 'pe', ἡλιος 'soare'; lumină), IER. *lippus* 'urduros, cu scursori la ochi', OSTROG ΓΝΟΕΤΟЧИКЪ 'lippus'. (MÍKLOSICH, s.v.); în această serie se încadrează vechia tradiție românească: *pecinginos* (ms. 45, BB), *urduros* (ms. 4389, HELIADE), *cu ochi urduroși* (MICU, FILOTEI, ȘAGUNA).

c u a l b e a ț ă p e o c h i. Această este interpretarea generală acceptată, după IER. *albuginem habens in oculo*, a ebr. *t'balil b'eynō* literal, „o pată pe ochi”. Caracterul de hapax legomenon al ebr. *t'balil* a îngreunat traducerea, ceea ce explică și opțiunea diferită din LXX: πτήλως τοῦς ὄφελαρος, literal, „care și-a pierdut genele la ochi”, unde echivalentele *pánthos la ochi* (ms. 45), *zmult la ochi* (BB).

r i i e. Exprimarea posesiei prin modalități macro-sintactice în ms. 45 și BB: *la care pa fi la el rite sălbatică* (preluată și de MICU, FILOTEI, ȘAGUNA, HELIADE) reflectă „dativul cu esse” din LXX: φέτη ἐν ἀτῷ φύρα ἄρπτα. Ebr. *gârâbh*, termen care nu se mai regăsește decit în Lev. 12,22 și Deut. 28, 27, semnifică în arabă și siriacă 'scabie, rîie', cum a și fost perceput în vechile traduceri: LXX φύρα IER. *scabies*.

p e c i n g i n e. Ebr. *yalepheth* desemnează o afecțiune a pielei greu de definit mai îndeaproape, ca de altfel și termenul anterior, așa încât unii traducători au trebuit să adopte o expresie globală, nediferențiată, înglobind ambele noțiuni: FC *maladie de la pieu*, GN *Hautkrankheit*. Vechii traducători preferă totuși diferențierea lexicală: LXX δ λειχήν 'lepră'; *pecingine*, IER. *impeligo* 'idem', OSTROG ΛΗΨΑΝ 'idem'. Opțiunea *funticei* din toate cele trei vechi traduceri românești este surprinzătoare, dar interesantă ca atestare a unei „relicive” lexicale. Din DA s.v. *funticei*, alături că acest termen, desemnând în limba română 'o boala subcutanată'; *furuncul'*, provine din lat. **furunculus*, etimologie stabilită de O. Densusianu, 'Romania XXXIII, 77. Cf. și infra, 26, 16.

c u p ă r ț i l e b ă r b ă t e ș t i v ă t ă m a t e. Orice imperfecție a însemnelor virilității, și în special orhiotrofia, a constituit

în toate timpurile și la toate popoarele un impediment major în asumarea funcției sacerdotale sau regale. Literal, sintagma ebraică *m'rōha 'eṣek* din BH înseamnă „cu testicule zdrobite”, cf. SR *les testicules écrasés*, KJV *stones broken*. Considerind că accentul este pus asupra incapacității de reproducere, unei interpreți moderni preferă termenul generic: BJ, FC *cunucie*, GN *Eunuch*. Vechea tradiție românească urmărează LXX *μονόχητος* (μόνος ‘unul’, ὄρχης ‘testicul’): *cu un coiu* (ms. 45, BB, MICU, ŞAGUNA), *cu un boș* (FILOTEI), *cu un singur testicul* (HELIADE). Echivalența *rincaci* din ms. 4389 reprezintă o prețioasă primă atestare, căci, conform DLR, s.v., acest cuvânt, cu sensul (despre animale) ‘castrat incomplet; cu un singur testicul’, apare în scris abia în dicționarele din secolul trecut.

[21] Cf. supra, v. 17.

[22] Dacă un infirm din clasa sacerdotală este exclus de la serviciul sacerdotal, aceasta nu înseamnă că nu are dreptul să consume parte din jefă destinată în acest scop familia căreia el îl aparține.

hrana lui Dumnezeu, cf. 3, 11.

parte prea sfintă, cf. 2, 3.

[23] *perdea*, cf. 4, 6; 16, 2; 24, 3. *meteahnă trupească*, cf. supra, v. 17.

locașul / numele, cf. XXI, 12.

eu sfint Domnul, cf. 18, 2.

îi sfintesc, cf. supra, v. 8.

CAP. 22

[3] *necurătie*. În continuare, în vv. 4–5 sunt descrise cauzele impurificărilor ritualice.

acei om / sufletul acela, cf. 2, 1.

să fie îndepărtat, cf. 7, 20.

eu sfint Domnul, cf. 18, 2.

[4] *umflătură de lepră / stricăciune*, cf. 13, 2. *scurgere / înfrînt*, cf. 15, 4. *se va curăti*, cf. 14, 1–32; 15, 13–15.

mort / suflet, cf. 21, 1. *scurgere de sămîntă / pat de semenție*, cf. 15, 16.

[5] *tîrtoare necurată*. Opiniunea din ms. 45 și BB reflectă LXX ἀέρετος ‘reptilă’, IER. *reptile*, echivalent ale ebr. *šeret*, tradus diferit în alte locuri (cf. 5, 2; 11, 21–22 etc.); în contextul de aici se face trimitere nu doar la reptilele propriu-zise, ci la orice fel de viețuitoare considerate impure, conform listei din cap. 5.

[6] *oricine / sufletul*, cf. 2, 1.

[8] *vită moartă sau sfîșiată de fiare*, cf. 5, 2; 7, 24.

[9] *să păzească poruncile*, cf. 8, 35.

le sfintesc. Complementul indică ofrandele aduse la altar și nu pe preoți, cum ar lăsa să se înțeleagă toate traducerile românești.

[10] *străin de neamul preotesc*. Ebr. *zer* ‘străin’ se referă aici în mod expresiv la cei din afara ‘familiei sacerdotale’. Compusul gr. ἀλλογένος (ἀλλος ‘altul’, γένος ‘familie; rudă’) a fost tradus inițial în ms. 45 prin perifraza *care taste de all neam*, desig. IER. *alienigena* și OSTROG. *ΗΙΟΠΛΕΜΕΝΗΚ* îl păteau sugera o soluție sintetică. Această a doua căle a fost urmată de autorul ms. 4389, care formulază construcția ‘calchiată’ *străin de rude*, după slavon. *ΗΙΟΠΛΕΜΕΝΗΚ* (ΗΙΑΚΖ ‘altul’, ΠΛΕΜΑ ‘neam; rudă’); faptul că re-găsim această expresie rară și în BB constituie o posibilă dovadă că editorii textului au utilizat la ultima revizie și versiunea din ms.

4389. Urmași modernizează această sintagmă: *de neam străin* (MICU, FILOTEI, ŞAGUNA), iar HELIADE nu găsește altă soluție mai bună decât împrumutul ad hoc *alienigen*, după IER.

oaspete / nemeric. În BH și LXX se utilizează aici cuvintul explicit în notele de la 16, 29 și 18, 3. În ms. 45 apare aici subst. *priște* ‘străin, venetic’ (<slavon. *прышвецъ*), folosit frecvent în texte din sec. al XVI-lea și al XVII-lea.

sluga. În BH, ebr. *sākiyn* ‘servitor plătit’ (<*sākar* ‘a inchiria’) desemna o stare socială diferită de a sclavului, care era considerat ca făcind parte din familie. Aceeași circumstans semantică o dă și LXX *μισθωτός* (<*μισθώω* ‘a angaja contra plată’; *μισθός* ‘plată, onorariu; salariu’), IER. *mercennarius* ‘amgajat plătit’ (<*merces*, ‘plată pentru un serviciu’). De aici apariția în ms. 45, BB, MICU, FILOTEI, ŞAGUNA a subst. rom. *năimi*, participiul substantivat al vb. rom. *a năimi*, verb derivat, la rîndul lui, din slavonismul *năim* ‘plată, chirie’ (<slavon. *наймъ*).

Rezonanță arhaică și parfumul biblic acordă acestui termen un loc privilegiat în lexiconul poetic al lui Ioan Alexandru: „Nu te dai la tain/Cu năim i tul/Prin guba frajilor tăi / Singeră Răstignitul” (ALEXANDRU, I. MAR., p. 54, poemul *Vasile Lucaciu*); „Să-și stringă într-un giugiu tiparile rănișii / Stelele pe ceruri ce au profitat năimii” (*ibidem*, p. 67, poemul *Innum Moiseilor*).

[11] *suflet*, cf. 2, 1. Sclavii, atât cei cumpărăți, cit și cei născuți în casă unui israelit, erau socotiti membri ai familiei; indiferent de naționalitatea lor anterioară, prin contractul circumcisual ei erau adoptați de poporul ales.

[12] *străin* (de *neamul preotesc*), cf. supra, v. 10, dar *înălțat*, cf. 7, 14. Diferențele de formulare din traducerile românești se datorează originalelor: *den-cepăturile cele sfinte* (ms. 45, BB), după LXX τῶν ἀπαρχῶν, τῶν ἀγίων; *den aducările cele sfinte* (ms. 4389) după OSTROG στὴ πρηστοῖς ε[ΕΚ]ΤΥΧΑ și IER.: *de primitis*.

[13] Întoarcerea în căminul părintesc și redobândirea tuturor drepturilor inițiale era posibilă pentru o femeie doar în condițiile în care nu a dobindit copii; în acest ultim caz, chiar în absență soțului său, ea va forma o familie împreună cu copiii și nu se va putea reintegra în familia paternă.

[14] Nu se poate ști cu certitudine dacă israelitul care a consumat din ofrandă cuvenită preotului trebuia să o restituie în natură sau în bani. Adăugarea unei cincimi din preț ei cu titlu de despăgubire ar sugera că întregul preț era plătit în bani.

[15] *dar înălțat*, cf. 7, 14.

[16] *să nu aducă asupra lor păcatul fără de legii*. Expresia de aici este identică în BH cu cea explicată în 5, 1.

eu sint Domnul, cf. 18, 2.

[17] *nemeric/priște*, cf. 16, 29; 18, 3 și supra, v. 10.

împlinire a unei făgăduințe. Sensul clar de ‘promisiune (lui Dumnezeu)’ al ebr. *năder* a fost redat corect de LXX ὁμολογία ‘convenție, acord’. Sub influența OSTROG σποκέδανης ‘confesiune’, atât Milesco, cit și revizorii săi (pînă la MICU, FILOTEI și ŞAGUNA) au atribuit gr. ὁμολογία sensul, curent în greaca ecclastică a vremii, de ‘mărturisire, confesiune’. Pentru semnificația exactă a conceptului cf. IER. *volum*, KJV *vows*, BJ, SR, FC *vou*, R–G *jertfă de jurință*. Cf. și 7, 16.

jertfă de bunvoie. Prin ebr. *n'dhâbhâh* ‘spontaneitate’, în BH se desemnează aici ofrandele spontane aduse de credincioși în afara ocaziilor prescrise; cf. IER. *sponte offerens*, KJV *freewill offerings*, BJ, FC *don voluntaire*. Conceptul este denotat cu aproximativ de LXX ἀφεσίς, iar autorii ms. 45 și BB (urmări de MICU, FILOTEI, ŞAGUNA) propun rom. *alegere*, optind pentru sensul cel mai general, cel etimologic, al corespondentului grecesc. Echivalența *vole* din ms. 4389 reflectă nemijlocit OSTROG βολεῖν.

[19] *parte bărbătească fără cusur*, cf. 1, 3. *cireada de vite*, cf. 1, 2.

turma de oi sau de capre, cf. 1, 10. *împreună cu boala* și *bine primită*, cf. 1, 3.

[20] meteahnă/hulă, cf. 21, 17.

[21] în plinirea unei făgăduințe... jertfă de bunăvoie. În BH și în interpretările moderne, formularea este identică cu cea din v. 18. Versiunea din LXX echivalăză „nici ebr. nēder prin gr. ἐνέχῃ (de unde ms. 45 și BB rugă, ms. 4389, rugătună) și introduce secvența ἐν ταῖς ἑορταῖς ὑμῶν, preluată și în ms. 45, 4389, BB: intru (BB în) praznicile voastre.

jertfă de pace, cf. 3, 1.

fără cusur, cf. 1, 3.

meteahnă/hulă, cf. 21, 17.

[22] Acest verset conține o listă a „defecților” posibile, care împiedică folosirea animalelor ca jertfe: animalul înășită înaintea altarului trebuie să fie perfect sănătos. Identificarea sensului lexical exact al termenilor din enumerare este dificilă, cu atât mai mult cu cît majoritatea lor nu apar decât în acest context în originalul ebraic.

orb. Sensul ebr. ‘awereth este împedite, aşa încât absolut toate versiunile coincid în acest punct.

schilod. După ebr. šabhar ‘rupt; zdrobit’ rezultă opțiunile LXX συντεριψμένος (<συντερώ ‘a strâpunge; a răni’), IER. fractus ‘fracturat’, cf. BJ, SR, FC estropié, KJV broken ‘rupt’. În cadrul tradiției românești remarcam o apreciabilă listă sinonimică: zdrobit (ms. 45, BB), dăsărat (ms. 4389), strujit (MICU, FILOTEI, ŞAGUNA), schilavu (HELIADE), slut (CORN.), schilod (R-G), vălănat (BIBLIA 1968).

rănit. În BH, ebr. šārāts, un hapax legomenon, are sensul probabil de ‘rănit’, cf. IER. cicatricen habens, KJV matimed, BJ, SR, FC multil. Sintagma tātāt la limbă (ms. 45, BB, MICU, FILOTEI, ŞAGUNA, HELIADE) reprezintă transpunerea membrilor corespondentului gr. γλωσσήτων (γλώσσα ‘limbă’, τένω ‘a tăia’), și acesta un hapax legomenon în LXX. Alte opțiuni: schiop (ms. 4389), probabil după OSTROG σκύρεσθεντη ‘fractio’ (MIKLOSICH, s.v.), ciuntul (CORN., R-G), slut (BIBLIA 1968).

plindecubeb. Conform majorității interpretărilor, ebr. γάβη, un hapax legomenon în BH, are sensul ‘bubă’ cauzată de factori microbieni sau bacterieni, cf. IER. papula ‘pustulă; băsică’ cu puoi!, KJV wen, BJ ulcereux, FC, SR verrue, CORN., R-G bub, BIBLIA 1968 bubos. Caracterul de hapax legomenon al gr. μωρηδόντα (< μωρόντα ‘souffrir de verues accompagnées de fourmillement’ < μώρυξ ‘furnică’, cf. BAILLY, s.v.) a pus probleme grele traducătorilor români. Autorul ms. 45 selecționează inițial termenul amurfit. Rezervorii finali înlocuiesc termenul amurfit, cu sintagma avind negi; soluția convine, într-un fel și edițiilor MICU și ŞAGUNA, care preferă diminutivul negi, pe cind FILOTEI rămîne la negi. HELIADE propune o creație lexicală, personală, adj. furniculos (< furnică + suf. -os), pornind de la radicalul corespondentului grecesc.

rii...pecingine. În BH termenii corespondenți sunt cei explicați la 21, 20. Forma adjectivală ritos (ms. 45, BB, ms. 4389; MICU, FILOTEI, ŞAGUNA, HELIADE, R-G, BIBLIA 1968) reflectă LXX φωρχυρίδντα (formă nominală a vb. φωρχυρίδε ‘a avea rile’, atestat de BAILLY, s.v., exclusiv în forma participială din acest loc din LXX). Cît privește adj. rom. pecinginos (ms. 45, BB, ms. 4389, MICU, FILOTEI, ŞAGUNA), acesta echivalăză sintetic expresia λειχῆντες ἔχοντα ‘avind pecingini’ din LXX.

[23] juncan, cf. 1, 5.

miel, cf. 3, 7.

cu un mădular prea scurt sau prea lung, cf. supra, 21, 18. Ebr. šārūt ‘întins; alungit’ și qālūt ‘scurt; contractat’ sunt utilizăți în BH ca determinanți pentru membrele animalelor, cf. SR ayant un membre trop long ou trop court; R-G care va avea vre-un mădular mai lung ori mai scurt. Opțiunile tātāt la ureche au tātāt la coadă (ms. 45, BB), cu urechile tātāt au cu coada tātāt (MICU, FILOTEI, ŞAGUNA, HELIADE) reflectă fișel LXX ώτοπητον, η κολοβόκερον, IER. aure et cauda ampullatis.

jertfă de bunăvoie, cf. supra, v. 21.

bine primiți, cf. 1, 3.

[24] Ca organe de transmitere a vieții, testiculele erau considerate un semn al integrității animalului. Un defect de acest tip era considerat capital și împiedica putința că acel animal să poată să jert-

fi. Versetul enumera patru tipuri de castrare, care pot acoperi împotrivă evenimentele accidentale sau pe intenționate.

Denumirea „fara voastră” reprezintă Canaanul, unde neamul lui Israel va trebui să introducă legea lui Iahwe; indicația expresă din acest pasaj nu este superflua, căci canaanenii practicau castrarea rituală și, de aceea, israeliții trebuiau avertizați.

[25] străin. În BH se folosește aici un termen diferit de cele explicate la 16, 29 și 22, 10. Totuși, în LXX apare compusul γλωσσής, utilizat de mai multe ori în acest capitol; de aici, prin calificare, sintagma strein de rudă (ms. 45, BB).

meteahnă/hulă, cf. 21, 17.

bine primite, cf. 1, 3.

[27] ardere de tot, cf. 1, 3–9. Opțiunea primire (ms. 45, BB) reprezintă o altă echivalare a LXX γλωσσης, iar prinos (ms. 4389) este reflectul OSTROG πρινος.

[29] jertfă de laudă. Avem aici același concept teologic precum cel enunțat în 7, 12, dar formularea din LXX diferă: εὐχὴ χαρούσνης; de aici sintagmele rugă de bucurie (ms. 45, BB), rugăciunea bucuriei (ms. 4389); pentru ms. 4389 cf. și OSTROG οἱ λαὶ τὰ ράδοις.

bine primită, cf. 1, 3.

[30] Cf. 7, 15.

[31] Cf. 18, 4.

[32] Cf. 18, 21.

pentru ca eu să fiu sfinit, cf. 21, 8. Conjunctia copulativă „și” (ebr. v) are în cadrul acestei construcții valoarea finală „pentru ca să”.

[33] v-am scos din țara Egiptului, cf. 11, 45.

CAP. 23

Acest capitol reprezintă un adevărat calendar sacru al poporului israelit, principalele sărbători ale anului fiind înșăsiate în ordine cronologică.

[2] sărbătorile Domnului. Prin expresia ebraică mo'edhy yahwih (‘nomenele’ stabilité de Domnul) (ebr. ya'adh ‘a stabili’) sunt desemnate în BH cele șapte mari sărbători ale anului, pe care Domnul și le-a rezervat prin gura profetului său. În Num. XXVIII, 2 și XXIX, 39, sunt incluse în această categorie și momentele sacrificiilor cotidiene. Toate cele trei vechi versiuni românești echivalăză corepondentul gr. ἀλέστραι și lat. feriae prin rom. praznic, după OSTROG πραζδική; acest imprumut slavon pătrunsese în limbajul eccluzastic încă din secolul anterior. Începând cu MICU, toate traducerile românești ulterioare preferă pe sărbătoare (<lat. dies sacerdotia) sau oră (sacerdotis) a sărbătorii; o excepție înregistrăm la R-G, care revin la praznic, cu marca stilistică a arhaicității.

adunări și sfinte. Marile sărbători religioase se concretizau în Israel prin adunarea întregii comunități în jurul sfintului sanctuar. De aici utilizarea în BH a ebr. miqra’ ‘convocare’ (< qārā ‘a chema’ (pe cinea)), transpus literal de LXX κλήση (< κλέων ‘a chema; a invita’). Sintagma gr. κλητὰς χριστός, fost calchiată în toate cele trei vechi versiuni românești prin formă la chemate sfinte, unde principiu chemate, cu valoare substantivală, are sensul, reclamat de principiu’ literalității; de ‘convocări’. Cf. BJ ‘saintes’ assemblées, SR ‘saintes convocations; CORN. stringere laolaltă sfintă’.

[3] simbătă, zi de odihă, cf. 16, 31. Stabilitrea celei de-a săptea zile ca zi de repaos absolut se întemeiază pe modelul divin (cf. Fac. 2, 3); această zi era socotită o zi dedicată în întregime Domnului. Doar componenta periodicității este nouă, căci ideea de sabat în sine era familiară vechilor mesopotamieni, care o practicau tot pe temeluri religioase. Din grija de a nu ofensa vreuna dintre diversele zeități ale membrilor lor politeist, babiloniștii respectau un sabatul în a săptea, a pașnicezea, a nouăsprezecea, a douăzeci și una și a douăzeci și opta zi a lunii. În dezvoltarea ulterioară a vieții iudeice, sabatul a devenit prilejul pentru activitatea rituală centrală, efectuată săptăminal în sinagogă: în

împ, s-au acumulat numeroase indicații rabinice referitoare la ritualul sabatic. În creștinism, semnificația sabatului se modifică profund: „prima zi a săptămânii” (*Mat. 28, 1; Marc. 16, 2*) sărbătoare reînvierea Domnului Iisus Cristos și devine a „zi a Domnului” (rom. *duminică* <lat. (*dies* *domicia*)).

După cum se poate constata din răspunsurile la chestionarul lui N. Densusianu, în FOCHI, DATINI, p. 368–369, în mediul popular românesc duminica este ziua prin excelență sfintă. Simbata, în schimb, este considerată o zi nefastă, zi în care nu se începe nici o lucrare, nu se pornește la drum, cînd se imbolnăvește nu se mai face sănătăs etc.; este ziua în care se fac deschintec și vrăjii.

Locuință, cf. 3, 17.

[4] Cele șase principale sărbători ale mozaismului primar sunt următoarele: paștele (vv. 4–5), sărbătoarea azimilor (vv. 6–8), sărbătoarea primelelor priințe (vv. 10–14), sărbătoarea cincizemii (vv. 15–20), sărbătoarea trompetelor (vv. 23–25) și sărbătoarea colibelor (vv. 34–41).

Vremurile hotărîte. Această expresie este o realizare contextuală diferită, mai explicită, a sintagmei traduse supra, v. 2, prin subst. *adunări*.

[5] Nu este lipsit de interes, pentru a putea fixa succesiunea cronologică a sărbătorilor evrești, să prezentăm succint calendarul ebraic. Mai întîi trebuie specificat faptul că evreii utilizau în mod distinct un calendar religios care începea cu luna *nisan* (martie-aprilie) și unul profan, care începea cu luna *tisri* (septembrie-octombrie). Marile sărbători erau incluse în primele șapte luni ale calendarului religios. Corespondența generală acceptată a calendarului ebraic religios cu cel creștin este următoarea: *nisan* (martie-aprilie), *iyyar* sau *ziv* (aprilie-mai), *siwan* (mai-iunie), *tammuz* (iunie-iulie), *ab* (iulie-august), *elul* (august-septembrie), *tisri* sau *ethamim* (septembrie-octombrie), *marhesvan* (octombrie-noiembrie), *hislev* (noiembrie-decembrie), *tebet* (decembrie-ianuarie), *shebat* (ianuarie-februarie), *adar* (februarie-martie).

Conform acestei echivalențe, paștele era serbat de evrei între ultimele zile din martie și primele din aprilie.

La astăzi în soarelui. Sensul expresiei „între două seri” din BH, transpusă prin LXX ἐνταξέων τῶν ἑσπερινῶν, cf. *între mijlocul sărăi* (ms. 45), *între mijlocul scerilor* (BB), *întră seri* (MICU, FILOTEI, ŞAGUNA), *întră scer* (HELIADE) este destul de neclar. Oricum, momentul inserării constituia numai începutul sărbătorii, care continua mult în noapte. În acest loc, utilizând adverbul *îndesăcăru*, autorul ms. 4389 s-a orientat în chip evident după IER. *ad vesperum*, căci aici OSTROG ΜΕΧΑΣ ΒΕΡΕΦΗΚΙΩΝ urmăză LXX.

Paștele Domnului. Cea mai importantă sărbătoare a evreilor are semnificația unei conmemorări anuale a ieșirii din Egipt (cf. Ies. 12, 1–14). Cuvîntul ebraic *pesah*, utilizat în BH exclusiv ca termen tehnic pentru denumirea acestei sărbători (ebr. *pesah* = scutire, erăfare) <*pasāh* ‘a sări’; a erăfa’ era receptat ca semnificând imunitatea poporului-ales în fața pedepsei divine și a nenoreciriilor trimise de Dumnezeu asupra epiglenilor opresori; cf. GESENIUS, s.v.), a fost resimlit de traducători ca un nume propriu și transpus ca atare: LXX πάσχα, IER. *pascha*, OSTROG παχά. Transliterarea *pascha* din ms. 45 și BB persistă și ulterior la MICU, FILOTEI și ŞAGUNA; această formă neadăpată, care atribuie termenului caracterul unui xenism, a mai fost reperată de DLR, s.v. *paști* și doar în *Viețile sfintilor* de Dosoftei; în toate celelalte vechi texte românești, începînd cu tipăriturile lui Corresi, apare forma firescă, monosîntă, *paști* (<lat. *pascha*); această ultimă soluție este preferată și în ms. 4389.

În poemul *Pregătiri de cină*, V. Voiculescu ne oferă o vie reconstituire poetică a servoarei care cuprindea comunitatea iudeică, în zilele paștelor: „Venise primăvara și sterpele gorgane / Cu tort de flori alese își peticeau chiliumi... / Si doldora de mărsuri, de bani și caravane / Se pregătea de Paști întreg Ierusalimul. // Pe ușite un zbiert de mici făru-neclare / Si aburi calzi de azimi venau din curți vecine; / Copii, fugili din joacă, cereau, scîncind, mincăre / Si s-agăzau de poala grăbitei gospodine” (VOICULESCU, II, p. 149).

[6] „Sărbătoarea azimilor” (cf. Num. 28, 16–25) avea o strinsă legătură cu paștele propriu-zis; întreaga săptămână era considerată sacră și reclama ca atare încetarea oricărei activități. Era săptămîna în care poporul lui Israel trebuia să rememoreze și să reîmpresăteze legătîrul sacru cu Dumnezeu.

Azime, cf. 2, 4 și 11.

[7] *Adunarea sfintă*, cf. supra, v. 2.

Iuerare de slujitor. După LXX ἔργον λατρευτόν, IER. *opus servile*, OSTROG ἀκτλα εασκηνα traducătorii români au construit sintagmele *lucru de poslușit* (ms. 45, BB), *lucru de slujbă* (MICU, FILOTEI, ŞAGUNA). Slavonismul *posluši* (<πονεούμενος) era frecvent folosit în epoca veche cu sensul ‘a servi, a sluji; a singări’ (cf. DLR, s.v.). Cf. KJV *service work*; BJ *occire servile*, FC *travail ordinaire*, SR *ouvrage servile*.

[8] *Arderi de tot*, cf. 1, 9.

Adunare sfintă, cf. supra, v. 2.

Iucrare de slujitor, cf. supra, v. 7.

[10] *Cel dintii snop*, cf. 2, 12.

[11] *Va infățișa snopul... legănatul*, cf. 7, 30.

Bine primit, cf. 1, 3.

A doua zi după simbătă. Sintagma ebraică *nîmâz Rath hasabath*, cu o semnificație obscură în BH, a determinat interpretere diverse. După Josephus Flavius și Talmud aici s-ar face trimisă la ziua imediat următoare sărbătorii azimilor. Alți interpréti văd însă aici ziua de sabat care cade în săptămîna sărbătorii azimilor (SB, p. 127).

[12] *Fără cusur*, cf. 1, 3.

[13] *Pentru ansamblu versetului* cf. 2, 1.

Două zecimi, cf. 5, 11.

Mireasmă plăcută, cf. 1, 9.

Prinos de băutură. Ofrandă lichidă (ebr. *nesek* ‘libașie’) constă de obicei din viță și era vărsată la temelia altarului, sub formă de libăte. În toate versurile românești (cu excepția lui HELIADE *libatî* după IER, *libatio* și a lui GORN, *jetîfă de băutură*) această noțiune este reprezentată prin subst. *turnare*, transpunere literală după LXX σπονδεῖ ‘libașie’ (<σπένδω ‘a turna un lichid ca ofrandă’). Cf. OSTROG κεκλιμένης ‘libașie’ (<κεκλιμένη ‘a turna’).

Hin, cf. 19, 3.

Spice fragede, boabe prăjite, cf. 2, 14.

Dar Domnului, cf. 1, 2.

Pentru ultima parte a versetului cf. 3, 17.

[15] *A doua zi*, cf. supra, v. 11.

Dar legănat. În BH aici apare termenul ritualic, frecvent folosit în Lew., „dar legănat” (cf. 7, 14, 30, 10, 15, 14, 12 etc.). Echivalările *punere de înainte* (ms. 45) *punere denaințe* (BB, urmată de MICU, FILOTEI, ŞAGUNA) și *punere* (ms. 4389) reproduc mecanic LXX τὸ ἐπίθεψ (ἐπί ‘pe, asupra’, θηῆ ‘a puni’). Cf. BJ *prescentration*.

[16] *Prinos de grine*, cf. 2, 1 și 12, 14.

[17] *Așezările voastre*, cf. 2, 7.

Dar legănat, cf. supra, v. 15.

Două zecimi, cf. 5, 11 și supra, v. 13.

Dospită, cf. 2, 11 și 7, 13.

Prinos din primele tale roade, cf. 2, 1 și 12, 14.

[18] *Fără cusur*, cf. 1, 3.

June, cf. 1, 5.

Ardere de tot, cf. 1, 3.

Prinos de băutură, cf. supra, v. 13.

Mireasmă plăcută, cf. 1, 9.

[19] *Jertfă pentru păcat*, cf. cap. 4, passim.

Jertfă de pace, cf. 3, 1.

Impreună cu primele tale roade. Cf. supra, v. 17. Această secvență lipsește din BH și IER, aflindu-se doar în LXX și OSTROG.

[20] să-i legene, cf. 7, 30. Sintagma este o traducere literală a v. 15, dar legănat, cf. supra, v. 15.

[21] adunare sfintă, cf. supra, v. 2. Sintagma este o traducere literală a v. 7, lucrare de slujitor, cf. supra, v. 7.

Pentru ultima propoziție a versetului cf. 3, 17.

[22] Cf. 19, 9–10.

[24] zi de odihnă, cf. 16, 1.

sărbătoarea vestită prin trimbătă. Sintagmele pâmânt de trimbătă (ms. 45); pomenirea trimbătelor (BB, MICU, FILOTEI, ȘAGUNA) și memorial de trombe (HELIADE) redau fidel LXX μνημόσυνον σάλπιγγων (cf. IER. memoriale clangendibus, tubis, KJV a memorial of blowing of trumpels, BJ appel en clamour) la rindul ei o transpunere literală după BH ḥ̄'rū'āh šophār 'amintire a vestirii'. Cuvântul ebr. ḥ̄'rū'āh 'amintire' are un sens activ, desemnând 'ceva care cheamă la amintire' sau 'un obiect care amintește de ceva'. Ar fi vorba, în acest caz, de faptul că actul vestirii are ca scop să-l determine pe Dumnezeu să-și reamintească de poporul său la începutul unui nou an. Că privește celălalt membru al sintagmei ebr. šophār 'chemare, vestire', acesta se folosește în special pentru desemnarea manifestărilor vocii omenești. Determinația probabil de utilizarea rituală în cadrul acestei sărbători a muzicii instrumentale, vechii interpreți au identificat aici noțiunea de „trompetă” (LXX σάλπιγξ, IER. tuba). După descrierea lui Ieronomus, In Hos. V, 8, pare să fie vorba de trimbăta păstorească, instrument care scoate un sunet surd dar penetrant; și confectiona din coarnele vitelor: „Buccina pastoralis est, et cornu recurvo efficitur, unde et proprie hebraice sophar, græce σάλπιγξ appellatur”.

Sinonimele pamente (<slavon. паматъ), și pomenire (<vb. posse, la care în NT (1648), Mat. XXVI, 13 și Marc. XIV, se mai adaugă și pomeană, sint folosite în concurență, încă din traducerile religioase anterioare, începînd cu cele din secolul al XVI-lea, spre a desemna noțiunea de „ceva care cheamă în amintire; memorial”. Formularea deosebită pomenire de jârlive din ms. 4 389 (glosată marginal trimbăta) se explică prin OSTROG паматъ тѣлъ.

Că privește semnificația religioasă a acestei sărbători, ea invoca speranța reunirii finale a neamului lui Israel, căci sunetul trumpelelor era privit ca un simbol al chemării divine finale. Această interpretare simbolică a sărbătorii trimbătelor este întărită și de imprejurarea că imediat după aceea urma ziua ispășirii.

adunare sfintă, cf. supra, v. 2.

[25] lucrare de slujitor, cf. supra, v. 7.

[27] Pentru semnificația „zilei ispășirii” cf. supra, introducerea la cap. 16; pentru raportul semantic ispășire/rugă cf. și 4, 20. adunare sfintă, cf. supra, v. 2.

să vă smeriți sufletele, cf. 16, 29.

[28] veți face ispășire, cf. 4, 20.

[29] oricine/suflet, cf. 2, 1.

să fie îndepărtat, cf. 7, 20.

[31] Pentru a doua parte a versetului cf. 3, 17.

[32] cea mai însemnată zi de odihnă, cf. 16, 31.

să țineți această simbătă. Sensul exact al acestei indicații se referă la încetarea lucrului în ziua de sabat, cf. BJ vous cesserez le travail, GN alle Arbeit ruhen lassen. În ms. 45 și BB, trăducătorii creează vb. a simbătă, pentru a reconstrui expresia din LXX: οὐ βραχίτε τὰ σάββατα ὑπῶ, cf. veți simbăta simbetele voastre (ms. 45, BB, MICU, ȘAGUNA). FILOTEI însearcă să înțeleagă impresia de neadaptare: veți finea simbăta simbetele, iar HELIADE creează un nou verb: veți simbăta simbetele voastre. Construcția că atare este străină și spiritului limbii grecești, căci este imitată după BH šabāth šabath. Verbul gr. σαββατίζει, mai apare în Ies. 16, 30 și II Paralip. 36, 21, locuri în care BB echivalează prin structurile a simbete simbetele și, respectiv, a fine simbăta. Diferența de formulare să prănușești praznicul vostru din ms. 4 389 reflectă OSTROG празднинте праздникъ вашъ.

[34] sărbătoare colibelor. Transpunind sintagma éoptrή σχημῶν din LXX, traducătorii români au optat fie pentru sensul ‘cort’, fie pentru cel de ‘adăpost improvizat, colibă’ al gr. σκηνή: praznic de colibi (ms. 45, ms. 4 389), praznicul corturilor (BB), sărbătoarea corturilor (MICU, FILOTEI, ȘAGUNA), sărbătoarea tabernacelor (HELIADE). Nesiguranța persistă și în interpretările moderne: corturi (CORN., BIBLIA 1968), des Tenten (BJ), dar colibe (RG), des huttes (SR, FC), Laubhäuser (GN).

In realitate, ebr. שׁרְבָּתָה nu desemnează cortul propriu-zis al nomazilor, ci un adăpost improvizat, construit din ramuri și frunze de arbori. Prin această sărbătoare evreii marcau comemorarea anuală a traversării deșertului; în calendarul lor agricol, această zi semnală de asemenea sfîrșitul sezonului recoltelor. Mai semnalăm, că un fapt interesant, cunoașterea acestei sărbători în mediul preotesc românesc din sec. al XVII-lea, căci în lexiconul slavon-românesc al lui Mardarie Cozianul intîlnim glosa: praznic, ce-l chiama al colibilor, evreesc (cf. DA, s.v. colibă).

[35] adunare sfintă, cf. supra, v. 2. lucrare de slujitor, cf. supra, v. 7.

[36] ardere de tot, cf. 1, 3.

încheierea sărbătorii. La încheierea săptămînii săbatici, evreii organizează o ceremonie finală care semnifică încheierea perioadei sacre, și intrarea în timpul profan. Acest moment este desemnat în BH prin substantiv, a' tsereh (<ălsar, ‘a închide’), care sugera, prin el, însuși ieșirea din starea de sărbătoare. În LXX această noțiune a fost transpusă prin gr. ἔξοδον (diminutivul de la gr. ἔξοδος ‘ieșire’), de unde ieșire (ms. 45, ms. 4 389, BB, MICU, FILOTEI, ȘAGUNA), exodus (HELIADE). Interpretii moderne optează în general pentru ideea de „adunare (solemnă)”: KJV solem assembly, BJ jour de reunion, FC rassemblement final, SR cérémonie solennelle, CORN. adunare solemnă. O excelentă soluție arhaică găsim în R–G: одована празничній; subst., odovanie ‘a opăzi și a unei sărbători’ (<slavon. ОТВАДАНИЕ) a fost folosit, exclusiv, ca termen tehnic ecclastic și a fost atestat mai întâi în COD. VOR. (cf. DLR, s.v.).

[37] să le vestiți ca adunări sfintă; cf. supra, v. 2.

In enumerarea tipurilor de jertfe, vechile versiuni românești sunt defectuoase, îngreunând înțelegerea adecvată. FILOTEI, ȘAGUNA jertfe/aducere, cf. 1, 9.

arderi de tot, cf. 1, 3. prinos de grine, cf. 2, 1.

prinos de băutură, cf. supra, v. 13.

[38] darurile voastre. Se face aici, trimitere probabilă a animalelor întâi născute (cf. 27, 26) sau la cele jertfite ca zeciuială (cf. 27, 32).

împlinirea unei făgăduințe, cf. 7, 16; 22, 21.

jertftele voastre de bunăvoie, cf. 7, 16; 22, 21.

[40] În răstimpul celor săptăne zile că dura sărbătoarea colibelor, întreaga comunitate participa la intense rituale care, cu vremea, au căpătat un caracter carnavalesc. Unul din gesturile rituale, caracteristic era utilizarea ramurilor și a frunzelor de arbori pentru a construi adăposturi efemere, care să evocă vremea rătăcinii prin puști după exodul din Egipt. Numele ebraice ale arborilor cități, n-au putut conduce la identificarea exactă a plantelor respective; în consecință, traducerile vechi n-au putut practica decât o transpunere literală.

arbori, frumoși. Atributul „frumoș” poate fi corelat, din punct de vedere gramatical, atât cu „roada”, cât și cu „arborele”. Sintagma ξύλος ώρας din LXX și arbor pulcherrima din IER. reproduce ebr. הַלְּהָר 'ets, arbore frumos', de unde lemn frumos (ms. 45, BB), pom frumos (ms. 4 389), rod frumos de lemn (MICU, FILOTEI, ȘAGUNA), fruct specios de lemn (HELIADE). Vechii interpreți (Targum și Peshitta), ca și umii moderni (cf. HARRISON, p. 219), cred că este vorba de arborii citrici, alții înclinând spre miș.

finc. Desemnarea este în acest caz limpede: ebr. λαμᾶr este numele palmierului (*Phoenix dactylifera*). Subst. rom. finic (<slavon. финикъ, din gr. φοινιξ), atestat întâi în PS. SCH, cf. TIKTIN², s. v., a intrat în limbă la nivelul stilului ecclastic și se păstrează în toate vechile versiuni biblice românești, de unde a fost preluat, pentru coloratură arhaică, de R–G și BIBLIA 1968.

copaci stufoși. Formularea *stilpări de lemn dăs* din ms. 45 nu respectă relațiile sintactice din LXX κλάδους ἔλου δασεῖς, inadvertență care a fost corectată în BB *stilpări de lemn dăs*. Formularea *ramură de lemn curat cu frunză* din ms. 4389 deriva din OSTROG ΚΤΕΡΗ ΔΡΕΓΑ ΚΛΑΣΤΑΓΩ ΛΗΤΙΑ. Expressia ebraică originară ἄβλοθ 'ets' arbore des (infrunzit)' a fost păstrată ca stare și de interpréti moderni: *arbres touffus* (BJ), *copaci stufoși* (R-G), *copaci înfrunziti* (CORN.). Unii comentatori cred că acest verset se referă la orice fel de ramură înfrunzită, în timp ce alții restrâng referința la mirt. Încă și astăzi evreii poartă în procesiunile sărbătorilor caliborii ramuri de arbori, deși unele secrete, precum samarinenii și saducheii, susțineau că această tradiție nu este mozaică ci o imitare a sărbătorilor dionisiace greciști. Înregistrarea ca pe o ciudătoare faptul că MICU (urmat de FII OTEI și ȘAGUNA) nu a perceput sensul adj. gr. δασύς 'dăs' (termen înrudit cu lat. *densus*) și a păstrat în textul românesc al traducerii sale forma flexională de acuzativ plural δασεῖς din LXX: *stilpări de lenin dăsīs*.

sălcii de riu. În BH, prin expresia *nahalāh 'arabī 'salcie de torrent'* este desemnată o singură specie arboricolă, probabil poploul de Eufrat (*Populus euphratica*), abundant în zonele umede din Orientul Apropiat (HARRISON, p. 219); cf. IER. *sالصَّيْدَلِيَّة* de *torrent* și OSTROG ΚΕΡΕΗ ΟΤ ΚΩΔΟΤΕΨΗ, de unde ms. 4 389 *rāchītī den pārāu*, ca și versiunile moderne: *sălcii de riu* (CORN.), *sălcile care cresc lingă pīrae* (R-G). Secvența mai extinsă *rāchītī și stilpări den agnu den pīrau* (ms. 45, BB), preluată întocmai (dar cu înlocuirea subst. *rāchītī* prin *sălcii*) de MICU, FILOTEI, ȘAGUNA, reflectă LXX λέπας καὶ ἄγνος κλάδος ἐκ χειμάρρου; pe lingă subst. gr λέπας 'salcie', mai apare aici și gr. ἄγνος, denumirea botanică a cărei referință nu a putut fi identificată de traducători, care, în consecință, transliterează termenul *agnū* din LXX; același procedeu va fi utilizat și de HELIADE, mai tîrziu. Gr. ἄγνος se referă la specia *Vitis agnus castus*, un arbust cu flori violente, frumos mirositor, deținut astăzi la noi mielarea.

[41] **neamul vostru,** cf. 3, 17.

[42] **colibe/corturi,** cf. supra, v. 34. De obicei, locuri de adunare sau locuri de reședință ale unor unități mici, cum ar fi casele.

[43] Aici, la sfîrșitul capitolului, este expus în formă concluzivă temeiul religios al sărbătorii, acela de a reaminti israeliților de bunăvoiețea divină față de strămoșii lor. Repetând anual la îmobil simbolic gestul locuirii caliborilor improvizate, poporul ales își reimprospătează recunoștința și iubirea față de Dumnezeu, care i-a seos din pămîntul morții și i-a așezat în Canaan, tara făgăduinței.

CAP. 24. Cea de patruzeci și cinci

[1] **unt de lemn curat stors din măslinie.** Cf. 2, 1. Aici avem unul din puținele locuri unde este specificat felul și calitatea uleiului folosit. Noțiunea redată în ms. 45 și HELIADE prin adj. *limpedi* iar în ms. 3 489, BB, MICU, FILOTEI, ȘAGUNA prin adj. *limpede*, s-ar circumscrie mai exact prin adj. *stors*, după LXX χειρομένων (<χειρτών αἴτην in bucati'mici; a stoarce', IER. *expressus* (<exprimo' a supune unei presiuni; a 'tescui'. Opțiunea 'din vechele traduceri românești' a fost determinată 'cu mare probabilitate', de OSTROG ცქრენ 'limpede'.

sfeșnic...candelă. În acest context, în BH apar simultan sinonimele *m'ōrah* 'corp luminos', p. ext. 'lumină' și *nerāh* 'lampă'. Cuplul sinonimic se menține în LXX: φῶς 'lumină' / δύοψις 'lampă' și, în OSTROG ცქრტ' ՀԻՒՆ 'lampă' / ცქՌՈՒԾՈ 'idem', dar se pierde în traducerile românești vecchi: *lumină/lumină* (ms. 45, BB, MICU, FILOTEI, ȘAGUNA), dar *candelă/candelă* (ms. 4 389); traducerile moderne refac perechea sinonimică, originară: *lumină/candelă* (HELIADE), *candelabru/candelă* (R-G), *sfeșnic/candelă* (CORN.). De remarcat că în alte locuri din BH gr. λόγχην 'lampă, candelabru' este tradus corect prin *candelă* (Ies. 25, 37) sau *sfeșnic* (Ies. 37, 23; 39, 37; 40, 5 și 27). Pentru descrierea amănunțită a acestui obiect ritualic cf. Ies. 25, 31-39, unde este spusă că lumina se va întinde pînă în cerul celor trei lumi, unde va fi înălțată înălțarea luminoasă.

[3] **perdeea,** cf. 4, 6; 16, 2. Cu multă probabilitate, este o referință la mărturie, cf. 16, 13, unde se spune că nu este o săracie să te ascundă în cortul intîlnirii, cf. 1, 13. În mod similar, într-o altă parte a scrierii este spusă că nu este o săracie să te ascundă în lege - veșnică, cf. 3, 17. Cu multă probabilitate, este o referință la mărturie, cf. 16, 13, unde se spune că nu este o săracie să te ascundă în cortul intîlnirii, cf. 1, 13. În mod similar, într-o altă parte a scrierii este spusă că nu este o săracie să te ascundă în lege - veșnică, cf. 3, 17.

[4] **sfeșnic/candelă,** cf. supra, v. 2.

[5] **frunțea făinii de grâu,** cf. 2, 1.

[6] **zecimi,** cf. 5, 11; 14, 10.

[7] **tămiie,** cf. 2, 1.

[8] **partea preasfintă,** cf. 2, 3.

[9] **să le mărinăce intr-un loc sfînt,** cf. 6, 16.

[10] **a venit.** Sensul literal al verbului folosit aici în BH este acela de „a ieși”, ceea ce sugerează exact statutul de străin al lui unui egiptean; deși a plecat din Egipt cu familia mamei sale, acesta locuia ca oricare străin în afara taberei israelite. Ca să ajungă aici, el trebuia să „iasă” din cortul său și să intre în tabără poporului ales.

[11] **hulină...a blestemă numele.** În BH, cuplul de termeni *nāqab* / *qālāl* au sensuri apropiate. Ebr. *nāqab* are sensul etimologic „a străbate, a pătrunde”, dar curent desemna în BH acțiunea de a „numi”, cu sensul peiorativ „a luna în deridere; a huli”. Pentru transpunerea prin „a numi” optează Targum-ul, *Peshita* și LXX. Prin LXX ἐπονοῦσε 'a invoca pe cineva rostituindu-i numele' se explică și utilizarea întransitivă a rom. *a numi* (ms. 45, BB, MICU, FILOTEI, ȘAGUNA); prin forma *supranumind*, HELIADE traduce și gr. ἐπί 'asupra' din compunerea corespondentului grecesc. Adălcea termen, ebr. *qālāl*, utilizat cu sensurile „a vorbi de rău” (cf. 19, 14) și „a blestema” (cf. 20, 9), corespunde LXX κατράομαι 'a blestema', OSTROG προκλητή 'idem'. Din respect față de Dumnezeu, în contextul în care apar verbele „a huli” și „a blestema” se evită utilizarea tetragramei YHWH (cf. 1, 1), substituită eufemistic prin substant. „nume” (ebr. *shēm*, gr. *ὄνομα*).

[12] **pază,** după BH *miš'mār* 'pază' (< šāmar 'a păzii'), LXX φύλάξῃ 'pază' (< φυλάσσω 'a păzii'). Opțiunea *teniță* (ms. 45, ms. 4 389, BB, MICU, FILOTEI, ȘAGUNA) este strîns legată de OSTROG ՔԵՄԻՆԻԱ. Despre o închisoare propriu-zisă nici nu putea fi vorba în perioada de traversare a deșertului, la care se raportează întimplarea relatată.

[13] **va purta povara,** cf. 5, 1.

[14] **hulină numele domnului,** cf. supra, v. 11.

[15] **străin...deal casei,** cf. 16, 29.

[16] **metehană trupească/hulă,** cf. 21, 17.

[17] **schilodire,** cf. 21, 19. Principiul semitic *lex talionis*, reiterat aici, pare să nu se împlice literal în mediul ebraic

[18] **suflet,** cf. 2, 1.

[19] **aproapele,** cf. 6, 2.

[20] **metehană trupească/hulă,** cf. 21, 17.

[21] **schilodire,** cf. 21, 19.

[22] **aproapele,** cf. 6, 2.

[23] **metehană trupească/hulă,** cf. 21, 17.

[24] **schilodire,** cf. 21, 19.

[25] **aproapele,** cf. 6, 2.

[26] **metehană trupească/hulă,** cf. 21, 17.

[27] **schilodire,** cf. 21, 19.

[28] **aproapele,** cf. 6, 2.

[29] **metehană trupească/hulă,** cf. 21, 17.

[30] **schilodire,** cf. 21, 19.

[31] **aproapele,** cf. 6, 2.

[32] **metehană trupească/hulă,** cf. 21, 17.

[33] **schilodire,** cf. 21, 19.

[34] **aproapele,** cf. 6, 2.

[35] **metehană trupească/hulă,** cf. 21, 17.

[36] **schilodire,** cf. 21, 19.

[37] **aproapele,** cf. 6, 2.

[38] **metehană trupească/hulă,** cf. 21, 17.

[39] **schilodire,** cf. 21, 19.

[40] **aproapele,** cf. 6, 2.

[41] **metehană trupească/hulă,** cf. 21, 17.

[42] **schilodire,** cf. 21, 19.

[43] **aproapele,** cf. 6, 2.

[44] **metehană trupească/hulă,** cf. 21, 17.

[45] **schilodire,** cf. 21, 19.

[46] **aproapele,** cf. 6, 2.

[47] **metehană trupească/hulă,** cf. 21, 17.

[48] **schilodire,** cf. 21, 19.

[49] **aproapele,** cf. 6, 2.

[50] **metehană trupească/hulă,** cf. 21, 17.

[51] **schilodire,** cf. 21, 19.

[52] **aproapele,** cf. 6, 2.

[53] **metehană trupească/hulă,** cf. 21, 17.

[54] **schilodire,** cf. 21, 19.

[55] **aproapele,** cf. 6, 2.

[56] **metehană trupească/hulă,** cf. 21, 17.

[57] **schilodire,** cf. 21, 19.

[58] **aproapele,** cf. 6, 2.

[59] **metehană trupească/hulă,** cf. 21, 17.

[60] **schilodire,** cf. 21, 19.

[61] **aproapele,** cf. 6, 2.

[62] **metehană trupească/hulă,** cf. 21, 17.

[63] **schilodire,** cf. 21, 19.

[64] **aproapele,** cf. 6, 2.

[65] **metehană trupească/hulă,** cf. 21, 17.

[66] **schilodire,** cf. 21, 19.

[67] **aproapele,** cf. 6, 2.

[68] **metehană trupească/hulă,** cf. 21, 17.

[69] **schilodire,** cf. 21, 19.

[70] **aproapele,** cf. 6, 2.

[71] **metehană trupească/hulă,** cf. 21, 17.

[72] **schilodire,** cf. 21, 19.

[73] **aproapele,** cf. 6, 2.

[74] **metehană trupească/hulă,** cf. 21, 17.

[75] **schilodire,** cf. 21, 19.

[76] **aproapele,** cf. 6, 2.

[77] **metehană trupească/hulă,** cf. 21, 17.

[78] **schilodire,** cf. 21, 19.

[79] **aproapele,** cf. 6, 2.

[80] **metehană trupească/hulă,** cf. 21, 17.

[81] **schilodire,** cf. 21, 19.

[82] **aproapele,** cf. 6, 2.

[83] **metehană trupească/hulă,** cf. 21, 17.

[84] **schilodire,** cf. 21, 19.

[85] **aproapele,** cf. 6, 2.

[86] **metehană trupească/hulă,** cf. 21, 17.

[87] **schilodire,** cf. 21, 19.

[88] **aproapele,** cf. 6, 2.

[89] **metehană trupească/hulă,** cf. 21, 17.

[90] **schilodire,** cf. 21, 19.

[91] **aproapele,** cf. 6, 2.

[92] **metehană trupească/hulă,** cf. 21, 17.

[93] **schilodire,** cf. 21, 19.

[94] **aproapele,** cf. 6, 2.

[95] **metehană trupească/hulă,** cf. 21, 17.

[96] **schilodire,** cf. 21, 19.

[97] **aproapele,** cf. 6, 2.

[98] **metehană trupească/hulă,** cf. 21, 17.

[99] **schilodire,** cf. 21, 19.

[100] **aproapele,** cf. 6, 2.

[101] **metehană trupească/hulă,** cf. 21, 17.

[102] **schilodire,** cf. 21, 19.

[103] **aproapele,** cf. 6, 2.

[104] **metehană trupească/hulă,** cf. 21, 17.

[105] **schilodire,** cf. 21, 19.

[106] **aproapele,** cf. 6, 2.

[107] **metehană trupească/hulă,** cf. 21, 17.

[108] **schilodire,** cf. 21, 19.

[109] **aproapele,** cf. 6, 2.

[110] **metehană trupească/hulă,** cf. 21, 17.

[111] **schilodire,** cf. 21, 19.

[112] **aproapele,** cf. 6, 2.

[113] **metehană trupească/hulă,** cf. 21, 17.

[114] **schilodire,** cf. 21, 19.

[115] **aproapele,** cf. 6, 2.

[116] **metehană trupească/hulă,** cf. 21, 17.

[117] **schilodire,** cf. 21, 19.

[118] **aproapele,** cf. 6, 2.

[119] **metehană trupească/hulă,** cf. 21, 17.

[120] **schilodire,** cf. 21, 19.

[121] **aproapele,** cf. 6, 2.

[122] **metehană trupească/hulă,** cf. 21, 17.

[123] **schilodire,** cf. 21, 19.

[124] **aproapele,** cf. 6, 2.

[125] **metehană trupească/hulă,** cf. 21, 17.

[126] **schilodire,** cf. 21, 19.

[127] **aproapele,** cf. 6, 2.

[128] **metehană trupească/hulă,** cf. 21, 17.

[129] **schilodire,** cf. 21, 19.

[130] **aproapele,** cf. 6, 2.

[131] **metehană trupească/hulă,** cf. 21, 17.

[132] **schilodire,** cf. 21, 19.

[133] **aproapele,** cf. 6, 2.

[134] **metehană trupească/hulă,** cf. 21, 17.

[135] **schilodire,** cf. 21, 19.

[136] **aproapele,** cf. 6, 2.

[137] **metehană trupească/hulă,** cf. 21, 17.

[138] **schilodire,** cf. 21, 19.

[139] **aproapele,** cf. 6, 2.

[140] **metehană trupească/hulă,** cf. 21, 17.

[141] **schilodire,** cf. 21, 19.

[142] **aproapele,** cf. 6, 2.

[143] **metehană trupească/hulă,** cf. 21, 17.

[144] **schilodire,** cf. 21, 19.

(cf. HARRISON, p. 223). Oricum, schimbarea radicală a acestui principiu în învățătură cristică („cui te loveste pe obrazul drept întoarce-i și pe celălalt” — Mat. 5, 39) reprezintă unul din punctele cheie ale doctrinei creștine a iubirii și iertării.

m e t e a h n ā / h u l ā , cf. 21, 17.

[22] cel străin...de-a casei, cf. 16, 29.

CAP. 25

[2] O dată cu sedentarizarea lor în țara promisă, neamul israelitilor va trebui să aplice legea sabatului și asupra pământului cultivat: fiecare al săptămânii an va fi un sabat, an de odihnă absolută pentru ogorul cultivat. În timpul acestui an, comunitatea va trebui să se hrănească din rezerve. Cuvintul „simbătă” (ebr. šabāth) desemnează aici nu a saptea zi a săptămânii, ci ideea generală de odihnă (cf. 16, 31; 23, 31).

[4] Pentru semnificația noțiunii de „simbătă”, cf. 16, 31.

[5] Cea ce crește de la sine, în ebraică *saphiyh*, este o expresie desemnând plantele de cultură care răsor spontan, din semințele căzute pe pămînt în timpul secerișului anterior.

strugurii din via netăiată. Sintagmele *strugur sfințeniei* (ms. 45, BB, MICU, FILOTEI, ȘAGUNA) și *strugurele sanctificării* (HELIADE) reflectă LXX τὴν στρυφόληγά ἀγιάσματός. Conceptul de „sfințire” (ebr. *názir*, gr. ἀγίασμα) a fost explicitat în două moduri. Ar fi vorba mai întâi, de o trimitere la caracterul sacră al viei respective pe parcursul anului sabatic (explicație adoptată de MICU, într-o notă de subdos: „adeacă la anului său din anul care este sfînt și de odihină”). A doua explicație recurge la o analogie între viața de vie în anul sabatic și levitul consacrat divinității: după cum acesta din urmă renunță să-și mihi tai părul, tot astfel și indică de a nu mai tăia viața reprezentă un gest de consecrație; această ultimă explicație se întemeiază pe sensul primar al ebr. *názir*, acela de „a separa; a tăia”.

răpaos din ms. 4389 reprezintă o variație sinonimică liberă, căci în versetul anterior apără, într-o sintagmă identică, subsl. *odihină*. Rom. *rāpaos* (<lat. *rapausum*) face parte din fondul lexical românesc moștenit al limbii noastre; este atestat încă în textele rotacizante (cf. DLR, s.v.).

[6] s l u g ā / n ă i m i l , cf. 22, 10.

străin / n e m ē r n i e , cf. 16, 29.

[8] a n i - d e - o d i h n ā , cf. 16, 31.

[9] Cf. 23, 24.

ziua i s păs i ri i , cf. cap. 16.

[10] În tradiția iudaică, după șapte ani sabatici urma anul jubileu, fiecare al cincizecilea an în numărătoarea anilor. Cu acest prilej avea loc o restituire generală a bunurilor: cei care își pierduseră într-un fel sau altul avearea reintăruia în stăpinișca ei integrală, iar sclavii își recăpătau libertatea, întorcindu-se în clanul lor.

să s finți i , cf. 11, 44 ; 21, 8.

a n u l j u b i l e u . Formularul din BH, recurrentă în versetele secente, i-sau dat două interpretări etimologice. GESENIUS, s.v., consideră că ebr. *yôbhēl* este un cuvint onomatopeic, desemnând orice sunet penetrant; de aici ar deriva și sintagma *šnath hayôbhēl* „anul jubileu” (folosită și eliptic, *yôbhēl* „jubileu”), constituță din cauza sunetului de trompetă care vesteau începutul sărbătoresc al acestui an. A două explicație, invocată în SB, p. 141, se întemeiază pe *Targum* și pe tradiția rabinică, unde se atribuie ehr. *yôbhēl* sensul de „berbec”, în sintagmele *regen hayôbhēl* ‘corn de berbec’ și *šôphar hayôbhēl* ‘trimbilă de berbec’ (cf. supra, 23, 24). Termenul ebraic *yôbhēl* pătrunde ca termen tehnic în latina eclesiastică prin IER *tubilaus* și, de aici, în limbile moderne: KJV *a jubilee*, BJ, FC, SR *jubilé*, CORN., R-G *anul jubileu*. În LXX, prin formularea ἐνιαυτὸς ἀρχέσεως ‘anul eliberării’, se recurge la o echivalare contextuală, imitată de OSTROG Αἴτο οκταετεῖα ‘anul eliberării’, ca și de ms. 45, BB *an de slobozenie* (sintagmă păstrată, paradoxal, în BIBLIA 1968, care în v. 12 și urm. adoptă totuși pe *jubileu*), ms. 4389 *an de slobozire*, MICU, FILOTEI, ȘAGUNA *anul slobozirei*, HELIADE *an de liberare*.

[11] Cf. supra, vv. 5 și 10.

[12] să-l s o c o l i ū s f i n t , cf. 11, 44 ; 21, 8.

[13] m o ř i a . În BH, aici este utilizat același termen cu cel tradus supra, v. 10 prin *moſie*, după LXX κτήσις ‘posesione; avere’. Deoarece LXX preferă aici compusul gr. ἔγκτησις, termen cu o utilizare mai restrânsă, traducătorii români introduc și ei opozitia lexicală *moſie / agonistă* (*agonistă*). Rom. *agonistă*, participiul substantivizat al verbului *agonisi* (<aor. ἀγώνισα, al. medio-gr. ἀγωνίζουσα ‘a cîștiga’) este des atestat în epoca, în scrierile lui Varlaam și Dosoftei. Dubletul *agonisală* (*agonisi*+suf. *-ală*) este atestat în DA abia la Anton Pann.

[14] Alternanța între persoanele I și a II-a ale verbelor derivă din BH. Un reflex al expresiei idiomatice ebraice de tipul verb+complement direct cu aceeași rădăcină („a vinde o vinzare”) este și expresia *a d a v i n z a r e* (ms. 45, BB), modificată într-un spirit „mai” românesc de MICU în *a v i n d e l u c r u d e v i n z i t*

v e i c u m p ā r a . Acesta este sensul propriu al LXX κτάζουσα cf. IER. *emere* ‘a cumpără’, BJ *acheter*. Inadvertența echivalării prin *a imprumuta* din BH este sesizată de MICU, la care apare, corect, *a cumpără*.

să nu-ș i a s u p r e a s c ā , cf. 19, 33.

a p r o a p e l e , cf. 6, 2.

[15] Versetul se referă la tranzacția funciară. Tinând seama de faptul că la următorul an jubileu proprietatea asupra pământului va reveni stăpînului inițial, în cadrul tranzacției trebuie să se țină seama, la stabilirea prețului, de numărul anilor scurzi de la ultimul an jubileu, ca și de numărul celor rămăși pînă la cel următor, ceea ce, în fond, este același lucru. Formulind punctul de vedere al celui care vine și, respectiv, al celui care cumpără, cei doi membri ai frazei sunt echivalenți.

[16] Raportările cronologice privesc perioada între două jubilee succesiive; prețul unui ogor este proporțional nu doar cu întinderea suprafeței sale, ci și cu numărul de recolte pe care cumpărătorul le va obține, ținându-se seama că la proximul an jubileu proprietatea va reveni stăpînului inițial. Acest tip de legiferare a proprietății funciară are la bază principiul că Dumnezeu este stăpîn unic al pămîntului, pe care el-l împărăti inițial celor douăsprezece seminții ale lui Israel, care trebuie să-l păstreze ca atare.

prel / a g o n i s t ā , cf. supra, v. 13. Aici, LXX ἔγκτησις are sensul contextual de *pref.* după cum aminteașă MICU opțiunea inițială din BB.

[17] să nu a s u p r e a s c ā , cf. 19, 33.

să te temi de Domnul , cf. 19, 3 și 14, 32.

eu s i n t D o m n u l , cf. 18, 2.

[18] p o r u n c i e ... j u d e c ă ţ i l e , cf. 18, 4. Ebr. *luqqim*, echivalent în LXX de obicei prin προστάτευται, iar în traducerile românesti prin *poruncă* (cf. 10, 11 ; 18, 5 și 26 ; 19, 19 și 37 ; 20, 8) este transpus aici prin δικαιώματα, de unde, firesc, *drepățile* (ms. 45, ms. 4389, BB).

[19] r o a d e l e . Aici, ebr. *p'riy* ‘fruct’ (<pārāh ‘a produce fructe’) este echivalent în LXX prin gr. τὰ ἐξόφρια ‘produse ale solului’. Opțiunea *crescările* (ms. 45, BB) este rezultatul unei calchieri semantică după sensul primar al etimonului grecesc, vb. ἐξόφριο ‘a face să crească’.

[22] Sintagmele obscure din finalul versetului, *vechi a vechilor* (ms. 45), *vechile vechilor* (BB), *cele vechi ale celor vechi* (MICU, FILOTEI, ȘAGUNA), *vechile din cele vechite* (HELIADE) reprezintă transpunerile literale după LXX παλαιὰ παλαιῶν, sintagmă calchiată la rindul ei după turnările ebraice idiomatică. Autorul ms. 4389 încearcă să clarifice textul, introducând în paranteze subst. *ani*, ca posibil element determinat.

[23] p e v e c i e . Despre regimul proprietății asupra pământului cf. supra, vv. 15–16. Pentru a sugera ideea de tranzie definitivă, fără putință de recuperare, în BH apare termenul rar (reperat în VT doar aici și întra, v. 30) *ts'miħūth* ‘pentru o pierdere’, substantiv derivat de la un radical exprimând ideea de „dispariție, aneantizare”. IER. *in perpetuum* transpună acest idiotism ebraic în registrul semantic „perpetuitate”, urmat de mulți alți interpréti: LUTTIER für immer, KJV forever, CORN. pentru totdeauna, R-G pe vecie, BIBLIA 1968 de vecie, GN *endgültig*. Formulările *intru aderenție* (ms. 45) și *întru aderențe* (BB) se raportează la LXX elc. βεβαῖσθων ‘prin confirmare, prin întărire legală’ (<βεβαῖον ‘a garanta cuiva posesiunea asupra unui lucru’). În terminologia filosofică clasică,

gr. βεβαίωσις denumea acțiunea de a argumenta folosind judecăți și raționamente, iar vb. βεβαίωση însemna „a argumenta; a demonstra”.

străini, cf. 16, 29.

oaspeti, cf. 22, 10.

[24] răscumpărare. Semnificația „răscumpărare” a ebr. *qr'ulāh* a fost corect percepță de LXX și IER. *redēmptio*, cf. KJV *redemption*, BJ, SR *rachāl*, ca și de toate traducerile românești moderne. Echivalențele *mintuitoare* (ms. 45) și *mintuire*, după forma de plural λόγοι din LXX au rezultat din preeminența acordată de traducători sensului primar al etimoniului gr. ἔλεγος ‘a dezlegă’ și, figurat, ‘a absolvii, a mintui’. Immediat, în v. 26, apare echivalența corectă *răscumpărare*.

In invățătura creștină, actul răscumpărător prin excelență este iertfa christică. Acest motiv îl înțin în poemul *Răscumpărarea* de Ioan Alexandru: „Să arginții ce l-au vîndut dobindiră o clipă putere / Trebuia cumpărătă tarina pentru îngroparea străinilor / Înainte de inviere / Nu prețul era totul răscumpărarea scumpă / Echivalent de milă balanță să n-o rumpă” (ALEXANDRU, I. MAR., p. 129).

[25] Secvența „care este cu sine” se găsește doar în LXX.

ruda sa ea mai apropiată, cf. 21, 2–3.

[26] îi dă mină, cf. 5, 7.

răscumpărare, cf. supra, v. 24.

[27] Potrivit regimului special al proprietății funciare în Israel (cf. supra, vv. 15–16), în momentul cînd deținea suma necesară răscumpărării pămîntului vîndut, fostul stăpîn era obligat să înapoieze cumpărătorului o sumă calculată astfel: din prețul plătit se scădea prețul recoltelor de care a beneficiat cumpărătorul, la care se adăuga un „surplus” echivalent cu prețul recoltărilor care au mai rămas pînă la viitorul an jubileu, cînd pămîntul ar fi revenit oricum proprietarului inițial.

[28] anul jubileu/slobozire, cf. supra, v. 10. Indicația cronologică „șase ani” nu apare decît în LXX și este greu de explicat interpolarea ei.

[29] Imobilele din orașele întărîte nu erau sotocite bunuri absolut indispensabile cu pămîntul. Pierderea unei case nu implica și pierderea mijlocului de a-și obține hrana. Din această cauză, și prescripțiile patrimoniale diferă în cele două cazuri.

răscumpărare/mintuirea, cf. supra, v. 24.

[30] să rămină pe veci/se va adevări, cf. supra, v. 23.

urmașilor săi/intru rudele lui, cf. III, 17.

anul jubileu/slobozenie, cf. supra, v. 10.

[32] Tribul levîșilor, urmașii lui Levi, unul dintre fiii lui Iacob (cf. Fac, XXIX, 34), avea atribuții speciale în Israel: în vreme ce o parte din ei, și anume urmașii lui Aaron, îndeplineau funcțiile sacerdotale, ceilalți membri ai tribului se ocupau cu diferite acțiuni culturale, și religioase auxiliare, sub îndrumarea preoților. Specificul atribuțiilor lor comunitare nu le permitea să efectueze alte activități lucrative, așa încît casele în care locuiau constituiau singura lor avere și, deci, asemenea pămîntului pentru ceilalți membri ai comunității, nu puteau fi înstăriate definitiv.

dreptul de a le răscumpără/mintuire, cf. supra, v. 24.

[33] Textul acestui verset este în BH absolut ininteligibil, ceea ce a determinat mari diferențe de interpretare în versiunile moderne. Reproducerea literală din LXX este ilizibilă, fapt care explică obscuritatea textului în traducere românești vechi. Am optat aici pentru interpretarea dată frazei de majoritatea interprétilor (KJV, SR, CORN., R–G); în FC și BJ se presupune că tranzacția are loc între doi levîșii, ceea ce ar conduce la o completă restructurare a pasajului.

[34] Păsunile din jurul orașelor levîșilor erau inalienabile prin lege, pentru a se putea asigura întreținerea turmelor clasei preoțesti.

[35] nu va mai avea mijloace de trai. Sensul expresiei din BH (transpusă literal în ms. 45 și BB, după LXX)

este neclar; ea evocă o situație economică precară, asemenea expresiei similare din V, 7. „Fratele” nu este aici ruda directă, ci membrul comunității israelite în general.

străin/venetic, cf. 10, 29.

oaspete/nemernic, cf. 22, 10.

[36] să te temi de Dumnezeul tău, cf. 19, 3 și 14, 32.

[38] Eu sunt Domnul, cf. 18, 2.

v-am seos din țara Egipului, cf. 11, 45.

[39] rob, după LXX δούλος, IER. *servus*, OSTROG park; în BH, ebr. *abhdhah* desemnează pe orice subordonat, pe orice persoană supusă unui personaj mai important decît ea. În Israel, slavia antică a cunoscut forme mult mai blînde decît la Roma sau în alte părți. Deși avea datoria de a munci la porunca stăpînului, slavul era considerat în Israel un membru al familiei acestuia, cu toate drepturile religioase și cultuale implicate. Despre situația și drepturile slavorilor cf. Ies, 21, 1–11.

[40] slugă...oaspete/năimit...nemernic, cf. 22, 10.

anul jubileu, cf. supra, v. 10.

[42] Aici se află exprimat temeiul teologiei pentru care era interzis oricui să reducă un israelit la condiția de slav; nici chiar el însuși nu se putea vinde. Secolindu-i din captivitatea egipceană, Dumnezeu a devenit singurul stăpîn al fiilor lui Israel și, în consecință, nimenei altceva nu poate avea drept de proprietate asupra lor, nici măcar ei însiși nu-și aparțin.

[43] să te temi de Dumnezeul tău, cf. 19, 3–14–32.

[44] robul și roabă. În BH se utilizează aici cuplul de substantive ebr. *‘ebed* ‘slujitor; slav’ / *‘āmāh* ‘slujitoare; slavă’. Utilizarea în ms. 45, BB, MIGU, FILOTEI, ŞAGUNA a opozițiilor *slugă*–*slugică* / *rob*–*roabă* reflectă situația din LXX unde apar perechile *奴才*–*奴才女* / *奴僕*–*奴僕女*.

[45] Interzisă fiind reducerea unui israelit la condiția juridică de slav, slavii domestici se încadrau în Israel într-o din următoarele trei categorii: 1. străini din afara granițelor țării, 2. străini care locuiau între israeliți și 3. urmași acestora din urmă.

străin/nemernic, cf. 16, 29.

[47] oaspete, cf. 22, 10.

se va instări/va afla mină, cf. 5, 7 și supra, v. 35.

se va vinde, cf. supra, v. 39.

[48] drept de răscumpărare, cf. supra, v. 24.

rudă apropiată, cf. 18, 6.

va dobîndi mijloace va avea cu mîinile lui, cf. 5, 7 și supra, v. 35.

[50] Pentru modalitatea de calcul a quantumului prețului de răscumpărare, prin raportare la anul jubileu, cf. supra, vv. 15–16.

anul jubileu/anul slobozirii, cf. supra, v. 10.

slugă plătită/năimit, cf. 22, 10.

[52] anul jubileu/anul iertării, cf. supra, v. 10.

[55] Cf. supra, v. 42.

robii, cf. supra, v. 42.

slugile mele, cf. supra, v. 41.

i-am seos din țara Egipului, cf. 11, 45.

CAP. 26

[1] Urmind BH, ca și unitatea de semnificație a contextului, versiunile moderne încadrează prima propoziție a acestui verset în secvența de sfîrșit a capitolului precedent.

În acest verset este enunțată una dintre interdicțiile cele mai stricte ale legii mozaice: aceea de a nu figura prin imagini concrete ființa divină.

i d o l i . În BH apare aici termenul *'citylim*, explicitat în nota la 19, 4. Sintagmele *făcute de mînă* (ms. 45, BB, MICU, FILOTEI, ȘAGUNA) și *sapte de mînă* (HELIADE) sunt calcuri lexicale după XX χειροτόπτα (χείρ 'mîna', ποιέω 'a face'); pentru ms. 4 389 *chip facere de mîni* cf. și OSTROG οεράζεις προτόπερην. Aceeași calchieră o regăsim în BB sub formele *cel facut de mînă* (Ințel. 14, 12) și *cete făcute de mîna lui* (Is. 16, 12 și 21, 9).

c h i p u r i c i o p l i t e . Ebr. *pešel* desemnează în BH aceeași realitate ca și termenul precedent, fiind un derivat de la vb. *pāsal* 'a grava, a sculpta': de aici LXX τὰ γλυπτά, participiul substantivat al vb. γλύφω 'a grava, a sculpta', transpus ca atare de rom. *cioplité* (ms. 45, ms. 4 389, BB, MICU, FILOTEI, ȘAGUNA). Creația lexicală *sculpilite* de la HELIADE este o preluare directă a IER. *sculptile*.

s t i l i p i , în toate versiunile românești pînă astăzi, după LXX στήλη, IER. *titulus*, OSTROG στολπъ. Ebr. *matsēbhah* desemna o coloană de piatră, plantată în formă de stelă, pentru a marca prezența tangibilă a zeilor canaaneci El și Baal. Cf. Ieș. 23, 24.

piatră c i o p l i tă . Formula *piatră sămnă* (ms. 45, BB, MICU, FILOTEI, ȘAGUNA) imită LXX λθος σχότος; pentru ms. 4 389 *semn de piatră cioplit* cf. și OSTROG θολεινъ 'камень истреканъ'. Sintagma ebraică *masekiyth ebhen*, literal, 'piatră de imagine' se referă la figurările gravate ale zeităilor canaanee, cum este de pildă imaginea lui Baal aruncând fulgere, descoperită la Ras Shamra și datând de pe la aprox. 1800 î.d. Hr.

[2] Cf. 19, 30.

[3] Începînd cu acest verset și pînă către sfîrșitul capitolului, introducem în comparație și cele două fragmente vechi din *Levitic*, incluse în LEV. HASD. și DOS. PAR. (cf. supra, introducerea generală).

p o r u n c i l e . Termenul este explicitat la 18, 4. Cf. și LEV. HASD. *tocumetele* și DOS. PAR. *poruncile*.

î n v ă ţ ă t u r i l e . Ebr. *mitswâh* 'recomandare, precept' (<*tsâ-wâh* 'a recomanda'), receptat prin LXX ἡ ἐντολὴ 'instrucțiune, recomandare', are în traducerile românești următoarele corespondente: *portinci* (LEV. HASD.), *învățături* (DOS. PAR., BB, MICU, FILOTEI, ȘAGUNA), *legea* (ms. 4 389).

[4] **r o a d e l e .** Ebr. *y'bhl* 'produs, fruct' este redat în LXX prin gr. τὰ γεννήματα, de unde ms. 45, [ms. 4 389, BB *roadele*, MICU, FILOTEI, ȘAGUNA] *rodurile*, HELIADE *productele*. Alte opțiuni: LEV. HASD. *hasna* 'folos' (din ung. *haszon*, cf. sîrb. *hasna*), DOS. PAR. *vîpturile* (< lat. *victus*), cuvînt frecvent folosit de Dosoftei.

l ě m n e l e c i m p u l u i . Pentru sensul 'arbore (fructifer)' și subst. *lemn* cf. ST. L. FAC., p. 99. Sintagma se regăsește și în DOS. PAR., ca și la MICU, FILOTEI, ȘAGUNA.

f r u c t e l e , cf. XXV, 19. Aici, ebr. *p'riy* este echivalat în LXX prin gr. ὁ καρπός 'fruct', de unde OSTROG ορούψη, ms. 45, ms. 4 389, BB *roada*, DOS. PAR. *poamele*, MICU, FILOTEI, ȘAGUNA *rodul*.

Viziunea mitică a opulenței și rodnicietăi, ca semne ale bunăvoiinței divine se află adesea în centrul discursului lirico-mesianic la RUSSO, CINT.; cf., de exemplu, p. 139: 'Care e mai mîndră decît tine între toate țările semănăte de Domnul pre pămînt? Care altă se impodobhește în zilele de vară cu flori mai frumoase, cu grîne mai bogate? (...) Pe cimpurile Tenechiei răsărît-au florile? ... Nu au răsărît florile, sunt turmele multe și frumoase ce pasc vîlă tale; soarele înredesc brazda; mîna Domnului te-a bucurat cu bunuri felurite, cu pomete și cu flori, cu avuție și cu frumusețe'.

[5] Ca expresie a bunăvoiinței divine, autorul biblic sugerează că recoltele vor fi atât de abundente, încît perioadele de recoltare a grînelor, de cules al viilor și de semănături de toamnă vor decurge una din alta, fără întreruperi.

Ultima propoziție din verset lipsește din BH, IER. și traducerile moderne, fiind prezentă doar în LXX.

[6] **p a c e .** Ebr. *šâlôm* (<*šâlam* 'a fi în siguranță'), echivalent în LXX prin gr. εἰρήνη, în IER. prin lat. *pax* și în OSTROG prin slavon. **A i r ă ,** desemnează în BH nu doar absența războliului, ci și o stare generală de liniște, bunăstare și confort comunitar.

f i a r e l e . Sinonimele *jiganit* (ms. 45), *hiară* (BB), *sterile* (ms. 4 389, DOS. PAR., MICU, FILOTEI, ȘAGUNA), *jivinile* (LEV. HASD.), *fiare* (HELIADE, R-G, BIBLIA 1968), *animale* (CORN.), corespund BH *hay* 'viețuitoare; animale sălbătice', LXX τὰ θηρία 'fiare', IER. *bestiae* 'idem', OSTROG θήρει 'idem'.

[7] **d e s a b i e .** Enr. *herebh* (<*härab* 'a usca' și, prin analogie, 'a distrugă, a ucide') are sensul literal de 'secetă, uscăciune; moarte', dar este utilizat în BH mai ales cu valoarea metonimică de 'instrument al uciderii sabie'. Procedeu metonimic este preluat și în LXX, unde gr. φόνος 'ucidere' avea și la Homer sensul de 'instrument al uciderii', (cf. BAIFLY, s.v.). Utilizând subst. rom. *ucidere* (ms. 45, BB), atît Milesuc, cit și revizorii săi finali, nu au perceput sensul metonimic al gr. φόνος. O echivalare corectă, *armă*, găsim în LEV. HASD., probabil printre un original slavon diferit de OSTROG. Formularea *vor cădea uciși* (ms. 4 389, DOS. PAR., MICU, FILOTEI ȘAGUNA, HELIADE) reflectă o opțiune apropiată de OSTROG παράγεται... οὐδεομένη.

[8] Un posibil reflex al acestei hiperbole biblice regăsim la RUSSO CINT., p. 147: 'Fiecare om era slobod și plăteau o sută de oameni, căci se lupta pentru dinsul... slobozenia însușește puterea... numai cei mișcă și cei răi țin cu străinii și cu apăsătorii'.

[9] **mă v o i i n t o a r c e s p r e v o i .** Verbul ebr. *pānāh*, cu sensul literal 'a întoarce (față)' are semnificația contextuală 'a arăta bunăvoieță', referitor la grația divină. Acest sens a fost corect reprodus în LXX prin compusul gr. ἐπιβλέπω 'a aruncă ochii asupra a ceva; a arăta atenție' (&et 'pe, asupra', βλέπω 'a privi'). Cele două componente ale gr. ἐπιβλέπω sunt transpuze analitic prin *voi socoli preste* (ms. 45), *voi căuta preste* (DOS. PAR., BB), *voi căuta spre* (ms. 4 389, MICU, FILOTEI, ȘAGUNA), *voiu căuta pre voi* (LEV. HASD.), *voi căuta asupra* (HELIADE). După cum se poate vedea, indiferent de prepoziția cu care dîfieră traducătorii ar echivalat gr. ἐπι, verbul *a căuta* se regăsește constant în traducerile românești, cu un reflex pînă în BIBLIA 1968. Acest fapt se explică prin forța sensului etimologic al rom. *căuta*, acela de 'a se îngrăji (de cineva)', după etimonul lat. *cavītare, derivat de la particiul *cautūm* al verbului lat. *caveo* 'a păzi, a îngrăji' (cf. DA, s.v.). Pentru o mai bună înțelegere a semnificației cf. FC *j'interviendrai en votre faveur*, BJ, SR *je me tournerai vers vous*, GN *ich werde mich euch zuwenden und dasfür sorgen*.

v o i u b l a g o s l o v i p r e v o i . Secvența, prezentă în ms. 45, ms. 4 389, BB, DOS. PAR., MICU, FILOTEI, ȘAGUNA, își are echivalent doar în FRANKF. și OSTROG, lipsind în BH, alte ediții ale LXX, IER. și traducerile moderne.

v ă v o i f a c e r o d i t o r i s i v ă v o i f n m u l ă i . Apar aici termenii utilizati în Fac. 1, 28, cind Dumnezeu se adreseză lui Adam și Evei cu îndemnul de a lua în stăpînire pămîntul: ebr. *pārâh* 'a purta fructe' și *râbâh* 'a se înmulții', gr. αὔξω 'a crește' și πλήθων 'a se înmulțui', lat. *crescere* 'a crește' și *multiplicabō* 'a se înmulțui'. Termenii rom. *a crește* și *a se înmulțui* sint folosiți în mod tradițional în limbajul biblic și în cel liturgic românesc, deși traducerile moderne recuperă sensul exact al ebr. *pārâh*: *vă voi face roditori* (CORN., R-G), *roditori* *vă voi face* (BIBLIA 1968).

[10] În originalul ebraic, transpus literal de LXX, exprimarea este eliptică; ideea abundenței promise este sugerată prin nevoie de a elibera depozitele de grînele neconsumate, pentru a face loc noilor recolte. Cf. și 25, 22.

[11] **c o r t u l .** Pentru semnificația acestui termen în BH, cf. 1, 1. Pentru noțiunea 'legămint' (*fâgăduință* BB) în traducerile ulterioare, cf. 24, 8.

s u f l e t u l , cf. 2, 1.

[13] **v - a m s c o s ,** cf. 11, 45.

c u f r u n t e a s u s . Expresia sugerează conștiința libertății și a mîndrii naționale a poporului eliberat din robia egipceană.

[15] **j u d e c ă ș i l e ... p o r u n c i l e ,** cf. 18, 4.

l e g ă m i n t u l - f â g ă d u i n ță , cf. 24, 8.

[16] Interpretarea celor trei termeni prin care sunt particularizate în BH nenocircile pe care le-ar putea trimite Dumnezeu a pu probleme dificile traducătorilor, mai ales că acești termeni ebraici nu apar decât aici în VT. În DOS. PAR. nu apare decât termenul generic *bēcīnītētā*, soluție preferată și de unii traducători moderni: GN *unheilbare Krankheiten* 'boli incurabile'.

s p a i m a. Semnificația exactă ebr. *belālāh* (<*bāħal* 'a tremura, a palpită'), un hapax legomenon în BH (cf. STRONG, 928), circumscris o stare de teroare și de panică maximă, cf. KJV *terror*, LUTHER *Schrecken*, BJ *troulement*, SR *le trouble*, FC *l'épouvanle*, CORN., BIBLIA 1968 *groaza*, R–G *pedepe spăimântătoare*. O soluție corectă intîlnită, în mod surprinzător, probabil datorită originalului neconsemnat al traducerii, în LEV. HASD.: *eufremuri*. Soluția de traducere prin subst. *lipsă* 'săracie; stare de inconfort psihic și trupesc' (ms. 4389, BB, MICU, FILOTEI, ȘAGUNA, HELIADE) este o reflexie normală a LXX *ἀποψίᾳ* 'lipsă de resurse; nevoie, săracie', IER. *egēstas* 'săracie' și OSTROG *HEΛΑΚΗΜΕ* 'săracie'.

o f t i c a. Interpretări moderni consideră în unanimitate că ebr. *šāḥepheth* (care nu apare în BH decât aici și în *Deut.* XXVIII, 22), termenul al căruia sens literal este cel de 'coajă', desemna tuberculoze, boala cunoscută în Israelul antic; cf. LUTHER *Auszehrung* 'tuberculoză', KJV *consumption* 'idem', BJ *consumption* 'idem', CORN. *tuberculoza*, R–G *oftică*, BIBLIA *lingoarea*. Echivalența *ritic* (ms. 45, ms. 4389, BB, MICU, FILOTEI, ȘAGUNA, HELIADE) este un reflex corect al LXX *ἡ ψώρα* 'ritic' și OSTROG *κράστα* 'ritic'. Că privește opțiunea *fughițel* din LEV. HASD. aceasta merită o discuție mai amănunțită. Așind într-un vechi lexicon slavon românesc — despărțită de D. Strugaru, *Incapitulare lexicografică românească*, în „Romanoslavica”, XIII, 1966, p. 148–158, a afirmat că aparține unui anume dascăl Staeiu din Tîrgoviște, care l-a redactat pe la 1660–1670 — termenul *funicel*, B.P. Hasdeu, CUV. D. BÂTR. I, p. 281, îl pune în relație cu acest *fughițel* din LEV. HASD., dar consideră în mod eronat că forma mai veche ar fi *fughițel*, care ar fi rezultat, printr-o neașteptată formă intermediară *fughițel, direct din lat. *fungus* 'ulcere'. În realitate, forma *fughițel* pare să fi apărut prin palatalizare, din *funicel* (cf. DA, s.v., *funicel*; cf. de asemenea și explicațiile date supra, 21, 20).

f r i g u r i l e. Pomenind „de la sensul etimologic al ebraicului *qada-hath* 'inflamație' (<*qādāh* 'a arde'), interpretări moderni consideră că se face trimisire aici la malarie, boală caracterizată prin febră ridicată și continuă: KJV *ague* 'malarie', LUTHER *Fieber*, BJ FG, SR *la fièvre*, CORN., R–G, BIBLIA 1968 *friguri*. Surprinzătoare ne apare și echivalarea corectă din LEV. HASD. *friguri*. Opțiunile *gălbănarul* (ms. 45), *gălbănarca* (ms. 4389, BB), *gălbănarca* (MICU, FILOTEI, ȘAGUNA, HELIADE) traduc LXX *τὸν ἔχετρα* 'icter', care, după BAILLY, s.v., este singura atestare, prin acuzativ, a incedării în deel. a III-a (*ἔχετρος*, -*ης*) a subst. gr. de declinarea a II-a *ἔχετρος*, -*ου*.

[17] i m i v o i i n t o a r c e s a ț a , cf. 17, 10, 20, 3.

[18] de șapte ori mai mult. Pentru valoarea simbolică a numărului „șapte” cf. 4, 6.

Sevența cu rane din ms. 45 și BB, prezentă și în ms. 4389, reflectă dativul instrumental *πληγαῖς*, prezent doar în FRANKF.; edițiile ulterioare (MICU, FILOTEI, ȘAGUNA, HELIADE), orientându-se după alte ediții ale LXX, au eliminat-o.

[19] Compararea cerului și a pământului cu duritatea metalelor sugerează metaforic cumplită săracie care ar urma după o secolă îndelungată.

[20] Cf. supra, v. 4.

[20] Cf. supra, v. 18.

[22] vă vor minca. În BH, sensul verbului clasic este acela de 'a face pe cineva să nu aibă copii', adică de a-l lăsa sără urmări.

În ultima sa recurență din verset, conjuncția ebraică *v' ſi'* are valoare consecutivă.

[23] nu vă veți învăța minte. Sintagma μὴ παίδευθητη din LXX prilejuiește traducătorilor români diferențieri sinonimice: *nu vă rești certă* (ms. 45), *nu vă rești pedepsi* (BB), *nu vă vești învăță* (ms. 4389, MICU, FILOTEI, ȘAGUNA), *nu vă vești îndrepta* (HELIADE). Influența de prezență în context a gr. παίδευσθαι 'a educa, a instrui', editorii textului de la 1688 folosesc rom. *a pedepsi* în sensul său etimologic (<παίδευσθαι, aoristul vb. gr. παίδευσθαι 'a educa').

f i n c u r m e z i s a t, adjecțiv care apare în ms. 45 și BB ca echivalent al LXX πλάγιος 'oblic; potrivnic', este atestat, ca particișu al verbului rom. *a (in)curmezisă* încă în scrierile lui Coresi (cf. DA, s.v. *curmezisă*).

[25] s a b i a , cf. supra, v. 7.

l e g ă m i n t u l / f ă g ă d u i n ț a , cf. 24, 8.

m o a r t e, în traducerile românești, după LXX θάνατος și OSTROG θάνατός. În BH, ebr. *deber* circumscris mai exact noțiunea de epidemie, în special de ciumă, cf. IER. *pestilenta*, KJV *pestilence*; BJ, SR *la peste*, FC *une épidémie de peste*, GN *die Peste*, CORN. *epidemic*, R–G *ciumă*, BIBLIA 1968 *molnă*. În LEV. HASD. apare, surprinzător, sintagma *moarte de ciumă și de lingoare*, trăind un original la traduceri diferit de OSTROG.

Imaginația biblică a răzbuiilor pustiilor, trimis ca o pedepsă divină, apare frecvent la RUSSO, CINT., cf., de exemplu, p. 147: „Noradele dau năvală peste norade și oamenii peste oameni... pustiirea pășește înainte și în urma lor ... dreptatea stă în jaf... legea în sabie, noaptea cu bezele sale a cotropit omenirea... singele curge pirale... întunericina se îndeași și mai mult ... tot neamul omenește se frântă și se struncenează...urgia Domnului ... dreptatea dumnezeiască trece pe pămînt pustiind!“

[26] vă voi chinui cu lipsa de piine. Această formulare, comună tuturor traducerilor românești, reflectă tradiția interpretativă a LXX: ἐν τῷ θλίψαι ὑπάξει στοτείᾳ ἄρτων. În BH apare o exprimare alegorică: „cind voi zdobi pentru voi bastonul de piine“, cf. IER. *postquam confregero baculum panis vestri*, CORN. *cind voi zdobi totul plinii voastre*. Ebr. *matāh* 'baston', echivalat în LXX prin gr. *στροφία* 'lipsă de piine; foame' (στρος 'grine', δέοπτι 'a dispără'), figurează metaforic suportul vieții. A zdobi cuiva "bastonul de piine" înseamnă a-l lipsi de hrana zilnică.

c u p t o r , cf. 2, 4.

c i n t a r / c u m p ă n ă , cf. 19, 35.

[30] i n ă l ă m i l e. În ms. 45, BB, MICU, FILOTEI, ȘAGUNA, apare aici subst. *stilpii*, după LXX *στήλας*, cf. supra, v. 1. În BH este utilizat însă un termen diferit, și anume subst. *bāmōth* (pluralul substantiv *bāmāh* 'mânlime'), care desemna locurile situate pe înălțimi, unde se practiceau ritualuri idolatre primitive: IER. *excelsa*, KJV *high places*, LUTHER *Opferhöhen*, BJ, SR *hauts lieux*, FC *lieux sacrés*, GN *die Altäre*, CORN. *locurile înalte*. Utilizarea ca altare a înălțimilor naturale a fost o practică străveche și universală. După stabilirea Muntelui Sion și a Templului din Ierusalim ca centru al cultului divin, a devenit realitate interzicerea utilizării altor înălțimi, ele fiind identificate ca practicile idolatre.

a l t a r e l e făcute de voi. Formularile românești *cèle de lenini făcute de mină ale voastre* (ms. 45), *cèle de lenini făcute de mîinile voastre* (BB), *făpturile mîinilor voastre* (ms. 4389), *cèle de lemn făcute de mîinile voastre* (MICU, FILOTEI, ȘAGUNA, HELIADE) reflectă tradiția LXX: τὰ ξύλινα κειροποιητὰ δηῶν, întărită și de OSTROG *Δρεβενὰ μόσκοτερηνιὰ* *bașta*. Opțiunea *chipurile voastre* se încadrează în grupul de opțiuni care include IER. *simulacra*, KJV *images*. Semnificația ebr. *hamānim* (<*hamāh* 'căldură; soare') nu este sigură, fapt care a dat naștere la felurile interpretări: unii au considerat că ar fi vorba despre stele votive închinăte lui Baal (SR *obelisques*, BIBLIA 1968 *stilpii*), alii văd aici niște statui ale zeului canaanecan al soarelui (CORN. *stilpi rideau soarelui*, R–G *stilpii vostrii închinăți soarelui*) și, în sfîrșit, alii interpretă opteați pentru altare pagine de fumigație (BJ *autels à encens, FC autels à parfums*). Înregistrăm și o încercare de sintetizare lexicală a tuturor caracteristicilor: LUTHER *Rauchopfersäulen* 'stilpi de sacrificiu cu fumigație'.

i d o l i . Ceea ce traducătorii români redau prin *chip* (ms. 45), *bōz* (BB), *idol* (ms. 4389, LEV. HASD., MICU, FILOTEI, ȘAGUNA, HELIADE), după LXX τὸ εἰδωλον, IER. *idolum*, OSTROG *κεληπζ* 'idol', este desemnat în BH prin termenul ebr. *giūlim* (<*gālāh* 'a se rostogoli'), expresie a disprețului față de falșii zei, năruitori printre cadavre.

s u f l e t u l m e u . Pentru semnificațiile speciale ale cuvintului *suſlet* în BH, cf. 2, 1.

[31] m i r e a s m ă p l ă c u t ă , cf. 1, 9.

[33] n e a m u r i / l i m b i , cf. 18, 24.

[34] Aici, ca și în XXV, 2, cuvintul *stimbălu* (ebr. *šabāth*) se referă nu la a șaptea zi de odină, ci la anii sabatici.

va ſine ſimbetele/va ſimbăta, cf. 23, 32.

[36] ſpăimă. Ebr. *môrek* 'teamă; ſlăbiuime', un hapax legomenon în BH (cf. BJ *la peur*, PG *l'angoiſe*), a fost reproducus în mod neadecvat în LXX prin subst. δούλειζ 'robie' (< δούλεω 'a fi rob'), de unde rom. *robime* (ms. 45, BB); nici în limba greacă, nici în română, respectivii termeni nu au avut niciodată sensul rechizit de context. Echivalentul corect *ſtrică* (ms. 4389, MICU, FILOTEI, ȘAGUNA, HELIADE) reflectă IER. *pavor* 'spăimă'; OSTROG *срѣжък* 'idem'.

[38] neamuri/limbi, cf. 18, 24.

[40] au arătat dispreț împotriva mea/m – au treceut cu vederea, cf. 5, 15.

mi-au stat de-a curmezișul, cf. supra, vv. 21–23.

[41] potrivnică/incurmezișată, cf. supra, v. 23.
nețăiată împrejur, cf. 19, 23.

vor recunoaște. Formulările *vor binecrea* (ms. 45) și *bine vor vrea* (BB), *vor ſimți bine* (HELIADE), care reapar, cu ușoare modificări, și în II Regi 22, 20, Ier. 2, 29 și Mat. 3, 37 (expresia este identică în NT 1648), XII, 18, ſinti calcuri lexicale după LXX εὐδοκίας. Gr. εὐδοξέω 'aproba, a fi satisfăcut; a recunoaște' și 'bine', δοξέω 'a crede' echipalează ebr. *râlsâh*, o rădăcină primitive cu sensul 'fi mulțumit cu ceva; a împlini o datorie'. Cf. le na pârcă râu (MICU, FILOTEI, ȘAGUNA), *vor plăti datoria* (CORN.), *își vor primi pedeapsa* (R–G), *vor ſufri* (BIBLIA 1968).

[42] legămintul/făgăduința, cf. 24, 8.

[43] anii ei de odihnă, cf. 16, 31; 25, 2.

vor recunoaște/vor priimi, cf. supra, v. 40.

au disprezuit/au treceut că ochii, cf. 5, 15 și supra, v. 40.

judecățile...poruncile, cf. 18, 4.

[44] legămintul/făgăduința, cf. 24, 8.

[45] strămoșii lor. În BH, ideea de „strămoș” este exprimată prin adjecțiul substantivat *il'son* 'primul'; redat în LXX prin adj. gr. πρότερος, pus însă în relație sintactică cu subst. διεργάτης 'legăminți', ceea ce explică și formulările din vechile traduceri românești.

i-am ſeos, cf. 11, 45.

[46] judecățile...poruncile, cf. 18, 4.

CAP. 27

Fraza ebraică din BH este foarte neclară, ceea ce se reflectă în toate vechile traduceri, inclusiv în reproducerea literală din LXX. Potrivit exgezei moderne (BJ, SR, FC, GN, CORN., R–G), acest verset inițiază ſeria indicațiilor referitoare la împlinirea anagajamentelor votive ale iudealitului față de Iahwe; mai concret, aici și în verſetele ſecvente, se face referire la făgăduirea către Iahwe, într-un moment limită, a unui „ſuſlet” omeneș (pentru ſenſurile speciale ale noțiunii „ſuſlet” în BH cf. 2, 1), ſie acea un membru al familiei (rudă de ſinge sau ſclav), ori chiar el însuſi. Îndeplinirea făgăduinței trebuia respectată cu scrupulozitate, și ſe realiza prin donația către preot a ſumei de răſcumăpare, calculată corespunzător.

[1]:

făgăduință/rugă, cf. 12, 21. Pentru structura ſintetică verb+complement intern, specifică limbii ebraice, cf. LXX εὕρηται εὐχήν. Cf. și MICU, FILOTEI, ȘAGUNA *va făgădui făgăduință*.

potrivit prețuiriile, cf. 5, 15.

[3] ſieli/didrahme, cf. 5, 15.

ſieliuſiintului locaș, cf. 5, 15. Aici, pentru desemnarea unității monetare elalon, în LXX apare subst. gr. στρᾶμψ 'greutate (pentru cintărit)', de unde rom. *cumpăna* (ms. 45, BB, MICU, FILOTEI, ȘAGUNA, HELIADE).

[8] iți dă mina/poate mina. Pentru ſchiritele reflexe ale unei expresii ebraice tipice, cf. 5, 7; 25, 26 și 35; 22, 35 și 47.

a făcut făgăduința/s-a rugat, cf. 22, 21.

[9] să fie lucru ſaint, cf. 11, 41.

[11] animale necurate, cf. 11, 2–8.

[13] să o răſcumere/va mintui, cf. 25, 24. Formularile participiu (gerunziu)+verb conjugat *mintuiud va mintui* (ms. 45), *mintuiu va mintui* (BB), *răſcumărind il va răſcumăra* (ms. 4389, MICU, FILOTEI, ȘAGUNA, HELIADE) ſunt calchieri ſintactice după LXX λατρεύενος λατρεύσαται și OSTROG ιερεῖναν περιθυρί, ſintagme care, la rindul lor, reflectă literal o construcție tipică limbii ebraice: verb conjugat+infinitiv din aceeași rădăcină.

[15] să ſi-o răſcumere/va mintui, cf. 25, 24.

[16] Practica deservită și codificată aici avea o mare importanță socială. Ea permitea unui iſraelit ajuns în dificultate finanțieră să incredințeze pământul său, ori numai o parte din el, preoților, putind să-și păstreze dreptul de proprietate, în schimbul unei răſcumăpărări plătită ulterior. Cuantumul acestei răſcumăpărări era stabilit în funcție de cantitatea de sămânță necesară însământării respectivului ogor (cum interpretează R–G, FC, GN) sau de cantitatea de grine recoltată de pe el (după interpretarea din BJ, CORN, BIBLIA 1968).

ogor. Termenul *agru* folosit de autorul ms. 4389 este un cuvint vechi în limba română, moștenit din latină (*ager, agrum*), des utilizat în textele din sec. al XVI-lea și al XVII-lea. Vezi ST. L. FAC., p. 85.

ſieli/didrahme, cf. 5, 15.

gomer. Gomerul (ebr. *homem*) era o unitate de măsură pentru capacitate, apreciată la aprox. 225 libre (SB), 250 litri (GN) sau 400 litri (PIETER-CONTESSIE, p. 338). Echivalentul *măsură* (ms. 45, ms. 4389, BB, MICU, FILOTEI, ȘAGUNA) traduce LXX ρόπος (cuvint de origine ebraică în greacă), care măſura 6 mediumni atici, adică aproximativ 300 litri (cf. BAILLY, s.v.). În Iz. 45, 11 și 14 și Os. 3, 2, ebr. *homem* apare în LXX transliterat ρόπος, de unde și xenismul *gomor* în BB, la locurile citate.

[17] anul jubileu/anul slobozirii, cf. 25, 10.

[18] Cf. 25, 15.

[21] Determinantul *laudat* nu se găsește decit în ms. 45, ms. 4389, BB, după FRANKF. *χιλιετός* și OSTROG *χιλιατής*.

închinat. Ebr. *herem*, cuvint al căruia sens literal este cel de 'distrugere' (< *haram* 'a distrugă'), dar și 'a dedica', a consacra' este un termen tehnic în BH, desemnând un obiect sacrălit prin gestul votiv și destinat astfel distrugerii; cf. IER. *consecrata*, BJ *dévoqué par anathème*, CORN. *dedicat*, R–G *legată cu blesmă*. Rom. *uſabil* (ms. 45), *uſebil* (ms. 4399), *oſebil* (BB), *oſabil* (MICU, FILOTEI, ȘAGUNA), *separat* (HELIADE) reiau interpretarea din LXX: *χρωματικήν* (participiul vb. gr. *χρωτίζω* 'a separa, a despărții').

[25] ſieliuſiintului locaș/cumpenele cèle ſiinte, cf. 5, 15 și supra, v. 3.

ghere. Prin bani în ms. 45 și BB se echipalează la modul generic LXX ὀβολοί, IER. *oboli*, cuvint preluat ca atare de MICU, FILOTEI, ȘAGUNA, HELIADE: *oboli*; de adăugat că atestarea din MICU este anterioră celor înregistrată în DLR, s.v., și că, îninițial seamă că MICU și-a efectuat revizia pe baza LXX, la etimoanele fr. *obole* și lat. *obolus*, invocate de DLR, trebui adăugati și gr. *ὅβολος*. Un obol reprezintă în sistemul grecesc de măsurătoare a șasea parte dintr-o drachmă (aprox. 72 de centigrami). Corespondentul din BH, ebr. *gērah/gräunte* (cf. BJ *gēras*, SR *guéras*, CORN., R–G, BIBLIA 1968 *ghere*) desemnă cea mai mică unitate de greutate în sistemul epocii, echivalentă cu a douăzecea parte dintr-un siclu.

Opoziția măſuri din ms. 4389 reflectă OSTROG *ῳκήρκ*.

[28] va făgădui, cf. 22, 21 și supra, v. 2. Formulararea din BB se îndepărtează de la principiul literalității, nerelyind ſidel LXX.

Iucăruri închinale, cf. supra, x. 21.

părți preaſinte, cf. 2, 3.

[29] Cf. 20, 2.